

کورد

وێژنە

دەستیا

بە ئیسلام کرد

و

ئىسلام بدون دا

چاپی دووهم

سلام ناوخموسى

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

گورد
لهٴنيوان بهٴنيسلام
گردن و
نيسلام يووندا

كورد

له نیوان به ئیسلام كردن

و

ئیسلام بوندا

ناوی کتیب: کورد له نیوان به ئیسلام کردن و
نوسینی: ئیسلام بووندا
نهخسه سازی: سهلام ناوخوش
خه ت: کۆمپيوتهری هیوا
به رگ: نهوزاد کۆیی
نۆره و سالی چاپ: أمین مخلص
تیراژ: دووم ۴۳۳ اک - ۲۰۱۲ ز
۱۵۰۰ دانه

له بهر پوهه براهتی گشتی کتیبخانه
گشتییمکان ژمارهی سپاردنی (۱۳۴۴)
سالی ۲۰۱۱ پتیراوه

ملفی له چاپخانه هی پاریزراوه بو
نوسینگی تهفسیر

نوسینگی تهفسیر
بو بلاوکرینه و هو راگه یانندن
همولیز - شقهلمی دادکا - ژیر لوتیلهی شیرین پلاص
Mob: 00964 760 460 61 22
Tel: 0964 760 25 18 138
www.tafseer-pub.com
tafseeroffice@yahoo.com

نهم كتيبه

پيشكده شه

به نوو سرانته به عه قايكي
با به تيانه ميژوو دهنوسن و دهنو يندهوه.

سسلام

۲۰۰۳/۱/۱۱

به‌رایه

نیسلام و کورد

ناشنابوونی کورد به نیسلام میژووئیکی کۆنی هه‌یه، کورد پئیش نیسلامبوونی میژووئیکی ئه‌وتۆی نییه، چونکه میژووی کورد و فارس ئه‌وه‌نده له‌یه‌ک نزیک بوونه به جۆرێک ده‌سه‌لاتی په‌ها به ده‌ست فارس بووه، کوردیش بی ده‌سه‌لات بووه!!

ئهو جۆره ژيانه-ژيانی هاوبه‌ش - هه‌تا سه‌رده‌می ساسانییه‌کان به‌رده‌وام بووه، ئه‌مه له پووی سیاسی و کهلتوری و نایینی هه‌ر له خزمه‌ت و رازه‌ی فارس دابوو، ئهو پاشکۆبوونه‌ی کورد هۆکاریک بووه کورد له ده‌رفه‌تیک بگه‌ری، که له فارسه‌کان پزگاری بی.

هه‌روه‌ها نایینه‌کانی ناوچه‌که نایینی ناوچه‌ی بوون، ئهو نایینه‌ زیاتر نایینی نه‌ته‌وه‌یی، نه‌که نایینی جیهانیی بن!!! زمانی ده‌قه‌کان، نه‌ته‌وه‌کان، هه‌تا پینغه‌مبه‌ره‌کان نه‌ته‌وه‌یی بووه!! ئه‌م راستیه‌ش له قورئانی پیروز چه‌ندان جار ناماژه‌ی پیکراوه!! وه‌کو خوای گه‌وره له قورئانی پیروز ده‌فه‌رموی: (وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ
لِيُبَيِّنَ لَهُمْ)، هه‌روه‌ها له سوپه‌تی الکهف: هه‌موو مروؤفیک نازاد ده‌کات، له‌وه‌ی باوه‌ر دینی، یان نه؟؟، وه‌کو ده‌فه‌رموی: (فَمَنْ شَاءَ فَلْيُؤْمِنْ وَمَنْ شَاءَ فَلْيُكْفُرْ)

خالیکیتر قورئانی پیروز له چهندان ئایهت جهخت له سهر نهتهوه و
زمانی جودا دهکاتهوه!! ئەمەش به بهرزی خوی گهوره دهزانی.

ههروهکو له قورئانی پیروز دهههرومی: (وَمِنْ آيَاتِهِ خَلْقُ السَّمَوَاتِ

وَالْأَرْضِ وَخَلْقُ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّيْلِ وَالنَّهَارِ).

ئەم سی خالە (نەتهوه، زمان، باوه) هۆکارێکی بههیز بووه له سهر
جیابوونهوهی کورد له فارس!!! ههروهها زمانی پهسهنی کوردی له
مزگهوت گهشه و نهمای کردووه و ناسنامهی نهتهوهیی و جودایی له
فارسی وهگرتهوه، ئەو زمانهش زمانی مۆرکی تایبهتی بۆ دروست بووه
له پووی مۆرفۆلۆژی (وشهسازی)، سینتاکس (پستهسازی)،
سیمانتیکسهوه (واتاسازی)، له فارسی جودا بووه و ناسنامهی مهلایی له
مزگهوتی کوردی وهگرتهوه. له مزگهوت، کورد بۆته نهتهوه یهکهمهکان،
که شپۆقهی سی پیزمان: کوردی، عهرهبی، فارسی، بکات، خهباتی
زانایانی کورد جینگای شانازییه .

ئهو راستیه وایکردووه زۆریهی کورد، قهبولی ئهو ئایینه نوییه
بکات، پێیخۆش بیته، له ژێر دهستی فارس رزگاری بیی.

به ناوی خوی گه وره ی میهره بان

پیشه کی

پرس (مسألة) ی فتوحاتی ئیسلامی له زۆریه ی کتیبه میژووییه کانی سه رده می ئیسلامی وه ک کتیبه کانی (طبری) و (خلیفة بن خیاط) و (قدامة بن جعفر) و (ابن الاثیر) و (بلازری) و (واقیدی) هتد باس کراوه .

هه روه ها زۆریه ی ئه و پۆژه له اتنا سانه ی له باره ی میژووی ئیسلامیه وه کتیبییان نووسیوه ، باسیان لیه کردوه . له بهر ئه وه ی له سه رده می فتوحاتدا ولاتی کوردان له نیو دهوله تی ساسانی و رۆمانی دابه ش و داگیر کرابوو ، بویه له کاتی پوبه پوبونه وه له گه ل ئه و دوو دهوله ته دا راسته وخۆ یان نا راسته وخۆ باس له کورد و ولاتی کوردان و چۆنیه تی گرتنی شار و شارۆچکه کوردی یه کان کراوه . له ناو کوردانی ش ، میژوونووسانی وه ک شه ره فخانیه دلیسی و مه ردۆخی و موحه مه د ئه مین زه کی و صالح قه فتان و مه لا جه میل رۆژ به یانی له کتیبه کانیان لیره و له وه ی باسیان له فتوحات کردوه ، هه روه ها هه ندی نووسه ریش ، که له باره ی میژووی کوردوه ده نووسن ، وه ک هه ژار موکریانی و مه لا ره ئوفی هه ویزی و ره فیق ساییر و هه سه ن پینجوینی و هه سه ن مه حمود و و موحه مه د یوسف و .. هتد ، چ وه ک کتیب ، یاخود لیکۆلینه وه و وتاریان له باره ی فتوحاته وه نووسیوه . ئه مه و چه ند ماسته رنامه یه

ئامارژەيان به مەسەلەي فتوحاتەوه کردووه، وهك ماستەرنامەكاني مامۆستايان : حوسامەدين نەقشەبەندي و فائيزە عيزەت و زرار سديق و ئەحمەد ميرزا و فرسەت مەرعي، هەرۆهەاد، شوان عوسمان.

بينگومان چاوه‌پري ناکري ئەو هەموو نوسەرانه، هەمان تيرپوانين و بۆچوونيان بۆ مەسەلەي فتوحاتي ئيسلامي هەبیت، ئەو (جوداييني) و (جوايه‌زحالی) بوونه، ره‌گيكي پيشينه و جوايه‌زي هز و ئامانجی خوی له پالدايه. نوسەريک که راقه‌يه‌کی ماددی بکاته پيوهر بۆ پوداوه‌کان، حەتمەن قەناعەت بە ئەگەري رۆحی و دینی ناهيئي. يه‌کيکی تر (ئايدۆلۆژياي سياسي) و (بينيني هەنوکه‌يي) بۆ ميژوويکی وهك سەردەمی فتوحات بکاته پيوهر و له بەرژەوه‌ندی ئايدۆلۆژياکەي دانەبی، رەوت و ئەگەري پوداوه‌کان بەچاويلکەي ئايدۆلۆژياکەيه‌وه دەبيئي. جا ئەگەر ئەمە ببيته دۆگما و بشفري هەر بزن بی، ئەو کاته ليکۆلینه‌وه‌که پۆحیه‌تی بابەتیانه و زانستیانه‌ی خوی له دەست دەدا.

بە‌پرای من له شروقه کردنی فتوحاتدا سی مەسەله هەن، هەريه‌که تەواوکەري يه‌کترين، ئەوانەي دەیانەوي له چوارچيوه‌ی ئايدۆلۆژی و پرای پيشووه‌خت دەرچن، دەبی حسيينيکی ورد بۆ ئەو سی مەسەله گرنگه بکەن: يه‌کەم: ژي‌دەرە ميژووييه‌کان زۆر گرنگن، نوسەر گرنگيان پيیدا، بە‌لام ئەو ژي‌دەرانه دەبی (تحقيق) بکري تاكو ئەوانەي پييان دەوتری "ئيسرائيليات" فەرامۆش بکري له شیکردنەوه‌ی پوداوه‌کان دا، دوهم: ماهيه‌تی ئيسلام و ديقتی ئيسلام بۆ مەسەلەي فتوحات، ئەري مەسەله‌که بانگه‌وازی و رزگارکردنی مروقه له پەرسەتی مروقدا، ياخود مەسەله‌که

په یوه سته به دهسه لاتی سیاسی و ئابووری یه وه، ئه م خاله زور گرنگه، چونکه نه گهر نووسهر له بنه ماکانی ئیسلام نه گات، زور زه حمه ته بتوانی له هه لوئیستی ئیسلام به رامبه ر فتوحات بگات.

مه سه له ی سییهم : چه کهره کردنی به لگه ی لوزیکیه، ئه و سی مه سه له یه هه رسی مروفکرده ن چونکه پابه ندن به تیروانینی نووسهر (وه ک مروفیک) بو به لگه ی میژوویی و به لگه ی دینی و به لگه ی لوزیکی.

بابزانین ئه و سی به لگه یه چی دوپاتده که نه وه، بزگار کردنی کوردستان، یا خود داگیر کردنی کوردستان؟! هه موو ژیدهره میژوویییه کان جهخت له سه ر ئه وه ده که ن، که کورد له سه رده می فتوحاتی ئیسلامیدا نه "ده وله تی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، نه "دینیکی نه ته وه یی سه ره به خو" ی هه بووه، ولاته که شی له ژیر دهستی دوو دهسه لاتی داگیر کردا بووه، زوریه ی شه ر و مملانی ئی ئه و دوو ده وله ته داگیر که ره ش، هه ر له سه ر خاکی کوردان دا بووه، به واتای کورد هه ر باجی دابه شکردن و داگیر کردنی ولاته که ی نه داوه، به لکو له نیتوان به رداشی مملانی ئی ئه و دوو داگیر که ره ش ژیان و که لتور و بوونی له به ریوونیکی (نه زیف) بوونیکی به رده وام دا بووه!

هه ر له و پیودانگه وه، له پوو به پروو بونه وه ی له شگری ئیسلام و ساسانی، یا خود ئیسلام و پۆمانی دا، چاوه پری ده کری "کورد" له کام به ره بی؟!

(هه ندی) سه رچاوه و ژیدهر ئامازه به رۆلی یه کلاکه ره وه ی کورده موسلمان بووه کان ده که ن له شه ری قادسیه دا، هه ر ئاکامی ئه و شه ره ش وایکردووه به شی کوردستانی داگیر کراوی ژیر دهستی ساسانی.

دهسه لاتیکی ئیسلامی كوردی ئی دابمه زری. بیگومان لهو به شهی كوردستان شهپر له نىوان له شكری ئیسلام و له شكری ساسانییهكان پرویداوه، نهگهر شهپر بهرپانه بووبایه چۆن دهوله تیکی وهك دهوله تی ساسانی كه تهمنی چوار سهه سال زیاتره دهروخا!؟

ئاکامی ئەو دهقهره به بهرژه وهندی كورد تهواو بوو، له شاری مه دانیینی پایتخته ختی ساسانییهكان (سهلمان فارسی) بووه سهردار، له جهلهولا كوردیك له له شكری كوردی. ههروهها له (ههوان) یش كوردیك به ناوی (قوباد) بووه سهرداری ئەو شاره، ئەمه له پووی (سیاسی) یهوه. له پووی (دینی) شهوه كورد بوونه خاوهن یهك دین، نهك ههندی (زهردهشتی) و ههندی (مهجوسی) و ههندی (مسیحی)!

ئهمو له شهپری نىوان له شكری ئیسلام و له شكری پۆمانیدا، به دهگهن ژیدهریك باس لهوه دهكات له شكری ئیسلامی شهپری كوردی كردي، لهو به شهشدا له نىوان له شكری ئیسلام و له شكری پۆمانیش، شهپریکی به ناوبانگی وهك شهپری (قادسیه) و (نههاوهند) نه قهوماوه، ئەو دهقهره به حوكمی ئەوهی زۆربهی مسیحی و گاوری بوونه، زیاتر به سولج و ناشتی لهگهله شكری ئیسلام ریككهوتون. له سهراوهكاندا هاتوه، كه (عومهیری نهنصاری) والی جهزیرهی كوردستان، كه ئەو به شهی له پۆمانیهكان رزگار كردوه به خاوهنی پهسهنی دهقهرهكهی داوه تهوه، بیگومان خاوهنی پهسهنی دهقهرهكesh كورد بوونه. لیڤه دا ژیدهرهكان ئەو راستییه دوپات دهكهنهوه، كه ههر شهپری له ناوچهكهدا بهرپا بووبی له نىوان له شكری ئیسلام و ساسانی، یاخود له شكری ئیسلام و پۆمانیدا بووه، نهك له نىوان له شكری ئیسلام و كورددا بووبی! جا كورد چۆن

شەپری لەشکری ئیسلام بگات، که خۆی نه دەسه‌لاتی هەبی، نه لەشکری هەبی؟^{۱۲} هەندی نوسەر وەک (مەلا رەئوف) و (مەلا جەمیل) و (د.رەفیق سابیر) و (د.شوان عوسمان) بانگەشەیی ئەو دەکەن، که لەشکری ئیسلام شەپری کورد و کەلتوری کوردی کردوو!

ئایا هەموو کوردیک گوزارشت له کوردیتی و خەمی کوردی و هەستی کوردی و کەلتوری کوردی دەکات؟! بێگومان لەناو لەشکری ساسانی و پۆمانیدا کورد هەبوونه، شیمانەیی ئەو هەش دەکری هەندی فەرماندە و کاربەدەست بوونه، بەلام ئەوانە بەرگریان له کورد دەکرد، یاخود دەسه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و پۆمانی؟! ئەگەر وابی، دەبی ئەو هەموو (موسەتەشار) و (ئامیر مەفرەزە) و (ئاغا) و (دەرەبەگانه)ی، هەر له شۆرشێ شێخ مەحمودەو، هەتا راپەڕینی ۱۹۹۱ کوردایەتییان کردبی و بەرگریان له کوردستان کردبی، هەرچی (پێشمەرگە)ن، داگیرکەری کوردستان بوونه؟!

ئەری ئەو (کورد)انەیی له (قادسیه‌ی سەدام) و (ام المعمارک) کوژران بەرگریان له کوردستان دەکرد؟! ئەری لەشەپری کۆمەڵکۆژی کوردیدا، که سەدام ناوی نابوو (ئەئفال)، ئەو سی سەد فەوجەیی جاشەکانی کورد له پێشەوه‌ی لەشکری عێراق نەبوون بۆ کوشتن و بڕین و کاوڵکردنی کوردستان؟ ئەری ئەوانە له پێناو کورد وایان دەکرد یان له پێناوی "عێراقی سەددام"؟!

سەبارەت بە مەسەلەیی دووهم، دید و ئامانجی ئیسلام لەبارەیی فتوحاتی "کوردستاندا"، چەمکی ئیسلام خۆی تەواو دەلالەت له ناشتی دەکا، هەتا ئەوی دی بیهوی له زمانی عەقل و دایەلوگ بگات، ئیسلام

شەپرى دەگەل ناكات، پىغەمبەرىش ﷺ سىز دە سال له مەككە بهو لوژىكەوه كهوتە گفتوگو دەگەل خەلك و دەسه لاتی دەقەرى خۆى، هەتا ناچار نەكراو هاوه لانی له شارى مەككە دەرنەكران و نەكوژران، شەپرى نەكرد. هەموو داخوازىه كەشى برىتى بوو له "قولوا لا اله الا الله تفلحوا". خەلىفە عومەرىش ﷺ بهر له وهى شەپرى دەوله تى ساسانى بكات، شاندىكى نارد و داواى له (يهزدگورد) كرد سه پریشك بى له نيوان سى شت: (نيسلام)، (جزیه)، (شەپ)، خو ئەگەر يهزدگورد يەكەم، يان دووه مى قەبول بكرىبا، دەوله تهكەى هەر دەما، به لام ئەو سىيەمى هەلبژارد، له ناكام خۆى و دەوله تهكەى له دەست دا.

هەرگىز ناتوانى نكولى له وه بكرى، كه له ميژودا هەندى سهركردەى عەرب و يستويانە له ريگای ئيسلامه وه عەربايەتى بهرپا بكن، به لام ناكام چى لى كهوتە وه، ئەرى عەربايەتى و ناوچه گەرى، چى به عەرب به خشى؟!

ئەرى ئەو "عەربه موسلمانە"ى، كه پوژمه لات و پوژئاوا لىنى دەترسا، ئەمپوكە نەوه كانى له ژىر ئالای عەربايەتيدا هەر هەمووى له ژىر رهحمەتى دەوله تىكى سى چوار مليونيدا نيين؟! ئەرى ئىستا عەرب بى نيسلام، هەر له قوئاغى جاهيليدا نارىيت؟!

له نيسلامدا، تا رادهيهكى زور لوژىك له هەندى پرس و ناريشەدا رولى خۆى هەيه، بهلگەى لوژىكىش له سهر ئەوهى هيج مەملانىيەك له نيوان (نيسلام) و (كورد) له نارادا نيه، خۆى له خويدا مەسه له يەكى بهلگە نەويستە. ئەگەر له گەل لوژىكى ساخه م و دروست بدوين، دەبى له بهرامبەريدا به چوكدا بيين، كه كورد شەپرى ئيسلامى نەكرد وه، كورد له

حاله‌تی داگیرکردن دا بووه و هیچ دینیکی تایبته به‌خۆی نه‌بووه، له ئیسلامیش دا هه‌ریه‌کی شایه‌تمان بینی، ده‌بیته موسلمان و جیاوازی ره‌گه‌ز و زمان نایه‌تیکن گوزارشته له گه‌وره‌یی خوای گه‌وره ده‌که‌ن، جا نه‌گه‌ر گریمان مه‌سه‌له‌که دینیش نه‌بی، کورد هیچ ناگای له ئیسلام نه‌بووبی و نه‌وه‌ی سه‌رده‌می فتوحاتیشی بته‌په‌رسته بووبن، خۆ هه‌ر بۆ بزگاربوون له ده‌سه‌لاتی داگیرکاری ساسانی و رۆمانی، ده‌بی نه‌و میله‌ته هه‌ر بۆ "تاقیکردنه‌وه" ئیسلامی قه‌بول کردبی؟! له راستیدا گه‌ر له دیدگای لۆژیکه‌وه له‌مه‌سه‌له‌که بپروانین دان به‌وه ده‌نین، که خودی ئیسلام و ژێده‌ره میژووویه‌کان به‌لگه‌ی دروستن له‌سه‌ر نه‌وه‌ی، که زۆرینه‌ی کورد به‌ناشتی و سولح پیشوازی له ئیسلام کردووه، هه‌ر نه‌مه‌ش وای کردووه ئیستا له ۹۸٪ی کورد موسلمان بن.

ئه‌م لیکۆلینه‌وه‌یه لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی ره‌خنه‌یه‌یه له به‌اره‌ی کتیبی (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد) که له دوو به‌شی سه‌ره‌کی پیکدیته، به‌شی یه‌که‌م له لایه‌نی ته‌کنیکی و نه‌کادیمی ئه‌م کتیبه ده‌کوڵیته‌وه، له‌م به‌شه‌دا ره‌خنه له ئه‌دگاره پێویسته‌کانی ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک (د. شوان) ده‌گریت. له به‌شی دووه‌میش دا، که خۆی له شه‌ش بابته پیکدی: به‌ئیسلام کردن، ئیسلام بوون، به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان، ره‌وشی ئاینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام، بزگارکردن و داگیرکردنی کوردستان له هه‌ردوو کتیبی (کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا) و (کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ئیسلام کردنی کورد)، چه‌مکی جزیه و رۆلی جزیه له بزگارکردنی کوردستان به‌ناشتی، هه‌لگه‌پانه‌وه و راهه‌پینی شار و شارۆچکه کوردیه‌کان.

ويژاي ئەمانەش، بهرايهك و بابەتيك له سهەر پيستييك، كه به ناو له سهردهمی فتوحاتی ئيسلامي و ههتا ئەمپرۆ پۆلی گرینگی ههبووه تيهه‌لكيشی ئەو بابەته كراوه، ههروهها ئەم چاپی دوومه به ناوی خۆمهوه بيیت. ئەم پاشكۆيهی له كۆتایی ههيه به جهوت ئەلقه له گوڤاری چرای رووناکی بڵاوبۆتهوه...

ئيتر بهو ئوميدەي له پيی ئەم ليكۆلینهوه‌دا، تيريزيک له راستيه‌كانمان وه‌ده‌رخستبيت و پوون كردبيتهوه. با دلە پۆشنه‌كانيش به واقيع بينانهوه، له ناخهوه ئاميڤي هه‌قخوایي و راست ويستی بۆ بکه‌نهوه و به دليکی بييداری و به‌رچاو پۆشنیهوه وه‌ری بگرن، چيتر عه‌لمانی كورد، چ له سه‌ر ئاستی ئوسه‌ر و ده‌وله‌تهوه بيیت، لاق ئەوه لي‌نه‌دات، كه‌ئيسلام به زه‌بری هيز له كوردستان بڵاوبۆتهوه!!

سه‌لام ناوخوش

چهند سهرنجیک دهربارهی کتیبی

کوردستان و پرۆسهی به ئیسلام کردنی کورد

ئهم کتیبه له بناغه دا خوێ ماسته رنامه که ی "شوان عوسمان
 موسته فا) یه و د. نه به ز مه جید سه پرهرشتی کردووه و له ۲۰۰۲/۵/۱۴
 لیژنه یه که له مامۆستایانی به شی میژووی کۆلیژی زانسته مرۆفایه تیه کانی
 زانکۆی سلیمانی گفتوگۆیان له سه ر کردووه و پله ی (نایاب) یان داوه تی^(۱).
 به حوکمی ئه وه ی ئهم کتیبه ماسته رنامه یه، بۆیه ده بی پهره ی
 شیوان (میتۆدی ئه کادیمی بکات، چ له شیوه ته کنیکیه ی و، چ
 له خسته پروو شروقه کردنی بابه ته که. له م نووسینه دا هه ولده ده یین سه رنج
 له باره ی لایه نی ته کنیکی ئه کادیمی و، هه ره ها لایه نی بابه تی
 ماسته رنامه که بخه ینه پروو.

۱- ماسته رنامه که ی کاک شوان عوسمان، سه نته ری چاپ و به خشی (ته ما) له سلیمانی وه ک کتیب بلاوی

کردۆته وه (سلیمانی - ۲۰۰۲)

به نئی یه که م

ماستر نامه ی

"کوردستان و پرۆسه ی به ئیسلام کردنی کورد"

له رووی رییازی لیکۆلینه وه ی زانستییه وه

له م به شه دا، هه ندی سه رنج، له باره ی ناو نیشانی ماسته رنامه که، سنوری ماسته رنامه که، هۆی هه لبراردنی بابه ته که، شیکردنه وه ی ژیدهره کانی بابه ته که، هه روه ما لیژنه ی گفتوگۆکه ⁽¹⁾ ده خهینه روو:

۱- ناو نیشانی بابه تی نه کادی می.

۲- سنوری بابه تی نه کادی می.

۳- هۆی هه لبراردنی بابه ت.

۴- شی کردنه وه ی ژیدهره کانی بابه ته که.

۵- لیژنه ی گفتوگۆ.

۱ - سه باره ت به ههنگاوه کانی رییازی زانستی له لیکۆلینه وه ی میژوویدا هه موو ژیدهر و سه رچاوه کانی نه م بواره نه م ههنگاوانه به مه رچی نه کادی می داده نین بۆ نمونه پروانه:
-Research and paragraph writing.

- د. محسن محمد حسین منهج البحت التاريخی.

- غازی فاتح وهیس: رییازی لیکۆلینه وه.

۱- ناونىشانى بابەتى ئەكادىمى:

ناونىشان له تويژىنەوھى ئەكادىمىدا زۆر گىرنگە، تويژەر ناچار دەكات كرۆكى بابەتەكەى، دەگەل ناونىشانەكە بسازى و جورە ھارمۇنىەك بسازىنى. بەواتايەكى تر نابى ھىچ جورە ناكۆكى و ھەقدىيەك لەنىوان ناونىشان و كرۆكى بابەتەكە ھەين.

لەدابی زانكۆيى و ئەكادىمىدا، كە ناونىشانى پەسەند دەكرى؛ نابى پىشتەر ھىچ ماستەرنامە و دكتورا نامەيەك لەسەر ھەمان بابەت نووسرابى، بۆيە لەھەلبژاردنى ناونىشاندا تويژەر و سەرپەرشتىار دەبى وردىن، بۇ ئەوھى بەتايبەتى تويژەر رەنج بەخەسارنەين.

چەندان جار رىككەوتوھ تويژەرىك ماوھەيەك لەسەر بابەتەك كارى كرەوھ، بەلام لە كاتى گەران بەدواى سەرچاواندا بۆى دەركەوتوھ، كە ئەو بابەتە لىكۆلىنەوھى لەسەر كراوھ؛ بۆيە ناچار بووھ ناونىشانى بابەتەكەى بگۆرى.

پىنج سال پىش كاك شوان، دكتور (فرسەت مەرى ئىسماعىل)، كە كوردىكى بەشى باشورى كوردستانە، ماستەرنامەكەى خۆى بەناوى (الكرد مصادر ومعالم تاريخهم في صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) (۱۶-ھ/ ۶۳۷م-۲۱ھ- ۶۴۲م) پىشكەش بە بەشى كۆليزى ئادابى زانكۆي خەرتومى سودانى كرەوھ.

ماستەرنامەكەى (فرسەت) لەسالى ۱۹۹۸ھوھ لەكوردستان ھەيە، بە تايبەتى لەكتىبخانەى كۆليزى ئادابى زانكۆي دەوگ و، كتىبخانەى ناوھندى. بۆيە ناكرى نە تويژەر و نە سەرپەرشتىار، لەو بارەيەوھ ھىچ

پاساویک بهیننهوه^(*) ئەمەو ماستەرنامهکەى کاک (فرسەت) زۆر ئەکادیمیترە لەوەى کاک شوان، چونکە بەر لەهەمووشتى پەیرەوى دوو دابى زانکۆیى گرنکی کردوو، یەکەم: سنووربەندکردنى لیکۆلینەوهکەى (١٦)ى کۆچى بۆ (٢١)ى کۆچى. دووهم: ناوونیشان و ناوەرپۆکەکە زۆر لەگەڵ یەک دەسازین. هەروەها پەیفەکانى ناوونیشانەکە تەواو گوزارشت لەسەردەمى لیکۆلینەوهکە دەکەن. نەک وەک کاک (شوان)، کە نەسنورى لیکۆلینەوهکەى دیارەو نەناوونیشان و ناوەرپۆکیشى بەم شیۆهیه ئەکادیمین.

پەیفى "کوردستان" بۆ لیکۆلینەوهیەکی ئەکادیمى، کە لەسەردەمى ولاتگیری بدوئى، هەلەیهکی ئەکادیمییه^(**). جارێ "کوردستان" پەیفىکی "ئەمبلیگوتیتى یە" دوو واتا لەخۆ دەگرێ: واتای جوگرافى و واتای نەتەوهی. پەیفى "کوردستان" بەهەردوو واتا، لە هیچ ژێدەرێکی کۆنى سەردەمى ولاتگیری نەهاتوو. هەروەها لەژێدەرە کۆنەکانى یۆنانى ورۆمى و سریانى و ئەرمانى و فارسى و عەرەبیش نەهاتوو. ئەوسا یان "ئەقلیم جىبال" "ئەقلیم ئەکراد"، یاخود "عیراقى عەجەم"، یان

* لە روى سیاسیهوه، پەوشى هەرمێم لە ماوهى نووسینى ماستەرنامهکەى کاک (شوان)دا زۆر هێمن و ئارام بوو، هیچ جۆرە بارگژیەک لە نیتوان ئىدارەى هەولێر و سلێمانى لەتارادا نەبوو، هەتا بیكات بە بیانورى نەدیتنى ماستەرنامهکەى کاک فرسەت، یان ئەوانى دى!

** لە ماستەرنامهکانى پێش کاک (شوان عوسمان) دەرك بەو راستیه زانستیه کراوه، بۆیه توێژەرەکان لە بریتى وشەى کوردستان (ئەقلیم جبال، بلاد الکرد، ئەقلیم الجزیره، الکرد، الکرد)یان بەکار هیناوه.

"جهزیره" یان میسوپۆتامیا به کارهاتوون^(۱). به گوێرهی ئەم ژێدەرانهی له بێر دهستن یه کهم سه رچاوه، که ناوی کوردستانی تێدا هاتبێ، که شتنامه کهی (مارکۆپۆلۆ)ی گه ری دهی ئیتالی یه (۱۲۵۴-۱۳۲۳). ئەو که شتهی "پۆلۆ" له سالی ۱۲۷۱ بووه، له ویش ناوی کوردستان به (کاردستان) هاتوه^(۲). له دیدی د. جهمال ره شیددا (کارد) ئەو کوردانهن، که له به ششی شاخاوی موسڵ ده ژینو، کاردستان مهمله که تێک بووه له مه مالیکی فارسو، ده که ویتته روژئاواو باشوری ئەقلیمی جیبال، روژئاواوی ئیرانی ئیستا^(۳). ئەمه و جهمه ده الله مستوفی قهزوینی له "نزّه القلوب" به دروستی ناوی "کوردستان" ده هینێ، ئەو "کوردستانه ی، که قهزوینی باسی لێوه ده کات، ئاماژه یه کی جوگرافی- کارگێری له خۆی ده گری، نه که چه مکیکی نه ته وه یی. له سه رده می مه غۆلی، ئیران هه شت ویلیهت بوو، که (کوردستان) یه کێ له وه هه شت ویلیه ته بوو.

"ویلیه ته ی کوردستان، که (قهزوینی) باسی لێوه ده کات، ته نها له شازده شارو شارۆچکه پینکه اته بوو، قه لای "به هار" ی باکوری هه مه دانی ئیستا، مه لبه ندی ویلیه ته که بووه^(۴). موحه مه د ئەمینی میژوونووس، له (قهزوینی) و (لیسترنگ) ئەم زانیاریانه له باره ی "ویلیه ته ی کوردستان"

۱- پروانه ماسته رنامه کانی (فانیزه عیزهت) و (زرار سدیق) و (ته جهد میرزا) و (فرسه ت مه رعی) و (مه لدی قادر...).

۲- پروانه هاجانی: صفحات من تاریخ الکرد و کردستان، ارپیل ۲۰۰۲، ص ۸۵.

۳- د. جهمال ره شید احمد: دراسات فی بلاد سوپارتو، بغداد، ۱۹۸۵، ص ۱۳۷.

۴- جهدالله المستوفی قهزوینی: نزّه القلوب، ل ۱۲۸-۱۲۹، حازم هاجانی، سه رچاوه ی پینشو، زرار صدیق،

ظه ور تسمیه کوردستان، مجله مه تین، ژ: (۸۰).

دهخاته پروو: "له ئەواسیتی عەصری شەشەمینی هێجریدا، سولتان (سەنجەر)ی سەلجوقی لای غەربی جیبالی، که تابیعی کرماشان بوو، جوئ کردەوه و ناوی نا "کوردستان" و (سلیمان شاه)ی برازای کرد به حاکمی. دوو سالیک (۵۵۴-۵۵۶) تیا ما؛ له پاشدا له جیگه‌ی مامی بوو به‌گه‌وره‌ی سەلجوقی عێراقیان"^(۱) ئەمەش له چەرخێ دوازدەهەمی زایینی بوو، چونکه (سەنجەر) له پاش سالی (۵۱۱ک ۱۱۱۷ز) دەسه‌لاتی گرتۆته دەست^(۲). له سەرده‌می ولاتگیری ئیسلامیدا، ولاتی کوردان بریتی بوو له ئەقلیمی (جیبال)، ئەم بەشە بریتی بوو له عێراقی عەجەمی و غەربی ئەقلیمی (جیبال) و ئەقلیمی جەزیره^(۳)، ئەمە و زۆر زۆم و هۆبە‌ی هۆزه‌کانی کورد، له ئەقلیم فارس و ئەرمینیا.. هه‌بوون^(۴).

سەرده‌می ماستەرنامه‌که‌ی کاک شوان بریتییە له چەرخێ حەوتەمی زایینی، که چی په‌یغی "کوردستان" وه‌ک یه‌که‌یه‌کی کارگیری، تهنه‌ا بو بەشیک له کوردستانی گه‌وره‌ لای (مارکۆ) له سالی ۱۲۷۱و، لای (قه‌زوینی) له سالی ۱۳۳۹ هاتوه‌! بێگومان ئەو "کوردستان"ه‌ی کاک شوان باسی لێوه‌ ده‌کات زۆر نوێ‌یه‌، بۆیه‌ به‌هیچ پێوه‌ریکی ئەکادیمی ئەمە قبوول نا‌کریت.

ده‌سته‌واژه‌ی "به‌ئیسلام کردنی کورد" مه‌دلولیکی نێگه‌تیغی هه‌یه‌، هه‌ریه‌کی ناو‌نیشانه‌که‌ ببینی؛ له هه‌لوێستی "تویژه‌ر" ده‌گات و، ده‌زانی

۱ - مرحومەد ئەمینی زەکی: خولاصه‌یه‌کی تاریخی کوردو کوردستان، سلیمانی، ۲۰۰۲، ل ۱۵

۲ - سەرچاوه‌ی پێشوو

۳ - فرست مرعی اسماعیل، الامارات الاسلامیه، صفاو ۲۰۰۰.

۴ - کلثومة جمیل، الهیاء الدینیة و الاجتماعیه و الاقتصادیه لبلاد الکرد فی عهد الساسانیین، اربیل-۲۰۰۲.

"تویژهر" دهیهوی بهراشکاوی بلی ئیسلام... بهزهبری شمشیر، یاخود بهچهوساندنهوهی ئابووری، یان بهجیاوازی ئیتنیکی وکۆمه لایهتی بهسهر کورد سه پینراوه^(١). بهگۆیرهی ناو نیشانه که ده بییت "کوردستان" بهشی (جیبال) و (جهزیره) بهزهبری شمشیر به ئیسلام کرابن، به لام هه چهند نوسهر هه ولی زۆری داوه میژوو بشیوینن، به لام له هه ندی جن ناچار بووه دان به وه بنن، که هه ره یج نه بن خوی واته نی بهشی ئه قلیمی جهزیره، به گۆیرهی سولخی (ئور فه یان) ی ره ها که وتوونه ته ژیر ده سه لاتی موسلمانان^(*)!

ده بی "تویژهر" و سه ره رشتیار و لیژنه ی گفتوگو؛ ئه وه نده له کوردی کلۆل بن و جیاوازی له نێوان " ئیسلام بوون - موسلمان بوون" و "به ئیسلام کردن" نه که ن؟!

هه ره له چوارچۆوهی " ناو نیشان" ه که وه، و ابزانم له راستی دور نا که وینه وه، گه ر بلیین، ئه م ماسته رنامه یه کۆکردنه وه ی چه ند ماسته رنامه یه کی دیکه یه، وه ک:-

١- فانیزه محمد عزت ماسته رنامه که ی به ناوی (الکرد فی اقلیم الجزیره وشهرزور فی صدر الاسلام ١٦ک-١٣٢ک).

٢- زرار صدیق: الکرد فی العصر العباسی حتی مجيء البويهيين ٣٣٤ک-٣٣٤ک.

٣- ئه حمه د میرزا میرزا- غریب اقلیم الجبال فی صدر الاسلام. له م سئ ماسته رنامه یه دا وه که له ناو نیشانه کانیا ن دیاره، هه ره که ی

١- شوان عوسمان، کوردستان و پرۆسه ی...، ل ٢٣٦

* پروانه بهشی دووه می ئه م نووسینه

باس له به شیکی پهوشی کورد دهکات له سهردهمی بهرایی ئیسلامدا، بهواتای له سهردهمی ولاتگیری.

ئه مه و باس له وه ناکهین، که کتیبی "کوردستان له بهردهم فتوحاتی ئیسلامیدا" له هه مان سهردهمی ماسته نامه که ی کاک شوان دهوئی، چونکه ئه م کتیبه له دهروهی زانکو نووسراوه له نه زهری "تویژهر" و "سه ره شتیار"، کتیبیکی زانستی و ئه کادیمی نیه و، دووره له شیواز و ریگای، میتودی تویژینه وهی میژووی!! دور له چوار چیوهی ئه کادیمی، بهرگی کتیبه که (کوردستان و پرۆسهی به ئیسلام کردنی کورد) مۆرکیکی سیاسی له خو دهگری، نه ک ئه کادیمی، کتیبه که بهرگی ره شه و نووسینه کانی به سوژ نووسراون، ئه وه ش بیگومان گوزارشت له دیدی نووسه دهکات. ئه وه رای نووسه ره و له دهروهی زانکو چاپکراوه. ئه گه ره نووسه ئاوا به شیک له میژووی کورد "ره ش بکات" ئه وا باچاک بزانی له م سهردهمه دا ئه م عه قلیه ته میژووی پی نانسری، چونکه چاک ده زانی، که له پاش پوخانی ده ولتهی میدیای کورد، هه ره له ریگای ئیسلام وه جاریکی تر هاته وه ناومیژوو و جاریکی تر پۆلی شارستانی خوی له شارستانییه کی دی نوئی دا بینی، که سیش ناتوانی نکۆلی ئه و پۆله میژووییه و ستراتیییه بکات، ههروه ها بابی گومان بی، گه ره ئیسلام نه گه یشتبا کوردستان، ئه وا له نیوان بهرداشی ساسانی و پۆمانیدا، ئه مرۆ گه لیک نه ده بوو به ناوی کورد، ئه وانیش به دهردی (ئاشوری) و (بابلی) ده چوون .

٢- سنووری بابەتی ئەکادیمی:

دیاریکردنی سنووری لیکۆلینهوهی ئەکادیمی، کاری تویژەر زۆرئاسان دهكاو تویژەر تهواو لهكاری خۆی دهگا و بهرچاوی خۆی پوون دهبینی. دهشی بهئاسانی كوۆتروولی مهودای لیکۆلینهوهكهی بكات، سنوربهند كردنی لیکۆلینهوهی ئەكادیمیش به دووشیوه دهكری. یهكهم: قوناغ (كات- ماوه) دووهم: (بابەت) ^(١). بۆ پوونكردنهوهی ئەم دووشیوازه یهك دوو نمونه دههینینهوه، شیوازی قوناغ: یاخود دیاریکردنی ماوه. لهمهدا ساڵ، سهردهم بهكار دههینری. بۆ نمونه: ماستهنامهكهی مامۆستا (فرسهت مهروی ئیسماعیل) بهمجۆریه، الكرد مصادر ومعالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحلة الفتوحات) ١٦ك-٢١ك.

ههروهها ماستهروهكهی (فائیزه محمد عزت) بهم جۆریه:-

الكرد فی اقلیم الجزیره وشهرزور فی صدر الاسلام ١٦ك-١٣٢ك. له ماستهنامهكهی كاك (فرسهت) دا خوینهر چاوهپڕی دهكات كاك (فرسهت) تهنیا باسی قوناغی ولاتگیری لهسالی (١٦)ی كۆچی، ههتا (٢١)ی كۆچی لهوهی مامۆستا (فائیزه) باسی كورد له سالی (١٦)ی كۆچی ههتا (١٣٢)ی كۆچی بكریت، ههروهها له بریتی ساڵ، دهكری "سهردهم" یش بهكارین، وهك دكتورا نامهكهی مهدی قادر "الامن فی العصر الايوبي فی القاهره".

ههندی جار تویژەر لهپرووی ناوهپۆکی بابتهوه؛ تویژینهوهكهی خۆی

١- فوناد پهشید، نامادهبوونی ناوئیشان له پرۆسهی نووسین، پامان ژماره (٦٨) ساڵ(٢٠٠٢)ل١٣٤-١٣٥.

سنووربهند دهکات، وهك دکتۆرانامهكهی نهبهز مهجید "الاستخبارات في العصر الايوبي" و دکتۆرانامهی مههدی قادر "الامن في العصر الايوبي". لهم دوو دکتۆرانامهیه چاوهپرئ دهکری که د. نهبهز تهنیا باسی "الاستخبارات" بکات، د. مههدی قادر باسی "الامن" بکات. زۆر جار ان لهتویژینهوه میژووویهکاندا ههردوو جوړ شیواز لهگهڵ یهك دین، ههه ئهه دوو دکتۆرانامهیه لهیهك کاتدا "قوناغ" و "بابهت" لهخۆدهگرن. دهکری بوتری ئهگهه ههردوو شیواز لهناونیشان پیاده بکری، ئهه مههدای تویژینهوهکه بهرتنهگتر دهکاو، لیکنۆلینهوه زیاتر شاقولی دهبی، نهك ئاسویی بهمهش تویژهر باشتر پهی بهکهه و قوژینهکانی تویژینهوهکهی دهبات.

که له ناونیشانی ماستههنامهکهی کاک (شوان) ورد دهبینهوه، هیچ کام لهو دووشیوازه بهدی ناکرین. نازانری کاک (شوان) باسی چ قوناغیکی ولاتگیری، یان خۆی ئاسا "بهئیسلام کردنی کورد" دهکات. ئایا تهنیا باسی قوناغی سهردهمی خهلافهتی راشیدی دهکا، یاخود سهردهمی نهمهوویهکان، یاخود عهباسییهکان؟! یان ههه مهوویان پیکهوه؟! ناونیشانهکه بهمجۆره روویکی ئهکادیمی نابهخشنی و خوینهر نازانی تویژهر مهبهستی چ وهخت و قوناغیکه!؟

ئهگهه وهك بهپیزان (فائزه) و (زران) و (فرسهه) و (ئهحمهه میرزای بکردبا، سنوری "لیکنۆلینهوهکهی" دیاری بکردبا، ئهه ههه بابتهکه ئهکادیمی دهبوو، ههه خۆی ئهوهنده ئاریشهی بو دروست نهدهبوو، ههروهها له پووی بابتهوهش، ناونیشانهکه تههه لهگهڵ ناوهپۆکهکه ناسازی، ههردووکیش پیکهوه وهك ماستههنامه و دکتۆرا نامهکانی دی

تهواوكهرى يه كتر نين؛ بۆيه دهكرى بلێين ئەم ناو نيشانه زياتر ناو نيشانىكى سياسيه، نهك ئەكادىمى، ههروهها له ناو نيشانى "وتار" ييش دهكات، نهك ليكۆلینهوه!

٣- هۆى ههلبژاردنى بابته:

كاك شوان له لاپههه چواری كتيبه كهيد^١ له چه ند ديړيكدا هۆى ههلبژاردنى بابته كهى ئاوا دهخاته پوو: "تا ئىستا به شيويه كهى گشتى باس له پروسه ي به موسلمانان بوونى كورد نه كراوه، به لكو به شيويه كهى ساده و ساكار له دوو تووى باسى تر، يان زۆر سه رپييانه باس كراوه، يان باسى پروسه ي گيرانى هه ريميك له هه ريمه كورد ييه كان كراوه، يا خود به شيويه كهى لايه نگرانه و نازانستى و نا ئەكادىمى نووسراوه، و دووره له شيوازي (ميتۆدى) تويزينه وهى ميژوويى، ههروهها هاندانى زۆر به رده وامى مامۆستام، پروفيسۆرى ياريدده ر دكتور نه به ز مه جيد، بوونه هۆى نه وهى ئەم بابته ههلبژيرم و تويزينه وهى له سه ريكه م^(١).

پيش هه موو شتى يه كى له ئەگه ره كانى ههلبژاردنى بابته ي ئەكادىمى، نابى پيشتر ئەم بابته ماسته رنامه و دكتورانامه ي له سه ر نووسرابى، ئەم بابته ي كاك شوان پيشتر تويزينه وهى له سه ر كراوه، ماسته رنامه كهى كاك (فرسه ت) ييش به لگه يه كى حاشا هه لئنه گره، ئەمه له لايه ك، له لايه كى تر كه ده لى: "تا ئىستا به شيويه كهى گشتى باس له پروسه ي موسلمان بوونى كورد نه كراوه" ئەمه زۆر له راستيوه دووره، چونكه پيش ئەو (واقيدى) و

١- شوان مسته فا، سه رچاوه ي پيشوو، ل ٤١

دكتورای زانکۆکانی عێراق له کتیبخانه‌کانی تری شاری سلیمانی دانیه⁽¹⁾ خو مامۆستای سهرپهرشتیار د. نه‌به‌ز مه‌جید پرۆفیسۆری یاریده‌ره، ده‌بێ ئه‌ویش ئاگای له‌و سهرچاوانه نه‌بووبی، یان ده‌بێ هه‌ردووکیان به‌هه‌ریانوییه‌ك بێ خۆیان له‌و سهرچاوانه گێل كوردیوه⁽²⁾! هه‌روه‌ها ده‌بێ بۆچی (د. نه‌به‌ز) ئه‌وه‌نده به‌به‌رده‌وامی هانی كاك شوانی دابێ بۆ ئه‌وه‌ی له‌سه‌ر به‌ئىسلام كردنی "كورد بنووسی"!!

1- ئهم عه‌قلیه‌ته ئه‌كادیمیه هه‌ر شتێ له سلیمانی نه‌بی، ئه‌وا هه‌موو دنیا خه‌راباته، ئه‌وه‌ی له سلیمانی نییه، دانیابه له هه‌ولێر و ده‌ۆك هه‌ن، ده‌بێ كتیبخانه‌کانی سلیمانی شوێنی "موقه‌ده‌س" بن و ئیئمه ئاگامان لێ نه‌بوو بی؟!

2- ئه‌گه‌ر سهرچاوه‌ی پتیویست به‌ ماسته‌رنامه نه‌بی، ده‌بێ قوتابی ناچار بێ یان بابه‌ته‌كه‌ی بگۆزێ - كه ئه‌مه‌ش ناكری سه‌باره‌ت به‌ كاك شوان، چونكه خۆی واته‌نی: د. نه‌به‌ز هه‌ر به‌ به‌رده‌وامی هانی داوه له‌سه‌ر ئهم بابه‌ته بنووسی، جا سهرچاوه‌ی پتیویست هه‌بن، یان نه‌بن ئه‌وه چ نیه. دیاره به‌شى میژووی... زانکۆی سلیمانی بۆته "سۆزیۆن" "سیاسه‌تی" ماسته‌ر و دکتۆرا ئه‌ته‌ماشێ! "له‌گه‌ڵ (هه‌ندێ قوتاییانی!) به‌كار دینی! یان ده‌بێ ئهم شار و ئه‌وشار بکا و ئه‌و سهرچاوانه پمیدا بکات - ئه‌مه‌ش به‌كاك شوان عوسمان ناكری و پتیویست نیه، چونكه ماسته‌ر نامه‌كه مسۆگه‌ره!! جا من ته‌نیا پرسیارێك له ئه‌كادیمیانی كوردستان ده‌كهم له‌ ریتی خوا قوتاییه‌ك خۆی بلێ سهرچاوه ئه‌كادیمیه‌کانی به‌رده‌ست نه‌كه‌وتوووه و كتیبه كۆنه‌کانی ته‌حقیق نه‌كراون و؛ ئه‌و به‌كاری هێناون، لێ‌ئونه‌ی گه‌فتوگۆ به‌ چ پێوه‌ریکی ئه‌كادیمی "نایابی" داوه‌تی?!

۴- شىگردنه وهى ژىدهره كانى بابە ته كه :

له نووسىنى ئەكادىمىدا، بەكارهينانى ژىدهره و جۆرى ژىدهرى باوه پىنكراو نووسىنه كه زياتر زانستى دهكات، ماسته رنامه كهى كاك (شوان) له بهكارهينانى ژىدهره كاندا دوچارى جۆره نه سازى و ئالۆزىهك بووه، چونكه پيشوهخت بىرارى ئەوه دراوه، كه كورد به ئىسلام كراوه نهك به سولخ و ناشتى موسلمان بوول^۱ بۆيه كتيبه كهى الواقدى (فتوح الشام) ي كردۆته ژىدهرى هه ره سه ره كى. هه رخۆيشى ده نووسى، كه ئەم كتيبه و نووسه رى كتيبه كه تۆمه تى زۆرى له سه ره، به لām كاك (شوان) ئەم هه موو "تۆمه تانه" ده گه رى نى ته وه بو جيا وازى ئاينزايه تى له نىو ئىسلامدا^(۱) ئەم وه كتيبه كۆنه كان ده بى ته حقيق بكرىن، ئىنجا ده بنه كتيبه ي باوه پىنكراو. له مه شدا كاك (شوان) هه ر خۆى ده لى: ((كه مى سه رچا وه ي ره سه ن، يه كى له كۆسپه كان بووه ئەوانه ي به رده ستى كه وتون، زۆربه يان چا په كانى ان زۆر كۆنه و ته حقيقى تيا دا نه كراوه))^(۲). هه ره ها بى انونى كى دى بى بنه ما ده هينى ته وه له مه ر به ده ست نه كه وتنى ماسته رنامه و دكتورا نامه كانى زانكۆكانى عىراق، ئەوه ي نا گادارى مېژووى ئىسلامى بى، ده زانى له كتيبه خانه ي كۆليژى ئادابى زانكۆى سه لاه دىن و كتيبه خانه ي مه ركه زى، زۆربه ي هه ره زۆرى ئەم سه رچا وانه هه ن! ئەم وه له كاتى نووسىنى نامه كه دا هى چ ئارى شه يه ك له نىوان ده سه لاتى هه وليژر و سلىمانى دا نه بووه، تا كاك شوان بى كاته هه نجه ت و بى انوو!

۱- شوان عوسمان، سه رچا وه ي پيشوو، ل ۹

۲- سه رچا وه ي پيشوو، ل ۵.

له لاپهړه چواری ماسته رنامه که دا هاتووه، که به شنیوه یه کی که متر
 سه رچاوه ی کوردی و بیانیه کان به کار هاتووه، به لام له لاپهړه حه فده شدا
 هاتووه: ((سوودی زۆرم له م سه رچاوه تازانه بینیه وه، که بوونه ته
 ده روزه یه کیش بو چهند باسی: له تو یژینه وه که م))! نو سه ر سو دی زۆر
 له ماسته رنامه که ی (حسام الدین نه قشه بهندی) بینیه وه، وه ک بلی ئه م
 ماسته رنامه یه کتیبکی زۆر به به هایه، که چی هیچ ئامازه ی
 به ماسته رنامه که ی (فرسه ت مرعی) نه کردووه، که نه ک هر له سه ر
 ده قهریکی ولاتی کوردان نیه، به لکو هه موو ده قهره کوردیه کانی له خو
 گرتووه. ئه مه و له کاتی خو یندنه وه ی ماسته رنامه که ی ماموستا (حسام
 الدین)، بۆم ده رکه وت که ئه م ماسته رنامه یه چهند ئه کادیمییه! به جوړی
 لیژنه ی گفتوگو، به شی دووه می ماسته رنامه که ی په تکرده وه، که
 ده رباره ی ئایینه کو نه کانی کورد و کورد و نیسلام و مه زه به ئایینه کانه^(۱)
 هه روه ها ئه م ماسته رنامه یه باسی سه ده ی چوار و پینچی کوچی ده کا!
 نه وه ی کاک شوان له به رای (۱۳ ی کوچی) ده ست پیده کات! له
 شیکردنه وه ی سه رچاوه کاند ا بوچی باسی ماسته رنامه کانی ماموستایان
 (فائزه عیزه ت) و (ئه حمه د میرزا) نه کراوه!

ئه مه و بوچی کتیبه ناو داره که ی (ول دیوارنت) "قصه الحضارة" و
 کتیبه که ی (لوی ماسنیون)، هه ر ئامازه شیان بو نه کراوه؟ سه باره ت
 به ژنده ره تازه کان (پی م سهیره!) بوچی کاک شوان باسی کتیبه که ی

۱- له وانیه د. حسام الدین ئه مه بکاته کوردا به تی، به لام له راستیدا ئه گه ر نه و به شی
 ماسته رنامه که ی ئه کادیمی براه، ماموستا عه ره به کانی لیژنه ی گفتوگو له پیناوی "العروبه"
 گه وره تریان ده کرد!

مامۆستا حه‌سه‌ن مه‌حمود "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا" ناکات! ئه‌ری ئه‌م کتیبه‌ کتیبیکی هه‌مه‌لایه‌ن نیه‌ له‌سه‌ر پرۆسه‌ی به‌موس‌لمان بوونی کورد؟ ئایا مه‌سه‌له‌که‌ ئه‌گه‌ریکی ئه‌کادیمییه‌، یان ئه‌گه‌ریکی سیاسی؟!

ناکری کاک شوان بلی ئه‌م کتیبه‌م نه‌بینیوه‌، چونکه‌ هه‌رخۆی له‌لاپه‌ره (١٥٧)ی کتیبه‌که‌ی له‌ په‌راویزدا ئاماژه‌ی به‌کتیبه‌که‌ کردوه‌. ئه‌گه‌ر ئه‌گه‌ریکی سیاسی نه‌بێ، ئه‌قل قه‌بوڵی ده‌کا کتیبیکی سێ سه‌د لاپه‌ره‌یی له‌باره‌ی هه‌مان بابته‌، ته‌نیا له‌په‌راویزدا ئاماژه‌ی بو‌بکری و، ماسته‌رنامه‌یه‌که‌یش ته‌نها باسی چه‌رخێ چواره‌م و پینجه‌می کۆچی بکات و، بکریته‌ سه‌رچاوه‌یه‌کی سه‌ره‌کی و، له‌شیکردنه‌وه‌ی سه‌رچاوه‌کاندا باس بکری^(١)!

هه‌روه‌ها سه‌باره‌ت به‌به‌کاره‌ینانی سه‌رچاوه‌کان، ماسته‌ر نامه‌که‌ له‌ لاپه‌ره (١٨) هه‌تا (٩٠) باسی شاره‌کانی هه‌ردوو هه‌ریمی (جیبال) و (جه‌زیره) ده‌کات هه‌ر ئه‌م زانیاریانه‌ له‌چه‌نده‌ها کتیب و ماسته‌رنامه‌ی دی هاتوون. ئه‌وه‌ کتیبه‌که‌ی مامۆستا (حسه‌ن) و مامۆستا (فرسه‌ت) هه‌ر به‌ته‌واوی باسی موس‌لمانبوونی ئه‌م شارانه‌ ده‌که‌ن هه‌رچی ماسته‌رنامه‌کانن، ئه‌وی به‌رده‌ستن، پێش کاک شوان باسی ئه‌م شارانه‌یان کردوه‌:

١- حسام الدین عه‌لی غالب: الکرد فی الدینور وشه‌رزور، به‌غدا ١٩٧٥،

ل ١٤٦-٤٦.

٢- فائیزه‌ محمد عزت: الکرد فی اقلیم الجزیره وشه‌رزور فی صدر

١- له‌به‌شی دووه‌م باسی ئه‌م ئه‌گه‌ره‌ ده‌که‌ین.

الاسلام ١٦-١٣٢، ھەولێر ١٩٩١ ل ٤٠-٦٠

٣- زرار صدیق: الكورد في العصر العباسي حتى مجيء البويهيين ١٣٢-٣٤٤. ھەولێر: ١٩٩٤ ل ١٥-٤٣.

٤- فرسەت مەرعی: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد في العصر العباسي الثاني، ٣٥٠-٥١١، دکتۆرانامە، سەنەا: ٢٠٠٠ له لاپەرە (٢١) ھەتا (٤٢) باسی شارەکانی بەشی پۆژناوای ئەقلمی جیبال دەکات، له لاپەرە (٤٢) ھەتا (٤٩) باسی شارەکانی ئەقلمی عێراق دەکات، ھەرۆھا له لاپەرە (٤٩) ھەتا (٦٧) باسی شارەکانی ئەقلمی جەزیرە دەکات، لەوانە یە لێرە کاک شوان بیانووێک بدۆزیتەو و بلی، من له سەرچاوه رەسەنەکانم وەرگرتو، نەك ئەم کتیب و ماستەرنامە و دکتۆرانامانە.

گریمان کاک شوان راست دەکات، بەلام بوونی ئەم سەرچاوه کوردیانە پێشی ماستەرنامەکە کاک شوان، لایەنی "عیلمیەت و ئەکادیمی" ماستەرنامەکە لاواز دەکات، چونکە ئەو ئاماژە ی بەو راستیانە ناکات، ھەرۆھا ئەوانە ئیسپات دەکەن، کە کارەکە کاک شوان ھیچ شتیکی نوێی تێدا نیە، ھەر له پووی ئەکادیمیەو، دەبی ماستەرنامە شتی نوێ بینی، نەك دوبارە کراو!

٥- لێژنە ی گفتوگۆ

لەبەشی میژوو سی جۆر پسیپۆریتی ھە یە: میژووی کۆن (قوئاغی پیش ئیسلام)، میژووی ئیسلامی، میژووی نوێ- ھاوچەرخ. ھەرسی لە یەك جودان، بەواتای ئەو مامۆستایە ی پسیپۆریتی یە کە ی

میژووی کۆنه، ناکرێ گفتوگۆی ماسته‌رنامه و دکتۆرای میژووی ئیسلامی، یاخود نوی بکات. به‌پێچه‌وانه‌شوه، ئەمه‌ش داییکێ ئەکادیمیە له زانکۆکان په‌یره‌و ده‌کرێ، به‌لام ئەوه‌ی له‌به‌شی میژووی کۆلیژی زانسته‌ مرو‌فایه‌تیه‌کانی زانکۆی سلیمانی روو ده‌دات، دووره‌ له‌ هه‌موو داییکێ زانکۆیی!!

ماسته‌رنامه‌که‌ی کاک شوان ده‌چینه‌ خانه‌ی "میژووی ئیسلامی"، بۆیه‌ ده‌بێ لیژنه‌ی گفتوگۆ له‌ پسپۆرانی "میژووی ئیسلامی" پیک بی. لیژنه‌ی گفتوگۆی ماسته‌رنامه‌که‌ ته‌نیا یه‌کیان پسپۆری میژووی ئیسلامییه‌، ئەویش (د.حسام الدین نه‌قشه‌به‌ندی)یه‌، هه‌رچی دووه‌که‌ی ترن (د.کاوئیس قه‌فتان) (که‌ سه‌رۆکی لیژنه‌که‌ بووه‌!) و (د.که‌مال عه‌لی) پسپۆریان له‌ میژووی نوویه‌!!

ئهمه‌ هه‌ر وه‌نه‌بێ هه‌ر له‌ گفتوگۆی ئەم نامه‌یه‌ ئەمه‌ کرابێ، به‌لکو له‌ نامه‌ی تریش هه‌ر ناوا کراوه‌، (ناکو عه‌بدوڵکه‌ریم) ماسته‌رنامه‌که‌ی به‌ناوی (شاری سلیمانی ۱۹۱۸-۱۹۳۲)، ئەم نامه‌یه‌، ماسته‌رنامه‌که‌یه‌ و له‌ چارچێوه‌ی میژووی نوی دایه‌، به‌لام (د.نه‌به‌ز مه‌جید) که‌ مامۆستای میژووی ئیسلامییه‌، سه‌رۆکی لیژنه‌که‌ بووه‌!!

ئهم بێ سه‌روبه‌رییه‌ و نائه‌کادیمیته‌، هه‌یج بیانووێکی زانستی نیه‌، چونکه‌ ده‌بێ زانکۆی سلیمانی چی بی، که‌ ده‌بێ ئەندامانی گفتوگۆی ماسته‌رنامه‌ و دکتۆرنامه‌ هه‌ر "ئاهلی حه‌ره‌می زانکۆی سلیمانی" بن!

له‌ زانکۆی سه‌لاحه‌دین و ده‌وک، نه‌ک هه‌ر یاریده‌ده‌ری پرۆفیسۆر، به‌لکو پرۆفیسۆریش هه‌یه‌، ده‌بێ بۆچی پرۆفیسۆر (د.محسن محمد حسین) و (پرۆفیسۆر د.ئه‌رسه‌ن ره‌شید)، که‌ هه‌ردووک پرۆفیسۆریتیه‌که‌یان له‌ میژووی ئیسلامییه‌، بۆ گفتوگۆ کردن له‌سه‌ر

ماستهرنامهكهى كاك (شوان) بانگ نه كرابن؟! بوچى (د. نه بن) سه روكى ليژنهى ماستهرنامهكى ئاكو بى، خو (د. كه مال مه زهر) و (د. نه حمه د عوسمان) و (د. عبدالله تاح بو تانى) پسيپوريان له ميژووى نوييه، ههروهها هه رسيكيان به تاييه تي د. كه مال مه زهر، گفتوگويان له سه ر چندهها ماستهرنامه كردوه و چندهها تويژينه وهيان ههيه!

له م ناته بايي و نه سازييهى نيوان پسيپوري نه داماى ليژنهى گفتوگو، له گه ل بواري ماستهرنامهكهى كاك شوان، ته نزيكى گوڤارى "ويران" م بيركه وتوه، كه پلار له حاله تيكي ناساز و نه ساز و نانه كاديمى ناوا ده دات، كه تا راده يهك بوته ديارده يهكى نازانستى له خويندنى بالاي زانكو كانماندا، پلار و ته نزي "ويران" به مجوره يه:

تازه ترين نامهى دكتورا له كوردستانى عيراقدا له بواري نه دبى كورديدا
ناو نيشانى نامهى دكتورا كه: برايه تي كورد و عه رهب نه شيعرى كورديدا.

به سه رپه رشتى: م. فه روج مه غديد هه ورامى (ماجستيري هه يه نه زانستى مۇرفۇنۇزى)
نه داماى گفتوگو نامه كه:

۱-د. محمهد مه ولود ميران (دكتوراي هه يه نه فۇلكلورى كوردى).

۲-د. پيشهوا عبدالله كه ركوكى (دكتوراي هه يه نه جوگرافياى نه فغانستان و پسيپورى
پيزمانى كورد ييه به كومپيوته ر).

۳-م. نه بيل عه ساف (خاوم بېروانامهى ماجستير نه بارى زمانى نينگليزى نه مه ليه ندى
عه نكاوهى هه ولير).

۴-م. عه بدولر مزاق شه ره كه ندى (خاوم بېروانامهى ماجستيره نه بارى زمانى كوردى نه
مه ليه ندى خو شناوه تي دا).

۵-م. سيروان مه نگوڤرى (خاوم بېروانامهى ماجستير به پلهى خراب نيه نه بارى راوه تازى
نه شيعرى كورديدا). ۰۰۰^(۱)؟

هر چهنده ئەم پلار و تهنزهی "ویران" له بواری (ئەدهبی کوردی)یه، به لآم له زۆر پوووه له گفتوگۆ کردن له سەر هەندی ماسته‌نامه‌ی به‌شی میژوو وەك ئەوهی كاك شوان و كاك ئاكۆ، یه‌كده‌گرتوه و سازه.

كورتە ئە نجام:

پاش ئەوهی به‌دیدیکی ئەكادیمی و بابەتی ئەم "ماسته‌نامه"یەمان خویندهوه، بۆمان دەرکەوت، که له زۆر بهی هەنگاوه‌کانی ریبازی لیکۆلینه‌وهی زانستی دا (ناونیشان، هەلبژاردنی بابەت، سنوربەند کردنی بابەت، شیکردنه‌وهی ژێدەرەکان، پسپۆری ئەندامانی لیژنە‌ی گفتوگۆ) له‌م‌رجه زانستی و ئەكادیمیەکان به‌دەرە و، خوینەر هەست ناکات له‌بەر دەم لیکۆلینه‌وه‌یه‌کی ئەكادیمی دایه، به‌لكو زیاتر له‌ کتیبی‌کی ئیعلامی سیاسی ده‌چی؟ هەر لی‌ره‌وه‌ش ده‌گه‌ینه ئەو دەرە‌نجامه‌ی، که ئەو "پله‌ی نایابه‌ی" که به‌نامه‌که‌ی كاك شوان به‌خ‌شراوه، نایابی‌کی سیاسییه یاخود خاترا‌نه‌یه، نه‌ك ئەكادیمی^(١).

١- له کاتی گفتوگۆ کردن له‌سەر "ماسته‌نامه‌که‌ی" كاك (شوان عوسمان) دا كاك (موعتسه‌م نه‌جمه‌دین) له لاپه‌ره (٥) ی ژماره (٣٣) ی سالی دووه‌می رۆژنامه‌ی "هه‌وال" دا دهنووسی، که لیژنە‌ی گفتوگۆ "مشت و مری ئەوه‌یان هه‌بووه، که ئەم نامه‌یه نه‌ك حه‌قی وەرگرتنی پروانه‌مه‌ی ماسته‌ری به‌ پله‌ی نایاب هه‌یه، به‌لكو حه‌قی وەرگرتنی پروانه‌مه‌ی دکتۆرای راسته‌وخۆی هه‌یه، به‌لآم له‌بەر ئەوه‌ی نێمه‌ هه‌یچ یاسایه‌کی هاوشی‌وه‌ی دانشگا ئەوروپیه‌کانمان نییه له‌ به‌خ‌شینی پروانه‌مه‌ی دکتۆرا راسته‌وخۆ، بۆیه بریار درا ئەم نامه‌یه به‌پله‌ی نیت‌تیا‌ز وەر‌ی‌گه‌ری بۆ پروانه‌مه‌ی ماسته‌ر!! به‌راستی ئەكادیمی‌ه‌ته! خۆزیا ئەوه‌نده‌شتان کردبا!!!!!!

بەشی دوووم

بابەتەکانی کتیبی کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد
لەم بەشدا هەڵبەستەکانی لەو شەش خاڵە بدوین، کە کتیبی "کوردستان
و پرۆسەی بە ئیسلامکردنی کورد" ی لە پێناویدا نووسراوە.

بابەتی یەکەم: بە ئیسلامکردن یاخود بە ئیسلامبوونی کورد؟

بابەتی دوووم: بەعەرەبکردنی ولاتی کوردان.

بابەتی سێیەم: ڕهوشی نایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام.

بابەتی چوارەم: "رزگارکردن" و "داگیرکردن" کوردستان لە هەردوو کتیبی

"کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا" و

کوردستان و پرۆسەی بە ئیسلام کردنی کورد"

بابەتی پێنجەم: چەمکی جزیه و رۆلی جزیه لە رزگارکردنی کوردستان بە

ناشتی .

بابەتی شەشەم: هۆکارەکانی هەنگەرانی هەوی شار و شارۆچکە کوردیەکان.

بابه تی به گم

به ئیسلام کردن یا خود به ئیسلام بوونی کورد؟

هر چه نده ناو نیشانی کتیبه که به ئاشکرا دهیه وی بلی، کورد به زهبری هیز بوته موسلمان، کورد به شمشیر ئیسلامکراوه، نهک به خویشتی خوئی ئیسلامی ههلبژاردبی، ئەمه دهلالهتی ناو نیشانه که به به لām وهک بلیی کاکی نووسهر، کوردی چاک نهزانی و جیاوازی له نښان به ئیسلامکردنو به ئیسلامبوون نهکات که له زۆر جی "موسلمانبوون" و "ئیسلامبوونیشی" به کار هیناوه، به جوړی هر به شی دووه می کتیبه که ناوایه: میکانیزی پرۆسه ی به ئیسلام بوونی کورد"، به لām که ههر شهش باسه که ی ئەم به شه ده خوینیته وه، بوته دهرده که وی، که نوسهر ههر مه بهستی به ئیسلام کردنه، نهک ئیسلام بوون!

به گویره ی ژنده ره میژوو ییهکان، ئه ری کورد به ئیسلامکراوه، یا خود له پښگای سولج و عه قله وه موسلمانبووه؟!

به ره له وهی وه لām ی ئەم پرسیاره بدریته وه، ئه ری کوردستان له سهرده می فتوحات دا له ژیر دهستی کیدا بووه؟ ئه ری سنوری نه ته وه یی کوردی هه بووه؟ ئه ری سوپایه کی کوردی هه بووه؟

کورد به ره له سهرده می فتوحاتی ئیسلامی، سیزده سه ده بوو له ژیر دهستی ئەخمینی و شاکانی فیرسی و ساسانیهکان و رۆمهکان دا بووه^(١). له پاش روخاندنی ئیمپراتۆریه تی میدیا له ٥٥٠ پ.ز له لایهن

١- سه لام، نایا راسته ئیسلام کوردستانی داگیر کردوه، نالای ئیسلام، ژماره (٣) هه ولیر ١٩٩٣.

ئه خمینیه کانه وه، پوژتیکی نوی له ژیانی فارس دروست بوو، ئه م روژه به پوژتیکی رهش بو کورد داده نری^(١).

له پاش ئه م هه ره سه گه ره یه، کورد وه كه نه ته وه یه ك دو چاری گه فی له نیو بردن بوو، ناچار بوو به كو مه ل به ره و چیا ره و بكن، هه ره ئه مه ش وایكرد وه، كورد زیاتر به ره و چیا نی ره وه ندی و كو چه ری بچی، فارسه كانی ش به ره و مه ده نیه ت و ژیا نی شاری. هه ره ها بو شی وان دنی میژووی كوردیش، چه نده ها هه ول دراوه، كه زیاتر ناسنامه ی نه ته وه یی و په سه نی كورد ناو زپاوتر بكری، به حوكمی ئه وه ی پاش هه ره سه كه، كورد زیاتر كو چه ر بوون، فیره وه سی و مه سه ودی ره گه زی كورد بو جنو كه و به ره ی بیژی جنو كه و ره گه زی عاره ب و فارس ببه نه وه. له سه ره ده می فتوحات؛ ولاتی كوردان بریتی بوو له دوو ئه قلیمی سه ره کی: ١- ئه قلیمی جیبال، ئه م ئه قلیمه له دوو به ش پیکده هات، به شه مه زنه که یان عیراقی عه جه می و به شی دووه م ئه قلیمی غه ربی جیبال، كه (قه زوینی) به كوردستان ناوی ده بات، ٢- ئه قلیمی جه زیره^(٢). ئه مه و كورد له ئه قلیمی خوزستان و ئه قلیمی فارس هه بوون.

میژوونووسانی وهك الاصطخری، المقدسی ده نووسن، كه له ئه قلیمی فارسدا پینج زۆمی ده وارنشینی كورد هه بوونه^(٣).

١- د. عبدالله مصطفی اعجاز الاكراد، آرئیل، ٢٠٠٢، ص ٢٧ نیتاش له گه ل دابی میژوو له كورد چه واشه ده كری. (نه ورۆز) له كورد ده كری به پوژتیکی نه ته وه یی و ره مزی رزگاری، به لام له راستیدا مه سه له كه بیچه وانیه !!

٢- ابن حوقل: صوره الارض، ص ٣٠٤، ابوالفدا و تقویم البلدان، ص ٤٠٨.

٣- الاصطخری: المسالك و الممالك، ص ٧٢، المقدسی: احسن التقاسیم، ص ٣٣٩-٣٤٠، هه ره ها پروانه محمد امین زه کی، خولاصه یه کی تاریخی كورد و كوردستان، ل ٢٣٠-٢٣١.

ههروهه ههندی گه ریده کانی عه رهب (یا قوت الحموی) و (ابن حوقل) ده نووسن، که چهنده ها هۆبه ی کورد له نه قلیمی فارسدا هه بوونه^(١). ههردوو نه قلیمی جیبال و جهزیره له نیو به رداشی مملانیی رۆم و بیزهنتی و ساسانیه کاندایا جیکی زۆریان داوه. ههردوو دهسه لات تهواوی ولاتی کوردانیان بو پهرژه وهندی خویان قورخ کرد بو.

با لیژه وه وه لآمی پرسیاره که بدهینه وه، له نه زهری شه ره فخان و محمد نه مین زهکی، زۆربه ی کورد له ریگای سولحه وه موسلمان بوونه.

میژوونووسانی میژووی ئیسلامی له و باوه رهن، که جابانی کوردی یه کهم کورده هاتۆته خزمهت پیغه مبهری ئیسلام موسلمان بووه، دکتۆر عبدالله مصطفی له "امجاد الاکراد" ده نووسی: که هه ر له ریگای جابانی کوردی و مهیمونی کوپی جابانی کوردی و دیلمی سه رکرده ی سوپای تایبه تی کیسرا، ئیسلامه تی به نهینی له ده قه ری کوردان به تایبه تی نه قلیمی جیبال بلا بوۆته وه^(٢). هه ر د. عبدالله ده نووسی، که جابانی کوردی و مهیمونی کوپی له گه ل دیلم، سوپایه کی گه وره یان پیکهینا بوو، هه ر نه م سوپایه توانی سه رکه وتنی موسلمانان له قادسیه یه کلا بکاته وه، هه ر به یارمه تی نه و کورده موسلمانانه، مه دائین، له پاشان جه له ولا و حهلوان له سوپای ساسانی پرزگار کران^(٣)، ههروهه له ژیده ره میژوویه کاندایا هاتوو، که خه لیفه ی موسلمانان عومه ری کوپی خهتاب ﷺ، سهلمانی

١- ابن حوقل، صوره الارح، ص ٢٤٠-٢٤١. یا قوت الحموی: معجم البلدان، ج ٣، ص ٧١ ههروهه بروهانه کلثومه، ص ٧٤.

٢- عبدالله مصطفی، (امجاد اکراد)، ص ٣٢-٣٣.

٣- عبدالله مصطفی (امجاد الاکراد) ص ٣٣.

فارسی کردوٚته والی (مه دائین) و دوو که سیشی له کورده کان کردوٚته والی
 حهلوان و جهله ولا^(۱).

پوژبه یانی و ره فیک و ساییر و شوان عوسمان باوه ریان وایه، که
 دهقهری نه قلیم جیبال و ره شه خاکی عیراق، به زهبری شمشیر به نیسلام
 کراون، به لام که له پهوتی پوداوه کان ورد ده بینه وه، دهگینه چهند
 راستییه که له وانه: ده بی دهسه لاتی نیسلامی کوردی. له دهسه لاتی
 ساسانی فارسی جیا بکریته وه.

له پاش پرگارکردنی مه دائین و حهلوان و جهله ولا، دهسه لاتیکی
 نیسلامی کوردی به ریا بیو، نهو ناغا و دهره به گانه ی له ناو سوپای
 ساسانی دا بوون؛ به هیچ جوژی نوینه ری کورد نه بوون، به لکو به رگریان
 له دهسه لاتی داگیری ساسانی ده کرد^(۲)، له ناو دهقهری ژیر دهسه لاتی
 ساسانیدا ململانییه کی ئایینی، هتا خویناوی له نیوان زهرده شتیته و
 فه لایه تی و جوله کایه تی به ریا بوو^(۳).

زهرده شتیته، یه کخوپه رستی خوئی له ده ستدا بوو، تیکه ل کرابوو به
 بت په رستی، بویه نه م دینه تیکه له، به رگی فه لایه تی و گاوریه تی و
 جوله کایه تی نه ده گرت، هر چه نده سه رکرده کانی ساسانی و هندی له
 ناغا کانی کورد، نه یان توانی چیدی کورد فریو بدهن و ناچاریان بکن
 شه ری له شکری نیسلام بکن، به لام به حوکمی نه وه ی زومه کانی کورد له

۱- سه رچاره ی پیتشوو، ههروه ها بروانه المسعودی: مروج الذهب، ج ۲، ص ۳۰۶ ههروه ها (طبری)، له
 به شی چواره م، ل ۲۲۰ و ابن الاثیر له به شی دووه م، ل ۱۴۵ باس له وه ده کمن که "قویاد" که
 سه رکرده یه کی کورد بوو له سوپای دتلم بوٚته سه ررداری حهلوان.

۲- نارام عبدالسلام: رهوشی ئایینی کورد پیتش نیسلام، پوژنامه ی دهنگی غه ربیان ژ (۱) ل ۳۱.

۳- له بابته تی سییه م به درتیزی باسی نه م خاله ده کهن.

دهقهری فارس و هۆبهکانی کورد، له ههندی دهقهری فارس و شهواز دا تهواو له ژیر دهسهلاتی ساسانی دا بوون. ههروهها ئەم زۆم و هۆیانه زیاتر رهوهندی و کۆچهری بوون، ههروهها بهرژهوهندیان په یوهست بوو به دهسهلاتی ساسانیهوه، بۆیه ناچار بوون له ههندی شهردا ببنه قوربانی بهرژهوهندییهکانی ساسانی.

ههرچی دهقهری جهزیرهیه، له شهرفننامه دا هاتوه، که کۆمهلیک کوردی بازرگانی هۆزی - باجن - له جهزیرهی بۆتانهوه چوونهته (تایف)، له سههر دهستی پیغه مبهر ﷺ موسلمان بوون، که ژماره یان ۹- کهس بووه، دواتر هه موو کورد له سههر دهستی ئەم نو کهسه موسلمان بوون^(١).

ئهو دهقهری ولاتی کوردان، که زیاتر له ژیر دهسهلاتی پۆمهکان دا بووه، فهلایهتی له بهشینکی زۆری شارهکان بلبوبوه، ئەم دوو دیاردهیه وایکردوه، که زۆریه ی شارهکان به خو هیشتی خۆیان یا خود بهسولنج له گهله موسلمانان موسلمان بوونه، له م بارهیهوه ههتا زۆر له میژوونووسانی رۆژئاوا دان بهوه دهئین، ئەوهته (ئارنۆلد توینبی) له بهشی دووه می "میژووی به شهریهت"، دهنووسی، که کورد بهسولنج و ناشتی به نیسلام رازی بوونه. ویل دیورانته دهنووسی: به پراستی سوپای نیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و پۆم. هه رگیز له جهنگدا درنده نه بوو "ئهمهش خالیکی دی بوو، که کورد له زۆر شوین بهبی شههر موسلمان بین^(٢).

ههر سهبارته بهم مهسهلهیه، (تۆماس ئارنۆلد) دهلیت: ((مهحاله، که

١- شهرفنامه، ل ١٤١، شوان عوسمان: کوردستان و پرۆسهی به نیسلام کردنی کورد، ل ١٤١-١٤٢.

٢- ههسن عمود: کوردستان له بهردهم فتوحاتی نیسلامی دا، ل ٢٦.

بگوتريت موسلمانان له گرتنى ناوچهکانى ولاتى ساسانى هيزيان بهکارهينابيت له پيناو سهپاندنى ئايينى ئيسلام بهسهر دانىشتوانى ناوچهکه))^(١). و (جورج سيلل Sale)ى وهپرگيرى قورئانى پيرۆز بو سهر زمانى ئينگليزى دهئيت: ((بهراستى خهلهتاو و فريودراون ئهوانهى خهيال بکهن، که ئيسلام به زهبرى شمشير بلاو بوئتهوه))^(٢).

سهحابى (عياض بن غنم الفهرى) يهکهم سههرکردهى سوپاي ئيسلام بووه، که هاتوته قولايى کوردستان، يهکهم ريککهوتنامهى سولحى لهگهله بهتريکى زوزان له سالى (١٩)ى کوچيدا مور کردووه، ههروهها ههه له دهقهرهکهدا، ريککهوتنامهى دى لهئارادا بووه له نيوان سههرکردهکانى سوپاي ئيسلام و دانىشتوانى ناوچهکه، ريککهوتنامهى سولحى نيوان (حذيفة بن اليمامة) و (مهزهبانى ئازهرباينجانى) له ئهردهبييل^(٣).

لهمهدا دهفامريتهوه، که کورد بهر له ئيسلام زهردهشتى، فهله، ياخود بهشيك جولهکه بوونه، که ئههه وايکردووه له عهربهه بتپهستهکان زووتر ئيسلام قهبول بکهن. ههروهها ئههه حالتهه وای له سوپاي ئيسلام کردووه، که سى پى له پيش کورد دابنى: ئيسلام بوون، جزیه دان، يان شهر. که چى له بهرامبهه عهههه: ئيسلام، ياخود شهر!

ميرى موسلمانانيش داواى لهسههرکرده سههرازييهکانى کرد، که مامهلهى "اهل الكتاب" لهگهله کوردان بکهن^(٤).

١- الدعوة الى الاسلام، ص ٢٣٩.

٢- ههمان سههراوه، ص ١٦.

٣- أحمد عادل كمال، سقوط المدائن، ص ١٤٦-١٤٧. فرست مرعى اسماعيل: الكرد...، ص ١٨٢

٤- كارل بروكلمان، تاريخ الشعوب الاسلاميه، ص ٧٩

ئەمەو هیچ دەسەلاتیکی کوردی له ئەقلیمی جیبال و جەزیرە لە ئارادا نەبوو، ئەوەی هەبوو دەسەلاتیکی ساسانی و رۆمی بوو، هەر تەنھا لە پاش موسلمانبوونی کورد، جاریکی تر دەسەلاتیکی کوردی بەعقلیەتیکی نوێ له کوردستان دامەزراوە. ئەو دەسەلاتە مەعریفیە، نەك هەر رەگی له خاکی کورددا کوتاوە، بەلکو له دەرونی کوردیش، ئەمەو هەتا کاک شوانیش نەیتوانی ئەو راستییە تۆمار نەکات، که ئەقلیمی جەزیرە لە ریگای سولح و ریککەوتنەو قەبوونی دەسەلاتی ئیسلامیان کردووە، سولحی رەها یاخود، ئۆرفە بنەمایەك بوو شارەکانی جەزیرە لەگەڵ موسلمانان ریککەوتن^(١).

ئەگەر ئەمە وانەبووبی، ئەو دەبوو لەپاش کزیوونی دەسەلاتی ئیسلام له هەریەکاندا، کورد یەكەم میللەت بن، که له ئیسلام هەلگەرینەو، که چی له کتیبە میژووییەکاندا هاتووە، که سەردەمی ئیسلامی؛ سەردەمی زیڕینی کورد بوو، دەسەلاتی ساسانی و رۆمی بەسەردا نەماوە. هەرودها هەر لەسەدەوی چوارەمی کۆچیەو چەندەها میرنشینی ئیسلامی له نیشتمانی کورد دامەزراون، وەك میرنشینی حەسنەوی (٣٥٠-٤٠٦ ک)، میرنشینی مەروانی (٣٧٣-٤٧٨ ک) میرنشینی عەنازی -عەیارى (٣٨١-٥١١ ک)^(٢). دەولەتی ئەییوبی کوردی وەلامیکی دیکەیه بۆ ئەو کەسانەى، که گومان له یەکیتی کورد و ئیسلام دەکەن. له لایەکی دی کاک شوان دەیهوئ جیاوازی له نیوان کورد لههەمبەر زەردەشتیەت و فەلایەتی و ئیسلام دا بکات.

١- شوان عوسمان، ل

٢- پروانە دکتۆرانامەکەى فرست مرعى: الامارات الاسلامية في بلاد الكرد.

یهکی ناگای له میژوو نهبی و ئەم کتیبه بخوینیتتوه، وا ههست دهکات، که دهبی ههردوو ئایینی زهردهشتی و فهلایهتی، دوو ئایینی نهتوهیی (ئهتینکی) کورد بن! هه چهنده له زۆربهی سهراچاوهکاندا هاتوو، که زۆربهی کورد پهیرهوی زهردهشتیهتیان کردوو، بهلام ئەم ئایینه ئاینیکی کوردی نهبوو، بهلکو کورد لهپاش ههرهسی دهولتهتی میدیا، زیاتر کۆچهری بوونه، بۆیه زۆر درهنگ به زهردهشتیهت پازی بوونه^(١). ههتا له ههندی سهراچاوه هاتوو، که لهبهر ئهوهی کورد زهردهشتیهتیان قهبول نهکردوو، بۆیه زهردهشت زیدی خوئی بهجی هیشتوو، ئەمهو زهردهشتیهت ببوه "ئایینی رهسمی" ساسانی، که بهسهر کورد و غهیره کورد سهپیندرا بوو، نهک "ئاینیکی خویشتی" بوئی. ئەمهو زهردهشتیهت و فهلایهتی له مملانییدا بوونه، نهک لهگهڵ یهک سازان وهک شوان دهنووسی.

لهسهردهمی شابوری دووم؛ ههپهشهیهکی مهزن له فهلهکانی نیو دهولتهتی ساسانی کران، بهجۆری ههه له سهردهمی شابوری دوومهدا ٣٣٩-٣٧٩ چل سال سهرانی ساسانی و پیاوانی زهردهشتی، کهوتنه چهوساندنهوهی ههمه لایهنهی فهلهکان، ئەمهو له نامیلکهکهی "کورده مهسیحیهکانی سهردهمی ساسانی" دا هاتوو، که پیاوانی ئایینی زهردهشتی چییان بهسهر فهله کوردهکاندا هیناوه، ئەمهو قهرهداغی حاکیمی ئەدیاب، یهکی له قوربانیهکانی دسهلاتی ساسانی زهردهشتی بوو^(٢).

١- رهشاد میران زهوشی ئایینی و نهتوهیی له کوردستاندا، ل ٢٦

٢- بۆ زیاتر شارهزایی لهم بابته، له بابتهی سییم ئەم خالمان به دریز تر باس کردوو.

كاك شوان دهنووسی: (نایینه گانی كورد - زهردهشتیهت و مهسیحیهت - ره گیتی میژویی و گیانی کۆن و قوولیان له دهروونی خه لکدا هه بوو، هارکات بیون به به شیک له پیکهاتهی کولتوری کۆمه لگای کورد) (١).

ئهمه و وهك له سه ره مه ئاماژه مان پێدا ئهم دوو نایینه كوردی نه بوونه، كورد چ زهردهشتی بووی، یان مهسیحی، هر باجی داوه به دهست دهسه لاتی ساسانی و پۆمی، چونكه ههردوو ئایین (نایینی په سمی) دهولهتی ساسانی و پۆمی بوون، بۆیه كورد ناچار بوون له ئه قلیمی جیبال زهردهشتی بن، له ئه قلیمی جهزیره مهسیحی، هر له هه مان لاپه ره دهنووسی " .. كه چی له پرینكا هیتزگی سه ریازی هات و به زهبری ششیر، یا خود به چه رساندنه وهی نابوری، یان به جیاوازی ئیتنیکی و کۆمه لایهتی، نایینی تازه و نامۆیان به سردا ده سه پاندن، كه له زۆر لایه نه وه نامۆ بوو به پیکهاتهی کولتوری و گیانی و کۆمه لگای کوردی."

ئهم ده رپرینه ی كاك شوان له هه مبه ر ئیسلام و پیناسه كردنی به نایینیکی عه سه كهری و نامۆ و داگیركار، هه ولدانیکه بۆ شیواندنی میژوو، چونكه خۆی چا كده زانی، ئه گه ر ئیسلام نامۆ و داگیركهر با، زهردهشتیهت و مهسیحیهت، به شیک پۆحی پیکهاتهی کۆمه لگای کوردی بووبان، ده بوو ئیستا ٩٨٪ زهردهشتی، یان مهسیحی بووبان، نهك موسلمان!

نازانم بۆ هه نده؛ هه ندی نوسه ری كوردی ئه مه رۆ زیاتر په سه ندی زهردهشتیهت و مهسیحیهت دهكهن، نهك ئیسلام. ئه گه ر مه سه له كه ئایینی و پۆحی بی، ئه وا هه ردوو نایینه كه به شیوه دروسته كه یان، به شیکن له ئیسلام، هه ره ها با وه ر بوون به پینغه مبه رایه تی، كتیبی هر پینغه مبه ریک

به‌شیکێ گرنگی پیکهاته‌ی باوه‌پری موسلمان پیکدینی، هه‌روه‌ها وه‌ک ئاماژه‌مان دا هیچیان ئایینی نه‌ته‌وه‌یی نین و به‌شیک له‌ که‌لتوری نه‌ته‌وه‌یی کورد پیکناهیئن، به‌لام هه‌موو مه‌سه‌له‌که‌ جو‌ری ئایینه‌که‌ نیه. نه‌گه‌رنا فه‌ره‌اد شاکه‌لی واته‌نی، ده‌بی چی زه‌رده‌شتیه‌ت به‌که‌لکی نه‌مه‌روی کورد بی؛ تا‌کو ببوژنیرته‌وه. هه‌روه‌ها هه‌رچی مه‌سیحیه‌کانی کوردستانن خۆیان به‌کورد نازانن و له‌په‌روی نه‌ته‌وه‌ییه‌وه‌ خۆیان به‌ ئاشووری ده‌زانن. به‌پرای من مه‌سه‌له‌که‌ هه‌ره‌سی ئایدۆلوژیای سیاسی کوردی‌یه، له‌به‌رامبه‌ر ئه‌م هه‌ره‌شه‌ش، ئیسلام به‌شیه‌وه‌ سروشتیه‌که‌ی جارێکی تر بو‌ته‌وه‌ به‌شیک له‌ ژیان و بیرکردنه‌وه‌ و شه‌ریعه‌ت و فیکری مرو‌قی کورده‌وه.

کاک شوان له‌ زۆر جی باسی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ و یاخی بوون له‌ ده‌سه‌لاتی ئیسلامی ده‌کات، وه‌ک بلی ئه‌مه‌ دۆزینه‌وه‌یه‌کی نو‌ی بی^(١)!

وه‌تا ئیسلام له‌گه‌ل خودی مرو‌ق تیکه‌ل نه‌بی، بیرکردنه‌وه‌ و تیروانین و دنیا دیتنی مرو‌ق له‌سه‌ر بنه‌مای خۆه‌یشتی نه‌بی؛ هه‌لگه‌رانه‌وه‌، یاخی بوون دوو دیارده‌ی سروشتی ده‌بن.

عه‌ره‌ب پێش کورد له‌ ئیسلام هه‌لگه‌راونه‌ته‌وه‌، له‌ پاش وه‌فاتی پیغه‌مبه‌ر ﷺ هه‌ندی هۆزی عه‌ره‌ب له‌ ئیسلام هه‌لگه‌رانه‌وه‌، که‌ ئاماده‌ نه‌بوون "زه‌کات" بده‌ن، هه‌روه‌ها که‌سیکی وه‌ک "موسه‌یله‌مه" بانگه‌شه‌ی "پیغه‌مبه‌رایه‌تی" یشی ده‌کرد، له‌ به‌رامبه‌ردا خه‌لیفه‌ ئه‌بو‌به‌کر شه‌ری له‌گه‌ل کردن! هه‌رچی "هه‌لگه‌رانه‌وه‌کانی" ناو کورده‌کانیشه‌ چه‌ند فاکته‌ری خۆی هه‌بووه‌!!

یه‌ک: هه‌لگه‌رانه‌وه‌کان زیاتر له‌ ده‌قه‌ری ده‌ره‌وه‌ی و‌لاتی کوردان بووه‌،

١- ئه‌م بابته‌ له‌ بابته‌ی شه‌شم، دا باسکراوه‌.

لهو نیووش، لیږه و لهوی کاریکه ری ئایینی کۆن له لایهک، وروژاندنی مهسه لهکه زیاتر به دهست ئهو کهسانه وه بووه، که بهرژه وه ندیان له دهسه لاتی ساسانی یا خود رۆمانی بووه؟!

دوو: ماوهی موسلمان بوونه که ئه وهنده نه بووه، ئیسلام ته واو کاریکه ری خوئی له سه ره هه موو تاکی ده قهره که بکات، ئه مه و له هه ندی کاتدا به تایبه تی له پاش خه لافه تی عومه ر، یا خیبوونه کان " ریفرومی - چاکسازی " بوونه، هه ندی له خه لکی ده قهره که ویستویانه ئیسلام ته واو بهرێک و پێکی په یره و بکری.

بابهتی دووهم

به عه ره بکردنی ولاتی کوردان

خویندنه وه و دیتنی میژووی کۆن به عه قلیهت و پیوه ری ئه مپۆ، یه کی له وه کاره ساتانه یه، که هه ره شه له عیلمیهت و ئه کادیمییهت ده کات، له لایه کی تر له پووی زانستی ه وه ده بی شته کان به پیوه ری بیرو که که لیک بدریته وه.

بۆ نمونه، که باسی ئیسلام ده کری، ده بی به گویره ی بنه ماکان و دیدی ئیسلام له ئیسلام پروانری. هه ره ها که باس له عه لمانیهت ده کری ده بی دیدی عه لمانی بۆ بنه ماکانی عه لمانیهت په پر وه بکری.

ئیسلام، که عه ره بایه تی به په تایه کی بوگه ن و ئاژا وه دابنی، چۆن ده کری مروفی کی موسلمان خه بات له پیناوی بوژاندنه وه ی عه ره بایه تی بکات؟! کاک شوان له لاپه ره (٢٥٥) هه تا لاپه ره (٢٦٥) ده یه وی واپیشانبدا، که ئیسلام رۆلی سه ره کی بینیه وه له به عه ره بکردنی ولاتی کوردان، زۆر نووسه ره به ره له شوان، وه ک جه مال نه به ز، ره فیه ق ساییر، خه لیل ئیسماعیل، جه زا توفیه ق و ئیدی، بانگه شه ی ئه وه ده که ن، که پرۆسه ی به عه ره بکردنی کوردستان، هاوکات بو وه له گه ل هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ولاتی کوردان.

بابزانین ده بی راست بی به ره له ئیسلام، عه ره ب له ولاتی کوردان نه بوونه؟ له سه ره چا وه میژووی و جوگرافیه کان وه ک: "فتوح البلدان"، "تاریخ الطبری"، "المسالك و الممالک"، "مروج الذهب"، "الکامل فی التاریخ"، "البداية و النهایة"، "صبح الاعشی"، "صورة الارض"،.. هتد

باس لهوه دهكړی، كه بیجگه له كورد، فارس و رۆم و یونانی و
 ئهرمهنی و عه‌ره‌ب، پێش هاتنی سوپای ئیسلام له ولاتی كوردان ژیاون.
 (طبری) و (ابن كثیر) باس لهوه دهكهن، كه په یوه‌ندی له نێوان
 ساسانیه‌كان و عه‌ره‌به‌كان هه‌بووه، هه‌روه‌ها له "الكامل" دا هاتووه، كه
 په یوه‌ندی عه‌سكهریش له نێوان (شا یه‌زده‌برد) و (مونزری كورپی
 نه‌عمانی) عه‌ره‌بی مه‌ناززه هه‌بووه، هه‌ر ئه‌و په یوه‌ندیه‌ش به‌نه‌زه‌ری
 حه‌سه‌ن شه‌مسانی وایكردووه، كه عه‌ره‌ب به‌ره‌و ئه‌قلیمی جه‌زیره بێن.
 هینری فیلد له "جنوب كردستان" ده‌نووسی: زۆربه‌ی ئه‌و عه‌ره‌بانه‌ی
 به‌ره‌و ئه‌قلیمی جه‌زیره ده‌هاتن مه‌ردار بوون، ئه‌سته‌خری له "المسالک و
 الممالک" هه‌ر ئه‌و حالته‌ دو‌باره ده‌كاته‌وه و ده‌نووسی: (ئه‌و عه‌ره‌بانه
 زیاتر مه‌ر و ئه‌سپیان هه‌بوو، نه‌ك حوشت‌ر)، ابن فقیه ده‌نووسی: كه
 "عه‌ره‌ب پێش ئیسلام گه‌یشت بوونه شه‌هره‌زور"⁽¹⁾ هه‌روه‌ها له ناوچه‌ی
 (نامه‌د) كۆمه‌لی عه‌ره‌بی قه‌بیله‌ی (به‌كر) و (هه‌زر) له پێش ئیسلام
 هه‌بوونه، هه‌تا ناوی "دیاره‌كر" یاخود "دیار مضر" ده‌گه‌رێته‌وه بۆ
 بوونی ئه‌و قه‌بیلا‌نه له‌ناوچه‌كه‌دا. ئه‌م دیاره‌یه‌ پالی به‌ هه‌ندی نووسه‌ر،
 وه‌ك مه‌سه‌ودی و هه‌ندی نووسه‌ری هاوچه‌رخ بنی، كه هه‌ر نه‌ك
 "دیاره‌كر" به‌به‌شیك له خاکی عه‌ره‌ب دا‌بنین، به‌لكو بنه‌چه‌ی كوردیش
 بگه‌رێننه‌وه بۆ عه‌ره‌ب⁽²⁾ !!

ئه‌م دیاره‌یه‌ زۆر سه‌یر نیه‌ له میژوودا، چونكه هه‌تا كورده‌كانیش له
 كۆندا له زۆر به‌شی خاکی فارسی دا هه‌بوونه، زۆمه‌كاني كورد، هۆبه‌كاني

1- مختصر كتاب البلدان، ص 130، ن عب الله:موقع الاكراد و كردستان، ص 56.

2- سه‌لام ناوخۆش، سێكوچكهی هه‌ره‌س، به‌شی دووهم.

کورد له ده‌قه‌ره‌کانی فارس و ئازربایجان و ئهرمه‌نیا له کۆندا دیاردیه‌کی سروشتی بووه، ئیستاش کورد له ئوردن و یه‌مه‌ن و میسر هه‌یه، ده‌بی عه‌ره‌ب بڵێن کورد داگیر که‌رن و هاتونه و لاتی عه‌ره‌ب داگیر بکه‌ن!!

با بگه‌ڕێینه‌وه سه‌ر سوپای ئیسلام و پرۆسه‌ی به‌عه‌ره‌بکردنی و لاتی کوردان، کاک شوان ده‌نووسی: "هاوشان له‌گه‌ڵ پرۆسه‌ی له‌شکرکێشی و ده‌ست به‌سه‌راگرتنی هه‌رێمه‌ کوردنشینه‌کان، ده‌ولته‌تی خه‌لافه‌تی عه‌ره‌بی ئیسلامی سیاسی، به‌عه‌ره‌بکردنی پیاده‌ ده‌کرد، ئه‌ویش به‌ نیشه‌جی کردنی هۆزه عه‌ره‌به‌کانی نیمچه‌ دورگه‌ی عه‌ره‌بی له‌ هه‌رێمه‌ داگیرکراوه‌کان^(١).

کاک شوان وا پیشانده‌دا، که‌ ئه‌م ده‌قه‌ له "فتوح البلدان-ل ١٨٢" و "الخراج و صناعة الکتابه-ل ٣١٥" هاتوه....

له‌م ده‌قه‌دا کاک شوان زۆر شت ده‌گوێی، یه‌ک: "ئیسلامی سیاسی"، چه‌مه‌کیکی نوێیه‌ به‌ هیچ جوړی له‌و دوو سه‌رچاوه‌ نه‌هاتوه، دوو: به‌عه‌ره‌بکردنی نوێیه؛ ئه‌وسا نووسه‌رانی ئه‌وکاته هاتنی سوپای ئیسلام بۆ ده‌ره‌وه‌ی دورگه‌ی عه‌ره‌بی، به‌ "عه‌ره‌بکردن" یان دانه‌ده‌نا، سی: کاک شوان (فتح) به‌ (داگیرکردن) ده‌زانێ که‌چی "فتح" له‌ تیروانینی ئیسلامیدا به‌ (پزگارکردن) دی، پۆژه‌یانیش له‌ "په‌شه‌ خاک" (فتح) به‌ داگیرکردن ده‌بینی، ره‌فیق ساییرییش له‌ "به‌ره‌و میژوو" و "ئیمپراتۆری لم" هه‌ر نه‌و پاره‌ی هه‌یه. ئه‌ری پسیپۆرانی میژوو: کورد و لاتی کوردان ئازاد و رزگاربوون؛ هه‌تا ئیسلام داگیری بکات، یان پێچه‌وانه‌ له‌ لایه‌ن رۆم و ساسانیه‌وه‌ داگیر کرابوون و ئیسلام هات پزگاری کردن؟! کاک شوان له‌و چه‌ند لاپه‌ره‌ی تایبه‌ته‌ به‌ "به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان" چه‌نده‌ها هۆکار

١- شوان عوسمان، ل ٢٥٥.

دهخاته بوو، گوايه "به عه ره بگردنى كوردستان" چه ندين مه بهست و مه رامى له پشته وه بووه، وهك:

- ۱- جىگىر كردنى دهسه لاتی رامیاری دهولته تی خه لافهت.
- ۲- داگیر كردنى عهسكهری، ئه ویش به دامه زراندى ئوردوی سه ربازی.
- ۳- مسؤگه ر كردنى دهسكه وتی ئابووری.
- ۴- مه بهستی ئایینی و سه پاندى زمانى عه ره بی.
- ۵- به رپا كردنى دهسه لاتی چاودیری به سه ر جم و جوئی كوردان.
- ۶- هوکاری كو مه لایه تی و رزگار بوون له كیشه ی ناوخوی كو مه لگای عه ره بی^(۱).

له نه زهری كاك شوان، ئه م هوكارانه هه موویان به یه كه وه بوونه هوئی ئه وه ی، كه جار ی سیاسه تی به عه ره بگردنى هه ریمه داگیر كراوه كان بدن.

جار ی به ر له هه موو شتی، هاتنی سوپای ئیسلام به هیچ جو ری بو به عه ره بگردنى كوردستان نه بووه، به لكو بو به ئیسلام بوونی كو مه لگه و كه لتور و ئایین و تاکی كورد بووه. دهولته تی خه لافهت دهولته تی دهسه لاتی عه ره ب نه بووه، به لكو دهولته تی سه رجه م موسلمانان بووه، ئه و دهولته ته له سه رده می خه لیفه ی ئیسلامدا، شه ری دهسه لاتی عه ره بی كرد، كه ناماده نه بوو (زهكات) به هه ژارانی دهولته تی ئیسلامی بدات. له گه ل موسلمان بوونی كورد، كورد بووه به شیك له ئوممه ی ئیسلامی. له و پیودانگه وه، كورد به شیك بووه له رامیاری دهولته تی ئیسلامی، پاراستنی دهولته تی خه لافه تی به شیك بووه له ئه رکی كورد له هه مبه ر سوپای داگیركاری ساسانی و پومی، بوونی ئوردوی عهسكهری له ناوه وه و

ده‌روه‌ی شاره‌كان له سه‌ره‌تای پزگارکردنی كوردستان، له ده‌سه‌لاتی ساسانی و رۆمی و ده‌ست و پێوه‌نده‌كانیان، پێویستییه‌کی عه‌سكهری و نه‌منی؛ هه‌ر ده‌سه‌لاتی‌کی نوێیه، ئیسلام نه‌ك هه‌ر نه‌منی مروّقی موس‌لمانان له‌ لا گرنه‌گه، به‌لكو پاراستنی نه‌منی و سه‌لامه‌تی "اهل الذمه" ش له ئه‌ستۆی ده‌سه‌لاتی ئیسلامیه، هه‌ندی له پۆژه‌لاتناسه‌كان و نوسه‌رانی نا‌حه‌زی ئیسلام بانگه‌شه‌ی ئه‌وه ده‌كهن، كه مه‌به‌ست له فتوحاتی ئیسلامیدا، دا‌بین كردنی ئابوری و به‌ده‌ست هێنانی تالان و ده‌ستكه‌وت بووه. خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری كو‌ری خه‌تاب هه‌موو جیهانی ئیسلامی له ژێر ده‌ست بوو، به‌لام خو‌ی یه‌كی له هه‌ژارانی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌تی خو‌ی بوو، یه‌كی له والیه‌كانی ئه‌قلیمی جه‌زیره، كه (عومه‌یر) بوو، یه‌كی له هه‌ژارانه‌ بوو، كه خه‌لیفه‌ عومه‌ر سه‌د دیناری له بوودجه‌ی ده‌وله‌ت پێدا، ئه‌ویش هه‌ر هه‌مووی به‌سه‌ر هه‌ژارانی كورد دا‌به‌شكرد⁽¹⁾.

ئهو ده‌ستكه‌وته‌ی له‌شه‌ر به‌ ده‌ست موس‌لمانان ده‌كه‌وی، به‌ پێی سو‌ره‌تی (الأنفال)، هه‌ر خوا و پێغه‌مبه‌ری خوا ﷺ بۆیان هه‌یه چۆن چۆنی دا‌به‌شی ب‌كهن.

راسته ده‌قه‌ری كوردی له ده‌قه‌ری تر له هه‌ندی شت ده‌وله‌مه‌ندتر بووه، به‌لام به‌ره‌می ده‌قه‌ری كوردی له عه‌ره‌ب خه‌رج نه‌ده‌كرا و كوردی ئی بی‌به‌ش ب‌كری، وه‌ك ساسانیه‌كان و رۆمه‌كان وه‌یان ده‌كرد.

هه‌رچی مه‌سه‌له‌ی زمانه، كاك شوان وه‌ك فاكته‌ری‌کی سه‌پاندنی ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی ده‌بینی، هه‌رگیز موس‌لمانه‌كانی سه‌رده‌می خه‌لافه‌ت، جو‌رنه‌تی ئه‌وه‌یان نه‌كردووه، كه زمانی قورئان (به‌ دیدی‌کی قه‌ومی) به‌سه‌ر

۱- بره‌وه‌ حه‌سهن عمود، كوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامی دا.

گهلانی عه‌ره‌ب دا بسه‌پینن، چونکه ره‌تکردنه‌وه‌ی زمانی کوردی و هر زمانیکی تر؛ ره‌تکردنه‌وه‌ی نایه‌تیکی مه‌زنی خوی گه‌وره‌یه!!

هیچ به‌لگه‌یه‌ک له ئارادا نیه، که زمانی کوردی پیش به موسلمانبوونی کورد، هیچ پۆلئیکی هه‌بووبی، ئەمه‌ش سه‌یر نیه، چونکه له ماوه‌ی نیتوان (550 پ.ز) هه‌تا (637 ن) کورد هیچ ده‌سه‌لاتئیکی سیاسی نه‌بووه، هه‌تا زمانی کوردی له دام و ده‌زگا‌کان به‌کار بی.

هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کش نیه، که بیسه‌لمینئێ زمانی (ئاوئستا) زمانی کوردی بووبی، هه‌تا زۆر ژێده‌ر دو‌پاتی ده‌کن، که زمانی (ئاوئستا) زمانیکی تایبه‌ت به خودی زه‌رده‌شت بووه، خه‌لک له پاشان له (زه‌ند) و (پازه‌ند) له زه‌رده‌شتیه‌ت گه‌یشتوون!! هه‌روه‌ها هر له ریگای زمانی عه‌ره‌بییه‌وه، ئەلفبای کوردی له‌سه‌ر ئەلفبای عه‌ره‌بی دامه‌زراوه، هیچ سه‌رچاوه‌یه‌کی‌ش نیه جه‌خت له له‌سه‌ر هه‌بوونی ئەلف بایه‌کی کوردی به‌ر له نیسلام بکات؟ ئەه‌گه‌ر هه‌شبووبی له کاتی تالان‌بووی ساسانیدا له‌ناوچوووه یان ئەوه‌نده ده‌سه‌لاتی نه‌بووه.

هه‌روه‌ها ئەه‌گه‌ر عه‌ره‌به موسلمانه‌کان مه‌به‌ستیان بووبی له ریگای زمانی قورئانه‌وه پ‌رۆسه‌ی به‌عه‌ره‌ب‌کردنی ولاتی کوردان بسه‌پینن، ئەوا ده‌بوو له‌ماوه‌ی ئەو چوارده سه‌ده‌یه‌دا، کورد له غه‌یری عه‌ره‌بی هیچ زمانیکی تری نه‌زانیبوایه؟!

هه‌روه‌ها ده‌بوایه نیسلامییه‌کانی کورد هه‌رگیز "به زمانی کوردی" قورئانیان را‌قه نه‌کردبوایه؟!

هه‌رگیز له نیسلام دا نیه، که‌س ره‌گه‌زی خۆی بگۆڕی و خۆی بکا به "عه‌ره‌ب"، چونکه "کورد بوون" نایه‌تیکی خودایییه، ئەمه و ئەه‌گه‌ر کورد

هینده دژه عه‌ره‌ب بووبان، سه‌ر کرده کورده‌کان (به‌شانازییه‌وه) ره‌گه‌زی خۆیان بۆ موسلمانه عه‌ره‌به‌کان نه‌ده‌گه‌راندوهه؟! که‌سیکی وه‌ک خالییدی کورپی وه‌لید، که هیچ نه‌وه‌ی له‌دوا به‌جی نه‌ماوه، به‌لام هه‌ندی له سه‌رانی کورد زیدی بنه‌ماله‌ی خۆیان گه‌راندۆته‌وه بۆ ئه‌و^(١)!

عه‌ره‌به‌کانی پێشوو، ئه‌وانه‌ی ئیسلام له‌گه‌لیان تیکه‌ل بوو، ئه‌و نه‌وه قورئانییه بوون، که شانازی هه‌موو موسلمانێکن، هه‌ر له‌و پوانگه‌وه‌ش بووه که سه‌ران و زانایانی کورد بنه‌چه‌ی خۆیان بردۆته سه‌ر ئه‌وان. هه‌رچی زۆربه‌ی عه‌ره‌بی ئه‌مپۆیه له‌ لایه‌ن زۆربه‌ی کورده‌وه ره‌مزێ داگیرکردن و چه‌وساندنه‌وه‌ن، چونکه به‌ کورتی له "ئیسلام" لایان داوه، بۆیه هیچ کوردی ئه‌مپۆ، نه‌ک شانازی به‌وه ناکات، که ئه‌صلی عه‌ره‌بی بی، به‌لکو ئاماده‌یه له زیدی خۆی به‌پرووت و قوتی ده‌ربچی، به‌لام نه‌بیته عه‌ره‌ب!!

هه‌رچی کاک شوان (عه‌ره‌بی موسلمان)ی سه‌رده‌می پێغه‌مبه‌ر ﷺ و خه‌لافه‌ت له‌گه‌ل (عه‌ره‌بی به‌عس) له‌یه‌ک جیا ناکاته‌وه، له‌مه‌شدا ئامانجی خۆی هه‌یه، ده‌یه‌وی به‌ نه‌وه‌ی نوێی کورد بلی، جیاوازییه‌ک نیه، هه‌ردووکی هه‌ر داگیرکارن!!

هه‌ردووک هه‌ر به شمشیر هاتونه‌ته کوردستان؟! ئه‌مه‌یه عه‌قلیه‌تی مه‌عریفی ئه‌کادیمیه‌تی کاک شوان و لیژنه‌ی گفتوگۆکه‌ی؟!!

کورد، که بووه به به‌شیک له ئیسلام، هه‌ر خۆی داکوکی له خاکی خۆی کردووه، ئه‌مه‌ش هه‌ر به‌ر له هاتنی سوپای ئیسلام بۆ هه‌رێمه‌کانیان به‌رپا بووه!

١- بۆ زیاتر ته‌ماشای شه‌ره‌فنامه بکه.

جابان و مهيمون و ديلمي سه جابه، كه چهندهها سال به نهيني موسلمانيتي خويان پاراستوو، له هه مان كاتيش له ناو سوپاي ساساني دا بوونه، دهگه پيتهوه بو ئه و عه قلييه ته مه عريفى و عه سكه ريه ي ئه و موسلمانان كوردانه ي به رايي، كه كورده كانى جيبال و جهزيره موسلمان بوون، بيگومان به شداريان له سوپاي ئيسلام دا كردوو. ههروهها به پيى لوژيك سه رانى ساساني و روماني و هه ندى له ئاغاي كورد، كه به رژه وه نديان له گه ل سه رانى ساساني و روماني دا بووه، هه ندى جم و جوئى سه ربازيان كردوو، سوپاي ئيسلام ناچار بووه چاوديريان بخاته سه ر، سه ربازيكى موسلمان ناتواني چاوديري ماليكى موسلمان بكات، چونكه نه ك هه ر پاراستنى ئه م ماله موسلمانان، به لكو پاراستنى مالى ئه و گاورانه شى له ئه ستويه، كه له قه له مروه ي ده سه لاتى ئيسلامى دان!!

به لگه يه كى لوژيكى بو كاك شوان ده هينمه وه، پاشا راپه رين ئه ركى سه رشانى هه موو "كوردىكى دلسوز" نه بوو، كه چاوديري نه ياراني كورد بكات بو ئه وه ي ته ناهى و ئاسايش به رقه رار بي؟!

كي شه ي كو مه لايه تى و ناكو كى نيوان تيره و هوزه كان ديارده يه كى سه روشتى بووه، ئه و كي شه يه هه ر له ناو عه ره بدا نه بووه، به لكو هه تا له ناو ساساني و روم و كورده كانيش دا هه بووه، له نيوان ساسانيه كان؛ ئاريشه كان هه ر ته نيا له نيو هوزه كاندا نه بووه، به لكو له نيو قه له مروه ي ده سه لاتيشدا به رپا بووه.

بو نمونه ساسانيه كان، ململانييه كى زوريان له سه ر ده سه لات هه بوو و تووشى گيچه لى ببون. له ماوه ي ته نيا هه شت سالدا ۶۲۸ز تا ۶۳۶ز نو پاشا و دوو شازن فه رمانه واييان كرد.. ته نيا له سالى ۶۳۴ز دا پينچ

شا و شازن فرمانپه‌واییان کرد^(١). بیژهنه‌تیه‌کانیش به‌همان ده‌ردی ساسانیه‌کان چو‌بوون، له‌لایه‌که‌وه شه‌ر پیرژه‌ی له‌به‌ر پری‌بوون، له‌لایه‌کی تریشه‌وه توشی زنجیره‌یه‌ک ناکۆکی ئایینی و دابه‌ش بوونی که‌نیسه‌ ببون^(٢). ئەمه و هه‌روه‌ک له‌ زۆربه‌ی سه‌رچاوه‌ کۆنه‌کاندا هاتوو، که‌ گاور و جوله‌که‌ له‌ قه‌له‌مه‌روی ساسانیدا له‌ په‌وشیکی زۆر ناخۆشدا بوونه، بئ‌گومان کورده‌ غه‌یره‌ گاوره‌کانیش له‌ ژێر ده‌سه‌لاتی رۆمانه‌کان - بیژهنه‌تیه‌کان- دا باریان خراپ بوو!

ئهمه و زه‌رده‌شتیه‌ت "ئایینی په‌رسی" ده‌وله‌تی ساسانی بوو، مه‌سیحیه‌تیش "ئایینی په‌رسی" ده‌وله‌تی بیژهنه‌تی بوو، جا ئەگه‌ر له‌ دوو ده‌وله‌تی "شارستانی" و "ئایینی" ئەو هه‌موو کیشه‌ ئایینی و مه‌زه‌بی و نه‌ته‌وه‌یی و کۆمه‌لایه‌تییه‌ به‌ریابی، بئ‌گومان له‌ دورگی عه‌ره‌بی، که‌ بته‌په‌ستی عیباده‌ت بوو، په‌وشی کۆمه‌لایه‌تی خراپتر بوو. هه‌ر له‌ کۆنه‌وه‌ هه‌تا رۆژگاری ئەمه‌رۆش، چه‌نده‌ها هۆز و تیره، ناچار له‌به‌ر هه‌ندی کیشه‌ی تیره‌گه‌ری و هه‌ندی ئاریشه‌ی کۆمه‌لایه‌تی، زیدی خۆیان به‌جیه‌شتوو.

کاک شوان ده‌یه‌وی ئەو دیارده‌شی به‌هۆکار و فاکته‌ریکی دی به‌عه‌ره‌بکردنی کوردستان بزانی؟ بۆچی هه‌ر کوردستان؟ ده‌بی نه‌هاتین بۆ ولاتی فارس و پۆم؟! ئەگه‌ر ئەوانه‌ به‌ناوی "داگیرکردن" و "عه‌ره‌بکردن" هاتین، ئەوه‌ ده‌بوو هه‌ر گاڤ له‌گه‌ل کورد له‌ کیشه‌دا بووبان!؟

١- بۆ زانیاری زیاتر بڕوانه: مفید رائف محمود العابد: معالم تاریخ الدوله‌ الساسانیه، عصر الاکاسره

٢٢٦-٦٥١.

٢- بڕوانه‌ خه‌سره‌ گۆزان، کوردستان له‌ مێژوودا.

دیاردەوی موسلمانیتێ کورد، میژووێکی نوێی بۆ کورد تۆمار کردووه، هەر هیچ نەبێ بەر له‌وه‌ی کورد موسلمان بێ، به‌شیکی زه‌رده‌شتی، به‌شیکی ئاگر په‌رست، به‌شیکی مانی، به‌شیکی مه‌زده‌کی.. به‌شیکیش گاور و به‌شیکی (مه‌سیحی) بووه. هیچ کام له‌م دینانه‌ش (دینی قه‌ومی) نهبوون وه‌ك هه‌ندی بانگه‌شه‌ی بۆ ده‌که‌ن، کوردستانیش به‌شیکی له‌ده‌ست ساسانی (که هه‌ندی ئه‌وانیش به‌کورد داده‌نێن!) ^(١)، به‌شیکی له‌ده‌ست بێزه‌نتیان بوو، ئه‌و دوو ده‌سه‌لاته‌ش چه‌نده‌ها ساڵ بوو شه‌ری یه‌کتریان ده‌کرد.. به‌لام ئیسلام زۆربه‌ی هه‌ره زۆری کوردی به‌ ئیسلام ناشنا کرد، کوردستانیش که‌وته‌وه ژێر ده‌سه‌لاتی خودی کورد.

ئه‌گه‌ر ئیسلام، عه‌ره‌بایه‌تی بوایه، بۆچی ده‌سه‌لاتی خێله‌کی عه‌ره‌بی، پێش کورد شه‌ری "ئیسلام" یان ده‌کرد؟! له راستیدا نه‌ك هەر ده‌سه‌لاتی عه‌ره‌بی شاریی، به‌لكو ده‌سه‌لاتی خێله‌کی و په‌وه‌ندی عه‌ره‌بیش، باش له‌وه‌ حالی ببون، که ئیسلام نه‌ریی (نه‌فی) ده‌سه‌لاتی ناشه‌رعی ئه‌وان به‌سه‌ر مرقه‌فه‌وه ره‌تده‌کاته‌وه.

هەر له‌و پێودانگه‌وه، نه‌ك هەر عه‌ره‌بی نیمچه دورگه‌ی عه‌ره‌بی شه‌ری ئیسلامیان کردووه، به‌لكو عه‌ره‌بی مه‌سیحی ده‌ره‌وه‌ی نیمچه دورگه‌ش، شه‌ری ئیسلامیان کردووه، هەر كاك شوان خۆی له لاپه‌ره (١٥٢) له باره‌ی گێرانی (تکریت) ده‌نووسی:

"زۆر له میژوونوسان له‌سه‌ر ئه‌وه كۆکن، که گێرانی تکریت له سالی ١٦/٦٣٧ز دابووه، کاتێك هه‌واڵ گه‌یشت به (سعد بن أبي وقاص)، که خه‌لكی موصل و کورده شه‌ارجه‌کان و هه‌ندی هۆزی عه‌ره‌ب به هاره‌لی سوپایه‌کی بێزه‌نتی

١- شاسوار هه‌رشه‌می: میژووی نارامییه‌کان له کوردستان، ل ٣٩.

به فرماندهی (نه نطق) له تكریت ئۆردویان خستوه، سه عد نامه یه کی بۆ خلیفه (عومەر) نارد و ئاگاداری کردهوه^(١).

هر لیڤه وه دهکری پراستییهکی مهزن بو روژینین، ئه ویش ئه وه یه، که ئیسلام به هیچ جوړی ده مارگیری عه ره بی قه بول نه کردهوه، ئه وانهی له دیدگای عه ره بایه تییه وه له ئیسلام ده روانن، عه ره بایه تی به ئیسلام ده بینن، ته واو له ئیسلام نه گه یشتوون.

نکولی ناکری، که هندی شۆفینی عه ره ب هر ره خنه یه که له "عه ره بایه تی" و "زمانی عه ره بی"، به زه ندیق و شعوبیه ت له قه له م ده دن. هه ره ها ره گه زی عه ره ب و زمانی عه ره بی له لایه که له ئاین به رزتر ده بینن، ئه وه تا (ساع ئه لحه سه ری) باوه ری وایه، که عه ره بایه تی له ئاین به هیز تره و ره گیکی توندتری له ئاین هیه، پاسا وه که شی بۆ رایه که ی خو ی ئه وه یه، که عه ره ب هر به عه ره ب مایه وه، هه ره چه نده سی دینی ئاسمانی جیهانی (جوله کایه تی، فه لایه تی، ئیسلام) له ده قه ر و زی دی ئه وان سه ری هه لدا وه، له لایه کی دی که سانی دی به جوړیکی تر، عه ره بایه تی به "جه وه ری" ئیسلام ده بینن، به زاری پیغه مبه ر ﷺ بانگه شه ده کن، که عه ره ب چاکه ی به سه ر غه یره عه ره به وه هیه به وه ی "پیغه مبه ر ﷺ خو ی عه ره به، قورئان به عه ره بییه، زمانی ئه هلی به هه شتیش عه ره بییه!"^(٢) ئه مه ش ته واو پیچه وانهی بنه ماکانی ئیسلامه، پیغه مبه ریش ﷺ هه ره له حه جی مآلئاوایی ده فه رموی: "نه عه ره ب فه زلی به سه ر غه یره عه ره به وه هیه، نه به پیچه وانه ش". کاک شو انیش، که چه ند ئایه تی ده هیئتیه وه

١- شوان عوسمان، ل ١٥٣.

٢- بروانه محمد سلام، شۆفینییه تی عه ره ب له مپه ره له به ر ده م چاره سه ری مه سه له ی کورد.

بهوهی قورئان به زمانی عه ره بی دابه زیوه؛ هیچ له راستی ناگوږی، بهلی قورئان به زمانی عه ره بییه، به لام هر له قورئاندا هاتوو، که بۆچی قورئان به عه ره بییه، له ئایه تیکدا هاتوو: "..... لعلکم تعقلون!! نایا ئه مه به فهزلی عه رب و عه ره بایه تی و په سه ندی عه رب به سه ر غه یری عه رب دی؟!"

هر لیروهه پرسیاریک له کاک شوان ده کم، ئه گهر گومانی به ریژت له جیی خوئی بی، ده بویه له زه مه نی ناسیونالیزم دا عه رب له هه موو گه لانی دی نیسلامی تر بوان؟! ئه ری لهو (٢١) ده ولته عه ره بییه ئه مرۆ کامه یان دژی "ده سه لاتی نیسلامی، ده ولته تی نیسلامی، شه ریعه تی نیسلامی، بیری نیسلامی.. نییه؟! هه روه ها کام له م ریخراوه نیسلامیانه ی لهو (٢١) ده ولته ناسیونالیسته ی ولتانی عه ره بی، دژی ده سه لاتی ناسیونالیستی نادینی عه ره بی نییه؟! ئه ری زیندانه کانی ئه و ده ولته تانه له سه دا نو هه تی نیسلامی تیدا نییه!؟

له چه رخی (ئه نته رنیت) لوژیک زور گرنگه، هه ندی شتی پی شوو شه بکری، به لام چی ده که ی له گه ل عه قلیه تی "بشفری هر بزنه؟! ئه وه نده ش ده لیم: "عه قلیه تی نه عامه ش" به سه ر چوو، عه قلیه تی "شه سه ته کانیش" به سه ر چوو، هه رچی بو تری "به چه پله" وه لام بدریته وه؟! نیسلام زور مه زتره له وه ی له بوتقه ی "عه ره بایه تی" بچوک بکریته وه؟! شه رمه تیروانی نی عه ره بی له به رامبه ر تیروانی نی نیسلامی دا بنری؟! له ده ره وه، به سه دان توژی نه وه و کتیب له سه ر چه نده ها لایه نی نیسلام ئه نجامه دری، ئه فسوس له زانکویه کی وه ک زانکوی سلیمانی "ماسته ر

نامه يهك" ته رخانبكري بۆ ديتنى ئيسلام له عه ره بايه تي! به لام چي دهكهي نه وه نهو رۆژه لاته يه، كه نه مپۆ له سه ره هيچ نيه ته نيا چا وليك هري شته سوا وه كان و مردو وه كان نه بيت.

له جيهاني نه مپۆ باس له كو مه لگهي مه ده ني و ملاملاني زياره كان و گفتوگو و دايه لوكي نيوان زياره كان و نايينه كان ده كرى.. هر له هه موو نهو با به تانه، ئيسلام چ له پۆژئاوا، يان پۆژه لات به شيكي هه ره گرنگي نهو پرسه جيهانيانه دا گير ده كات؟!

بابهتی سیهم

رهوشی ئایینی و سیاسی کورد پیش ئیسلام

یه کهم: رهوشی ئایینی

یهکی له ئەدگارە ھەرە کرێتەکانی نیمچە دورگەیی عەرەب بپەرستی بوو، بەلام له ژێدەرە میژووییەکانەوە دەردەکەوی، که زۆریە گیەلانی کۆن بپەرست بوونە، سەبارەت بە بپەرستی کوردیش، کاک شوان دەنوسی:

چەند بەلگە یە کمان له ھەگبەیی لاپەرەکانی میژوو لەبەر دەست دایە، (جرجیس) ناویک دەبیتتە پادشای موسڵ و خەلکی دەقەری جەزیرە بوو، پیاویکی توند و تیژ و یاخی بوو، ئەم پادشایە بپەرست بوو و خەلکیشی ناچار کردووە، که بت بپەرستن، ھەرەھا بپەرستی له شارەزوریش دا بوونی ھەبوو^(١) ھەرەھا (شەمەستانی) دەنوسی، که له ھەندی دیاردەیی سروشتی وەك خۆر، ئاگر و بروسک-بتیان بۆ دروست دەکرا و دەپەرستان!

ئەمە و (زرقانی) و (میترايي) دوو دینی کۆنی دەقەری ئێران، ژێدەرەکان ئاماژە بەو دەکەن کورد، بەر له زەردەشتییەت، لەسەر ئەو دوو دینە بوونە، ھەتا ھەندی بۆ ئەو دەوای ئیزیدیاتی بکەنە دینیکی کۆنی کورد، ئەو (میترايي) دەکەنە بنەمای ئیزیدیاتی، ئەمەش ئەو دەگەینە، که کوردیش بەر لەو یەخخوا بوو بن، چەند خوداوەندیکیان ھەبوو و بپەرست بوونە.. ئەمەش بەشیک بوو له کەلتوری کۆنی کورد!

له قورئاندا چەندەھا ئایەت ھەن باس لەو دەکەن، که خوای گەرە بۆ

هەر نه ته وه یه که پیغه مبه ریکی به زمانی خو یان بو ناردوون^(١). به واتای کوردیش وه که هەر نه ته وه یه کی دی پیغه مبه ری خو ی هه بووه، به لام کی بووه ئەمه پرسیاریکه وه لامی ئاسان نی یه. ئەگەر بلین زه رده شت؟ کام زه رده شت؟ ئەری (ئاویستا) کتیبی کی پرۆزی کوردی بووه؟! له یه که نزیکه گهلانی ولاتی ئاریان وه که کورد، فارس، ئەخمینی، ئەشکانی، فیرسی.. له لایه که، له لایه که تر به حوکمی ئەوه ی ئەم گهلانه هه موو له قوناغی کی ژیا نیاندا زه رده شتی بوونه، بویه حوکمی یه کلاکه ره وه ئاسان نیه. ناتوانین بلین زه رده شت پیغه مبه ریکی نه ته وه یی کورد بووه؟! هەر له پوانگه ی رودا وه کانی میژووییه وه، نا کرئ بلین ئەخمینی و فیرسی و ساسانی هه موو کورد بوونه؟! ئەمه ته نها چهند ئاماژه یه کن و چی تر نه، هه ره ها ده روزه یه کن بو زیاتر تیگه یشتن له رهوشی ئایینی کورد پیش نیسلام.

له پاش زرقانیهت و میترا یی، زه رده شتی هت له ناو کورد په یدا بووه. زۆر له سه رچا وه کان جه خت له سه ر ئەوه ده که ن، که زه رده شت له ده قه ری ورمی له دایک بووه، ورمی به شیکی کورد ستانه، ئەو زه رده شته ش گه ر کورد بی، واتای ئەوه نا گه یه نی، که کورد له ریگای زه رده شت خو یه وه بوونه ته زه رده شتی، چونکه هەر ژیده ره کان ده لین، که خه لکی ده قه ره که وایان له زه رده شت کردووه ده قه ره که به جی به یلی^(٢). نا کرئ

١- وَقَدْ بَعَثْنَا فِي كُلِّ أُمَّةٍ رَسُولًا " (النحل ٣٦) هه ره ها " وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانٍ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ " (ابراهیم - ٤).

٢- کورد گه لکی چیا یی و شوانکار و پیشه ی مه ر و مالات به ختو که ر بوونه، بویه بایه ختکی نه وتو یان به زه رده شتی هت نه دا وه و له سه ر ژیا نی جارانی خو یان به رده وام بوون، له نه زه ری خودی زه رده شت ئەمانه دتو په رست بوونه، بروانه د. په شاد میران، رهوشی ئایینی و نه ته وه یی له کورد ستاندا، ل ٢٦.

نكولى له وه بكرى، كه زهرده شتیه ت ئاینیكى ئاسمانی بووه و زهرده شتیش پیغه مبهه بووه، ههروهها به حوكمی ئه وهی زهرده شتیه ت "ناگر" ی به شنیکی پیروژ ده زانی، ئه و پیروژ و ته قدیسه له پاشان بوته جوریک له په رستن. ههروهها ساسانیه كان به تایبه تی له سه رده می شابوری دووم (٢٠٩-٣٧٩ز) دا هه ندی گۆرانی کاری له زهرده شتیدا کرد و بریاریدا ئاینه کۆنه کانیش -بت به رستی-، كه خه لکی لادی و چیان شینه كان پهیره ویان ده کرد، له خو بگریت^(١). به مجۆره په یتا په یتا زهرده شتیه ت ئاسمانیه تی خو ی له ده ست دا، بووه به شیك له ده سه لاتی شاكانی ساسانی و پیاوانی ئاینی، یا خود مۆغه كان. به پای من لیروهه زهرده شتیه ت گۆردرا بوو به "ناگر په رستی" مه جوسی، نهك زهرده شتیه ت خو ی مه جوسیه ت بی^{|||}

به واتایه کی دی زهرده شتیه ت ئاینیكى ئاسمانی بووه، هه رچی "مه جوسیه ته" ئاینیكى مرۆفکرده ی ده سه لاتی ساسانی بوو!

له کاتی ولاتگیری ئیسلامیدا، کورد، نه ده وله تی مابوو، نه ئاینی خو ی مابوو، ئه وه ی هه بوو مه جوسیه ت بوو، نهك زهرده شتی. هه ر کاک شوان خو ی له چه ند ژیده ریکه وه باس له وه ده کات، كه چه نده ها ئاگردانی زهرده شتی له ده قه ری کوردی هه بوونه، هه ر بۆ نمونه، ده نووسی: ئاگردانیك له ده شتی شاهزور دۆزرایه ره^(٢). له ئوستانیکی (هه مه دان) رستاقی (فه رهان) - دوو ئاگردانی گه وره ی زهرده شتی ئی بووه، پاشماوه یه کی ئاگردانیکی زهرده شتی له شاری (کهنگاور)، ههروهها شاری (ئه شتر)

١- شوان عوسمان، ل ١٠٥ نعیش له کریستنسن، ول دیوران و ره شاد میران وه ریگرتوه.

٢- شوان عوسمان، ل ١٠٠

ئاگردانیکی زهردهشتی لیبووه^(۱)، ئەمه و ههتا ئاگردانی مهجوسهکان له ههولیریش ههبووه. یاقوتی حه‌مه‌وی شیعیکی ههجوی عبدالرحمن بن مستخلف- ناویکی نووسیوه، که ده‌لاله‌ت له‌سه‌ر ئاگردانی زهردهشتی ده‌کات له ههولیر^(۲)

اريل دار الفسق حقا، فلا
يعتمد العاقل تعزیزها
لو لم یکن دار فسوق لما
اصبح بیت النار دهلیزها^(۳)

ئهمانه هه‌موو به‌لگه‌ن له‌سه‌ر ئه‌وه‌ی، که سوپای ئیسلام هاتۆته کوردستان، کورد له ژێر ده‌سه‌لاتی ساسانی له‌سه‌ر دینی ره‌سمی ده‌وله‌ت بوونه. به‌واتای مه‌جوسی ئاگر په‌رست بوونه، نه‌ک زهردهشتی خودا په‌رست، له‌گه‌ل ئه‌وه‌شدا خه‌لیفه‌ی ئیسلام عومه‌ری کوری خه‌تاب داوای له‌ سه‌رکرده‌کانی موسلمانان کردووه، که مامه‌له‌ی "ئه‌هلی کیتاب" یان له‌گه‌لدا بکری^(۳).

له به‌رامبه‌ر ئه‌و گو‌رپانکاریه‌دا دوو بزافی ئایینی- ریفرومی- چاککاری له زهردهشتیه‌ت سه‌ریان هه‌لدا، (مانه‌ویه‌ت) یه‌کی له‌و بزافانه‌ بوو، که چیتر به‌ بنه‌ماکانی زهردهشتیه‌ت رازی نه‌بوو، دامه‌زینه‌ری بزافه‌که (مانی فتک) که پیشتر بنه‌ماله‌که‌ی له‌سه‌ر ریبازی (مغتسله) بوون، به‌لام (مانی) خۆی

۱- شوان عوسمان، ل ۱۰۰
 ۲- هه‌مان سه‌رچاوه و لایه‌ره.
 ۳- کارل بروکلمان، تاریخ الشعوب الاسلامیه، ل ۷۹.

ببوه زەردەشتی^(١). ئەو زەردەشتییەیی ساسانیەکان و مۆغەکان بانگەشەیان بۆ دەکرد، وەلامی پرسیارەکانی کەسانی وەک (مانی) نەدەدایەو، بۆیە مانی بزاقیکی بەناوی خۆی بەرپا کرد، شەنگستەکانی ریبازەکی "تیکەل" بوو لە زەردەشتیەت و مەسیحیەت و بوزیەت، (مانی) بانگەشەیی ئەوێ دەکرد، کە ئەو "مەسیحی پەسەنە"^(٢) و ئەمەش ئەو دەگەیی، کە مەسیحیەت زۆر کاری لە ریبازەکی کردوو، هەتا ئەویش باوەرپی بە "باوەرپی سییانە- عقیدە التثلیث" هەبوو، (شاپور) بەرگی راپەکانی (مانی) نەگرت و دەسگیری کرد و لە دەفەری دەولەتی ساسانی دووری خستەو. ئەمە وەنەبی رۆمە مەسیحیەکانی دەفەری جەزیرەش بەرگی مانەویەتیان گرتی، ئەمەش دەگەریتەو بۆ ئەگەری ئەوێ، کە زەردەشتیەت و مەسیحیەت، ئەوسا دوو دینی پەسەنی دەولەتی ساسانی و پۆمی بوون.

بەرگی هیچ دینیکی نەدەگرت، لە ئاکام لە سەردەمی بەهرامی برای ھەرمزی کوپی شاپور، مۆغەکانی زەردەشتی دەرفەتیان وەرگرت و فەتوایان دا، کە (مانی) زەندیقە، ئەو تۆمەتە بەس بوو بۆ مۆغەکان، کە سەری (مانی) بە حەلال بزانی، ئاکامیش ھەروا کەوتەو، ساسانیەکان بەقسەیی مۆغەکان (مانی) یان گرت و تیر ئازاریان دا و لە کۆتاییدا کوشتیان و ھەلیانواسی^(٣).

١- کلۆمە جیل، الحیاہ الدینیہ و الاجتماعیہ و الاقتصادیہ لبلاد الکرد فی عہد الساسانیین ٢٢٤-٦٣٠، ص ٣٠.

2-10-Goring, dictionary of belefs and Religion, p.319

٣- شوان عوسمان، ل ١٠٨.

له سهردهمی شا قوبادی یه کهم (۴۸۸-۵۳۱)ن دهسهلاتی مؤغهکان له نیو دام و دهزگای ساسانیهکاندا زۆر بههیز ببو، زیاتر له دوو سده بوو بزاقیکی دی له دهقههکه له دژی دهسهلاتی مؤغهکان بهرپا نه ببو، ئەمه و هندی ژیدەر ناماژه بهوه دهکهن، ههتا دهسهلاتی ساسانی ترسی له دهسهلاتی مؤغهکان ههبووه^(۱). دهسهلاتی مؤغهکان، که هه م ببوه دهسهلاتیکی سیاسیش، ریی به هیچ گۆرانیک له سیسته می کۆمه لایهتی و سیاسی و ئابوری نه ده دا، وهك بلیی دهولهتی ساسانی ببوه "دهولهتیکی ئایینی"!

له سهردهمی شا قوباد (قوباد له هندی سهرچاوه دا) مه زدهك جاری بزاقیکی سیاسی و کۆمه لایهتی دا، بنه ماکانی ریبازه که ی تهواوی تهختی ساسانی دهه ژاند، بزاقه که به قهولی ئەمڕۆ جوریک له کۆمونیستی بوو، دژی چینایهتی بوو، باوهری و ابوو، دهبی مروۆ له هه موو شتی هاوبهش بن، ههروهک چۆن له ئاو وهوا هاوبهشن، له ژن و ماییش دهبی هاوبهش بن^(۲).

له بهرامبهر ئه و بزاقه دا (مؤغهکان) کهوتنه خو، که ئه و بزاقهش به دهردی مانهویهت ببهن، سهبارهت به له ناوبردنی (مه زدهك) دوو پای پیچهوانه ههیه، کریستنسن باوهری وایه، که هه ر له سهردهمی قوبادی یه کهم دا نهوشیروانی جینشینی قوباد، که ههستی کردووه دهسهلاتی کهوتته خهتهر، له کۆتایی ۵۲۸ز یان بهرایی ۵۲۹ مه زدهکیهکان، که

۱- أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، ص ۱۰۸-۱۱۰ پیاوونی ئایینی چینی سییه می دهسهلاتی دهولهتی ساسانی بوون.

۲- الشهرستانی، الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۷.

دهیانویست (کاوس) بکه نه جینشینی دهولته و (کسرا) لا بدن، بویه به سهروکایهتی قویاد کونگرهیهکی نایینییان نامادهکرد و زوریه ی گهوره پیاوانی مهزدهکیهت و مهجوسیهت ناماده بوون، ههروهها (بازیان) ی ئەسقفی مهسیحیهکانی ئیرانییش ناماده بوو، ئەویش دژی مهزدهکیهت بوو، لهو کونگرهیهدا به قسهی نهوشیروان مهزدهکیان کوشتووه^(۱)، ههرچی (ابن الاثیر) ه باوهپری وایه مهزدهک له سهردهمی نهوشیروان کوژراوه، نهک له سهردهمی قویاد^(۲) له ئاکامیش ههر نهوشیروان بهسهر لایهنگرانی مهزدهک له دهقهری خوئی زال بووه^(۳).

ههر له سهردهمی ساسانیهکاندا (۲۲۴-۶۳۷) جولهکایهتی و فهلایهتی ههبوون.

سهبارته به جولهکایهتی له ولاتی کوردان زور پرا ههن، که له سهردهمی ئەمپراتۆریهتی بابلی نوئی-هوه جولهکه رهوانه ی کوردستان کراون. ههروهها رایهکه ههیه، که له سهردهمی (میدیا)، جولهکه له کوردستان ههبوونه، ههتا باوهپری ههیه که زهردهشتیهت له پروی یهکخواییهوه سوودی له "جولهکایهتی" بینیبی. بهواتای شهنگستی یهکخوایی زهردهشتیهت لهسهر یهکخوایی جولهکایهتی بوئیاد نراوه. ههروهها دهگوتری ئەوهی جولهکه به خوایی تیدهگهن زور جوداییه له هی زهردهشتیهت!!!

به حوکمی ئەوهی جولهکایهتی ناینیکی ئەتنیکی - نهتهوهیی بووه،

۱- کریستنسن:ایران، ص ۳۴۶-۳۴۷.

۲- لطری: تاریخ الطبری، ج ۲، ص ۵۸، الشهرستانی: الملل و النحل، ج ۲، ص ۸۶.

۳- ابن الاثیر: الکامل، ج ۱، ص ۲۷۳، کلثومه، ص ۳۸.

نهك ته بشیری. بۆیه به بهراورد له گه‌ل مانه‌ویه‌ت و مه‌زده‌کیه‌ت، جی‌گای ترس نه‌بووه بۆ مۆغه‌كان، به‌لام له‌گه‌ل ئه‌ره‌شدا هه‌موو شاكانی ساسانی و مۆغه‌كان، یه‌ك سیاسه‌تیان له‌سه‌ر جوله‌كایه‌تی نه‌بووه. ئه‌رده‌شیری دامه‌زێنه‌ری ده‌وله‌تی ساسانی ریی به‌ مه‌جوسه‌كان دا، كه ئازاری جوله‌كەکانی ده‌قه‌ره‌كه‌ی بده‌ن، چونكه ئه‌و جوله‌كانه یارمه‌تی "قیرسی" یه‌كانیان داوه له دژی ئه‌رده‌شیر.

هه‌رچی یه‌زد گوردی دووه‌م بوو له سالی (٤٥٤) ریی به جوله‌كان نه‌دا له رۆژی "شه‌مه" خودا په‌رستی بکه‌ن، هه‌رچی قوبادی یه‌که‌م بوو (مارزوترا)ی حاخامی جوله‌كان و هه‌ندی له مامۆستایانی کتیبی جوله‌کیانی زیندانی کردن و، له پاشان هه‌مووی کوشتن^(١).

له باره‌ی گاوه‌کانی کوردستان یاخود فه‌لایه‌تی، له ئینجیلی مه‌تی دا هاتوه، كه كۆمه‌لی مه‌جوسی له سه‌رده‌می شا هیرودیس دا به‌ره‌و فه‌له‌ستین چوونه، چونكه باوه‌ریان و ابووه عیسا پیغه‌مبه‌ر، له فه‌له‌ستین له به‌ره‌ی جوله‌كان له دایک ده‌بی، ئه‌و كۆمه‌له مه‌جوسه (پیاوانی زه‌رده‌شتی) عیسا پیغه‌مبه‌ر و مه‌ریه‌می دایکیان بینیه‌وه و باوه‌ریان پته‌یناوه^(٢).

هه‌روه‌ها سه‌رکیس ئاغا جان له‌م باره‌یه‌وه ده‌نووسی: "له سالی (٣٥)ی زاییندا (تۆما)، كه یه‌کیك بووه له دوازه‌ نیراوه‌كه‌ی چه‌زه‌تی مه‌سیح، له‌سه‌ر ریگای خۆیدا بۆ (هیندستان) سه‌ری له خه‌لكی (ماد) داوه و په‌یامی چه‌زه‌تی مه‌سیحی به خه‌لكه‌كه‌ راگه‌یاندوه. هه‌روه‌ها (ماری) كه پاتریارکی كه‌نیه‌ی رۆژه‌لات بوو، له سالی (٣٥-٤٩)ی زایینی، له‌گه‌ل

١- ابن الاثیر، الكامل، ج ١، ص ٢٧٣، كلثومة، ص ٣٨.

٢- الكتاب المقدس، العهد الجديد، اصحاب متی، ص ٥.

چهند که سیك مزگینى په یامى چه زره تی مه سیحی گه یاندووه ته شاری (اریل) واته (هولیری ئیستا) و ناوچه کانی دهوروبه ری زئی گه وره وه و^(۱) به گویره ی ئینجیل و پای هندی نوسه ری مه سیحی، کورد یه کم نه ته وهن، که هر له به رایى راگه یاندنی فه لایه تیدا باوه پریان به و دینه نوییه هیناوه^(۲).

ههروه ها کورده کان له شاری هولیر میرنشینی نه دیابییان دامه زاندوه.

له سه رده می ساسانیه کاندا، فه لایه تی له هندی به شی ژیر ده سه لاتی ساسانی له ناو کوردان بلاو بوته وه، نه دی شیر ده نووسی: له سه رده می ده قیانوس (۳۰۲-۳۱۱) فه له ی غهیره کورد هاتونه ته ده قه ری کوردی^(۳). ئه وساش دوو زله یز له گوړه پانه که هه بوون: ده ولته تی ساسانی، که مه جوسیه ت دینی ره سمی ده ولته بوو، ده ولته تی بیزه نته تی که له پاش مه سیحی بوونی قوسته نته تی، وه ک زه رده شته یه یه کخواپه رسته خوی له ده ستدا و، له پاشان بووه دینی ره سمی ده ولته تی بیزه نته تی. ههروه ها پای تر هه یه که وه ک طبری ده نووسی: کاتی شابور هندی له ولاتی رومی داگیر کرد، هندی دیلی فه له ی له گه ل سوپاکه ی خوی بو ده قه ره که ی هینا، نه مانه وازیان له دینی خویان نه هینا، به لکو هر له سه ر دینی خویان به رده وام بوون^(۴)، کورد له سه رده می ساسانیه کاندا، که ولاتیان بو

۱- سرکیس تاغاجان، کورده مه سیحیه کانی سه رده می ساسانی، ل ۵.

۲- سه رچاره ی پیتشرو.

۳- ادی شیره تاریخ کلمد و اشور، ج ۲.

۴- بروانه طبری و ابن الاثیر و ابن الکثیر.

دوو بهشی سه رهکی دابهشکرا: ئەقلیم جیبال، ئەو بهشه لهژێر دهستی ساسانیهکاندا دابوو، کورد دهبوو لهو دهقهره (مهجوسی) بن، چونکه دینی رهسمی دهولت بوو، ئەمهو پاشماوهی مانهوهی مهزدهکیش لیڤه و لهوی ههبووه، ههتا مهسیحیهتیش ههبووه. ههرچی بهشی ئەقلیمی جزیرهیه، ههردهم ململانێی لهسهه بووه، بهلام بهزۆریی مهسیحی بوونه، چونکه مهسیحیهت دینی رهسمی دهولت بووه.

له نێوان مۆغهکان و پیاوانی فهله ئاریشهی زۆر ههبوون. مۆغهکان له غهیری خۆیان هیچی تریان قهبول نهبوو، ههرچی مهسیحیهت بوو. دینیکی (تهبشیری) بوو، ئەمهش وهك مانهوهی مهزدهکی، کورسی دهسهلاتی مۆغهکانی دهههژاند، بۆیه لیڤه و لهوی مهسیحیهکان کهوتنه بهر هیڤشی دێندانهی مهجوسهکان؛ هههتهنها شابوری دووهم له سالی ٣٤١ ههتا ٣٧٩ کهوته چهوساندنهوهی مهسیحیهکان و ههتا نه مرد وازی ئی نههێنان. ئەمهش له میژوودا به "چهوساندنهوهی چلی" بهناویانگه^(١).

سرکیس ئاغاچان له نامیلکهی "کورد مهسیحیهکان لهسهردهمی ساسانیهکان دا" باس له چهندهها ههلوێستی دێندانهی پیاوانی زهردهشتی له مههه مهسیحیهکان دهکات، له لاپههه (٨ ههتا ١٤) باس له ههندی "پیاوه مهزهنهکانی کورد له ئایینی مهسیحیهکاندا" دهکات وهك: (مارپتیۆن، ماریاسا، عهبد یشوع، بارسوما، مارقهره داغ.. ئەم پیاوانه زۆر بهدهست مهجوسهوه ئازار دراوان و ههندیکیشیان کوژراون^(٢)).

ههروهها چهندهها پیاوانی دی دینی کوردی مهسیحی بهدهست

١- ادی شیر، ص ٦٥، کریستن، ص ٢٥٤.

٢- مارپتیۆن و مار قهره داغ کوژراوان و چهندنانی تر.

مۆغهکان کوژاون، وهك: ئهسقهفی شارهزور، كه له سالی (٦٠٤) دارا شا كوشتی^(١).

لهم چهند دیره دهفامریتهوه، كه نهك ههر كوردستان، بهلكو تهواوی دهقهرهكه له مملانییهکی ئایینی و سیاسی توند دا بووه، هیچ كام لهم دینانه بههانای کورد نههاتوون.

ساسانی و کورد ههر دووك، زهردهشتی له پاشان مهجوسی بوونه، بهلام ههر کورد چهوساوه و ژیر دهسته بووه، ههرچی ساسانیهکانیش بوون سهر دهسته بوونه!

كهوابی لیڤه "ئهگهری دین" نهبوته هوی ئهوهی كوردیش ههر لهسالی ٢٢٤-٦٣٧ دهسهلاتیکی سیاسی ههبی له دهولەتی ساسانیدا! ئههه و كه كورد بهشداری له بزافی مانهوهی مهزدهکی دا كردوه، باجی خوی داوه، ساسانیهكان و پیاوانی ئایینی زهردهشتی و مهجوسی، كه ئامادهبن مانی و مهزدهك بكوژن، پیاوانی مانی و مهزدهکی كوردی؛ ههر دهكوژن؟! ههروهها فاكتهری دینی له دهقهری ژیر دهسهلاتی بیژهنیش بههانای كورد نههاتوه، كوردی دهقهری جهزیره زۆربهی "مهسیحی" بوونه و رۆمهکانیش بیژهنتی بوونه، بهلام هیچ پۆلیکی سیاسی نهبووه، ئهگهر زانای كوردیش له مهسیحیهت دا ههبووی؟! كه ساسانیهكان و مهجوسیهكان، مهسیحیهکانی ژیر دهسهلاتی خویان ئازار دابی و كوشت بی، له بهرامبهر رۆمهکانیش، كورده زهردهشتیهکانی ژیر دهستی خویان ئازار داوه و كوشتوه!

له لایهکی تر، كورد له بهرایی بتهپرست بووه، له پاشان زهردهشتی،

١- مؤلف مجهول: التاريخ الصغير للقرن السابع الميلادی، ص٦٩، شوان عوسمان ل١٢١-١٢٢

ئاگر پەرست، مانەوى، مەزەكى مەسىحى بوو، ئەو ھەموو دىنانەش لەگەل ھاتنى ئىسلام مۆركە ئاسمانىيەكەيان لە دەست دابوو. بوونى ئەو ھەموو ئاگردانە و پەرستگايانە، ئاگر پەرستىتى كورد دەگەينى، نەك خودا پەرستى. لەوانەيە مۇغەكانىش ھەرەك قورەيشىيەكان بلىن: ئىمە ئەوانە نا پەرستىن، بەلكو بۇ تەنھا نزيكبوونەوہ لە زاتى خوايە؟!

ھەرچى سىنكوچكەى پەرستنى فەلايەتییە؛ حالەتییكى دى ھەلوھشاندىنەوہى ئىنجىلى يەزدانىيە، كە بۇ عيسا پىغەمبەر ھاتوو، بۆيە بە ھەموو لۆژىكىك مەوقايەتى چاوەرپىي رەحمەتییكى دى خوايى بوو، بە واتاي ھاتنى ئىسلام زەرورەتییكى مێژوويى بوو بۇ مەوقايەتى.

كاك شوان دەنووسى: "ئىسلام لە زۆر لايەنەرە نامۆ بوو بە پىنكەتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى" نازانم لە چ پوانگەيەك؟! بەلى پىنكەتەى كولتورى و گىيانى كۆمەلگای كوردى بپەرستى و لە پاشان ئاگرپەرستى بوو. ئەو پىنكەتەش بە ھىچ جۆرى لەگەل ئىسلام ناسازى، نەك وەك كاك شوان گومانى وايە، كە ئىسلام ھۆفانىيەتە، پىنكەتەى كۆمەلگای كوردىش خوداپەرستى و تەناھىيە!!

ئىسلام لەگەل مەجوسىيەت و مانى و مەزەكى و جولەكايەتى و فەلايەتى ھەلوپىستى نەرم بوو، ھەمووى بە ئەھلى كىتاب لە قەلەم داون و ئەوانەى لەناو قەلەمپەروى خەلافەتى ئىسلاميدا بوونە، وەك "ئەھلى زمە" مامەلەيان دەگەل كراو، لەپاشانىش زۆربەيان موسلمان بوونە، ئەوانى تر لەسەر دىنى خۆيان ماونەتەوہ.

ھەر كاك شوان خۆى لە چەند جىيەك ئامازە بەوہ دەكات، كە لە پاش ھاتنى سوپاي ئىسلامىش بۇ دەقەرەكە، مەجوسى و مانى و مەزەكى و جولەكە و فەلە لە ھەندى شوپن، ھەر لەسەر دىنى خۆيان ماون، ياخود

دووهم: رهوشی سیاسی کورد

۱/ رهوشی سیاسی کورد پیش نیسلام:

پیش نیسلام، کورد له سالی (۷۰۰ پیش زایینی) له پووی سیاسی و کهلتورییه وه، شکویه کی مه زنی بو خوی تو مار کردووه، نهو شکویه ش دامه زانندی دهوله تی (میدیا)، یاخود ماد بوو، دایاکو پاشا دامه زیننه ری نهو دهوله ته بوو.

نهو ساله سهره تای پرگاری کورد بوو له دهست بیگانه، نهو دهوله ته سهره تای ده رکه وتنی لایه نی ژیا ری و مه ده نی کورد بوو، له پووی سهر بازیشه وه، هینده به هیز بوو، که توانیویه تی ئیمپراتوریه تی ئاشوری له ناو ببا، ههروه ها فارسه کان ناچار بکات دان به دهسه لاتی میدیاکان بنین. هه ر چه نده فارسه کان له نیو قه له مپه روی میدیا دا بوون، هه تا دوا پادشای (ماد)، که ناوی (ئاستیاگ هواخشته ر) بوو، کچی کی خوی دابووه میریکی نه خمینی فارسی؛ بو نه وه ی فارسه کان زیاتر گویرایه لی پادشای میدی بن، به لام "دهسه لاتی فارسی" له ده رفه تیک ده گه را دهسه لاتی میدی بروخینی، له ئاکام له ده وروبه ری سالی (۵۵۰ ی.پ.ز) له ئاکامی کوده تای (هارپاک) ی سهر له شکر ی ماد له دژی (ئاستیاگ پاشا) نه کباتانی، پایته ختی میدیا پیشوی و سهر بزوی سیاسی گرنگی تیکه وت، کوده تای (هارپاک) و دهست و پیوه نده که ی هه ره سی هینا، کورشی دووه می نه خمینی به هانای هارپاک هات و له سالی (۵۴۹ ی.پ.ز) توانیان ئاستیاگ پادشا بکوژن^(۱). به کوژرانی ئاستیاگ پادشا، دهسه لاتی کوردی،

۱- خه سرز گوران: کوردستان له میژوودا، ل ۸۶.

کهلتوری کوردی که و ته بهر هه پره شهی نه مان، ههروهه گۆپرانیکی بنه پره تی له پیکهاتهی کۆمه لایه تی کوردیش پوویدا، ناچار بوو له شار دهر بچی و ژیا نی کۆچهری، یا خود کۆیله یی بژی.

ئه خمینییه فارسه کان هه ر به پوخانی ده سه لاتی سیاسی کورد رانه وه ستان، به لکو پیشره ویان کرد بۆ هه موو به شه کانی کوردستان، هه ر له سه رده می دارای یه که م (٥٢١-٤٨٦ پ ن) توانیان ده ست به سه ر چیاکانی کورد دابگرن، هه تا هه ری می جه زیره ش بگرن^(١). ئه مه و شه ری دارای سییه م و ئه سه که نده ری مه کدۆنی، نه گبه تیه کی دی گه وه ری به سه ر ره وش ی سیاسی و کهلتوری کورد هیئا: فارس ده سه لاتی کوردی له سالی (٥٥٠ پ.ن) دا پوخاند، به لام مه کدۆنیه کان سه قافه ت و ناسه واری کوردیان له سالی (٣٥٦ ی پ.ن) سوتاند^(٢). لوتارک میژوونووسی یۆنانی، که له پیش زایندا ژیا وه ده لیت: (هیرۆ ستداتۆس) ئه و پیا وه یۆنانییه بوو، که له سالی (٣٥٦ ی پ.ن) دا بۆ ئه وه ی ناوبانگ دهر بکات، په رستگا نایابه که ی (ئه رتیمیری) سوتاند له شاری (ئیفس) له ناسیای بچوک (کوردستانی باکور)، ئه و په رستگایه، به یه کیك له جهوت شته سهیره کانی جیهان ده ژمیردرا.

ئه سه که نده ر خۆیشی له سالی (٣٣٢) له پاش شه ری (ئه ربیلا) له هه ولیر له شگری دارای شکاند و به ره و هه مه دانی پایته خت چوو، له تۆله ی ره فتاره کانی ئه خمینی یه کاند، ئه سه که نده ر بۆ ئه وه ی ئه وه ی په یوه ندی به کهلتوری ئیرانی (فارسی- کوردی) هه یه نه هیلی، کتیبخانه

١- شوان عوسمان، ل ١٢٨.

٢- حسن عمود کریم: نایینی کورد، ل ١٩.

مهزنهكهي (دياربهكر)ي كوردستاني سوتاند، كه سه دان ههزار بهرگ له دهسنورس و ئاسهوارى رۇشنيرى و شارستاني كوردى تيابوو^(۱). ئەمه و ههتا (ئاويستا)ش له هۆقانيهتي ئەسكەندەر و يۆنانيهكان رزگارى نهبوو، دوو دانه ئاويستا ههبوو، دانهيهك ئەسكەندەر سوتاندى، دانهيهكيش يۆنانيهكان بۇ خۆيان برديان.

ئەسكەندەر هەر بهوهنده نهوستا، بهلكو زمانى يۆنانى كرد به زمانى ههموو ناوچهكانى ئەمپراتۆريهت و فهروانى كرد، كه (۷۰۰) شار دروست بكرى، نهك تهنيا وهكو ئوردوخانه، بهلكو وهكو بنكه و مهلبهندى بلاوكردنهوهى شارستانيهتي يۆنانيش^(۲).

له سهردهمى (سلوكى)يهكان و پارشهكان- فيرثىيهكان، جاريكى تر كوردستان كهوتهوه مملانيى زلهيزهكانى ئەوسا، ئەمهو ئەگەر كورد له ههندى شوين بهشيك بوپى له سوپاي ئەو دسهلاتانه، له ههندى شوين شهپى ئەو دسهلاتانهى كردوه، له سالى (۳۲۲ى پ.ز) ههتا دامهزاندنى دسهلاتى ساسانى له (۲۲۴ى پ.ز) و دسهلاتى رۆمانى (۳۳۰ى پ.ز)، كوردستان ببوه شهپگه و مملانى و چهوساندنهوهى ئايينى و كهلتورى، ئەتنيكى.

به حوكمى ئەوهى ئەم نووسينهى ئيمه زياتر تايبهته به رهوشى سياسى كورد له سهردهمى ساسانى و رۆمانى دا، بۆيه چى تر له سهر ماوهى پيش ئەو دوو دسهلاته نادوين.

۳- سهراجهى پيشوو.

۱- خهسره گوزان، ل ۱۰۷.

٢/ رھوشی سیاسی كورد

له دەولەتی ساسانی و رۆمانیدا :

له "تاریخ الرسل و الملوك" و "الكامل في التاريخ" هاتوو، كه ئێرەدەشیری پاكانی، یاخود بابەکی له چارهگی یهكەمی سهدهی سیی زاینی دهسهلاتی سیاسی و عهسكەری پهیداكردوو، بۆیه داوای له ئێرەدوانی پینجهم، یاخود (ئەرتابانوس ۳۱۶-۲۲۴) دوا پادشای فیرثی یهكان كردوو، كه ملكهچی دهسهلاتی وی بی، ئهویش له وهلامدا به ئێرەدەشیری گوتوو:

"ئەي كوردی گهوره‌بووی دهواری كوردان، كی پێگای پیدای تاج له‌سه‌ر نیتی.. " "ئەي كوردی گهوره‌بووی دهواری كوردان"، وای له هه‌ندی نوسه‌ری كورد و غه‌یره كورد كردوو، كه ئێرەدەشیری بابەکی دامه‌زێنه‌ری دهولەتی ساسانی به كورد بزانی^(۱)؟! به‌كورد زاینی ئێرەدەشیر ئامانجیكى سیاسی له پشته‌وه‌یه. بیگومان ئه‌گەر "ئێرەدەشیر" كورد بووبی، مه‌سه‌له‌كه له به‌رژه‌وه‌ندی رھوتی عه‌لمانی كورد دایه، چونكه ئه‌وان له به‌لگه‌یه‌کی وا ده‌گه‌رێن بۆ ئه‌وه‌ی بانگه‌شه‌ی ئه‌وه بکه‌ن، كه ئیسلام یه‌كەم دهولەتی كوردی پو‌خاندوه و ئاوێستای سوتاندوه!! مه‌سه‌له‌ی سوتاندنی ئاوێستا له لایه‌ن ئه‌سكەنده‌ری مه‌كدونی و بردنی دانه‌كه‌ی تر له لایه‌ن یونانییه‌كان؛ هه‌موو سه‌رچاوه‌كان ئه‌وه ده‌سه‌لمینن، بۆیه چیت له‌مه نادوین، به‌لام ئه‌وه‌ی گرنگه ساسانیه‌كانن، ده‌بی كورد بن، یان فارس؟! "

له پووی نه‌ژاده‌وه هه‌یج ژێده‌ریك باسی ئه‌وه ناکات، كه ئێرەدەشیر كورد

۱- بروانه شاسوار هه‌رشه‌می: مێژووی ئارامیه‌كان له كوردستان

بووبی، ئەوهی (طبری) و (ابن الاثیر) باسی لێوه دهکەن، گومانی ئەوه دهکری ئەو ئاخافتنە ی ئهردهوانی پینجهم بۆ ئهردەشیر؛ یهکەم جوین بی، یاخود بهکەمی تهماشاکردنی ئهردەشیر بی! نکولی لهوه ناکری ئەوسا کورد، نه دەسهلاتی سیاسی ههبووه، نه دەسهلاتیکی کۆمهلایهتی و ئابووری ههبووه، به لکو کورد زیاتر دهوارنشین و کۆچەر و پهوهند و شوانکاره بوونه، ههتا له ههندی شوین کۆیله بوونه^(۱)!!

ئهگەر ئهگهری بهرهمی کردنی زهردەشتیهت له دهولهتدا و کۆکردنوهی ئاوێستا بی، ئەمەش له رازهی گومانهکە ی ئەو کهسانه نییه، که بانگهشە ی ئەوه دهکەن ئهردەشیر کورد بووبی، ئەو "ئاوێستا" یه ی ئهردەشیر له "تهورات" و "ئینجیلهکانی" جولهکه و فلههکان دهکات، ههروهها وهك چۆن قوستهنتین گۆرانی بانهرتی له "مهسیحیهت" کرد، ساسانیهکانیش گۆرانیکی عهقیده یان له زهردەشتیهت کرد، بریار یان دا زهردەشتیهتی بتههرستی، که خه لکی لادی و چیا نشینهکان په پیرهویان دهکرد له خۆ بگری^(۲). ههروهها ئەو بهشە ی (ئاوێستا) که مژده به هاتنی محمد دهدا لابر درا. ههروهها له ئاوێستادا باس له پوخانی دەسهلاتی ساسانی به دهست موسلمانان دهکات، که ئەویش لابر دراوه: "مولکی ساسان له ناو دهچیت به دهست هاوړیکانی پیغه مبهری عه ره بی.."^(۳) له پووی نه ته وایه تیشه وه، ئەو ئایه تانه ی باس له (میدیا) دهکەن دهستکاری کراون و ئایینه که کراوه ته ئایینی فارس به تاییبه تی و (ئاری) به

۱- پروانه رهشاد میران: رهوشی ئایینی و نه ته وه یی له کوردستاندا.

۲- رهشاد میران: رهوشی ئایینی و نه ته وه یی له کوردستاندا، ل ۲۷.

۳- حسن محمود، ل ۲۴.

گشتی^(۱). هر ئه و ئه گهرهش وای کردوو، که کورد له زور شوین واز له زهردهشتیهت بینئ و باوهر به مهزدهکیهت و مانیهت و مهسیحیهت بینئ! له سائی (۲۲۶)ن هتا سائی (۶۵۱)ن ساسانییهکان (۲۵) پادشایان ههبووه^(۲). با بزانی کام له م پادشایانه کوردستانی داگیر نه کردوو و کوردی نه چهوساندۆتهوه؟!

خهسرو گۆران له لاپهه (۱۴۸)ی "کوردستان له میژوودا" ده نووسی: "مهلیک ئهرده شیرئ پاپکانی یه کهم ((ئهرته خشه تر)) (۲۲۶-۲۴۱)ی زایینی) خوی به میراتگری ئه خمینییهکان و ئالا هه لگری شکوی رهسهنی فارسان داده نا. به تایبهتی سهروه ری و شانازییهکانی مهلیک دارپوش، ههروا داوای گه پانه وهی سنوری دهولهتی ئه خمینی ده کرد. "هر له سهه ئه و بنه ما نه ته وه په رسته ییه دا، ئه رده شیر و لاتی کوردانیشی به به شیک له دهولهتی ئه خمینی ده زانی، لیره هتا کاک شوانیش ناچاره دان به وه بنئ، که ئه رده شیر کورد نه بووه و شه ری کوردی کردوو: "ئه رده شیر توانی ئیمپراتۆریه تیکی گه وه دابمه زینیت، که به ئیمپراتۆریه تی ساسانی ناسرا و ناوی فارسی به سه ره موو شتیکی کۆندا بپی. و په لاماری میدیا و هه مه دانی دا و گرتنی، دواتر هیرشی کرده سه ره ئه تروپاتین و ئه رمینیا^(۳).

هر له داوای سائی (۲۲۶)ش مهلیک ئه رده شیر به خوی ربه رایه تی له شکرئکی گه وهی کرد و هه لیکوتایه سه ره کوردانی چیا ی (ماسیوس)

۴- حسن محمود، ل ۲۴.

۱- پروانه ل ۱۴۹-۱۵۰ی مفید رائف: معالم تاریخ الدولة الساسانية.

۲- شوان عوسان، ل ۱۳۴.

له ناو جەرگه‌ی کوردستان دا.. ههروه‌ها له شکرێ ساسانی له گه‌ل - مادک- ی حوکمداری کوردستانی باشوردای تیکگیرا^(١)، په‌لاماری هه‌ریمی جه‌زیره‌شی دا و شاره‌کانی (حه‌ران) و (نوسه‌یبین) ی که‌وته ده‌ست^(٢). شاری موصل‌یش دوا‌ی به‌رگریه‌کی توند، ئینجا که‌وته ده‌ست ئه‌رده‌شیر^(٣). به‌حوکمی ئه‌وه‌ی هه‌ندی به‌شی کوردستان له ژێر ده‌ستی رۆمه‌کانه‌وه بوو، ئه‌و ناوچانه‌ش گرنگیه‌کی ستراتیژیان هه‌بوو بۆ ده‌وله‌تی ساسانی، بۆیه هه‌ر له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا، پاش ئه‌وه‌ی ئه‌رمینیا بووه به‌شیک له ده‌وله‌تی ساسانی، له ده‌سپیکێ سالی (٢٣٧) فارسه ساسانیه‌کان هه‌لیان کوتایه سه‌ر کوردستان و میسۆپۆتامیا و چ سه‌نگه‌ر و مه‌ته‌ریزی رۆمانی هه‌بوو له‌ناوچه‌که‌دا، هه‌موویان پامالی و پاک کرده‌وه^(٤)، له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیری یه‌که‌مدا دیارده‌یه‌کی نوی به‌ریابوو ئه‌ویش راگواستنی کوردبوو له ولاتی خۆیان و نیشه‌ته‌جی کردنی فارس له ولاته‌که‌یاندا، هه‌ریمی فارس که‌مترین پوبه‌ری هه‌بوو له حه‌وت هه‌ریمه‌که‌ی، که ئیمپراتۆریه‌تی ساسانی ئی دروست ببوو، به‌لام له‌سه‌رده‌می ئه‌رده‌شیر و خه‌لیفه‌کانی توانیان هه‌ریمه‌که‌یان فراوان بکه‌ن و زۆر له خاکی هه‌ریمی چیا (کوردستان) به‌زۆر دا‌بهرن و بیخه‌نه سه‌ر هه‌ریمی فارس^(٥).

ئه‌مه هه‌لۆیستی "کوردی گه‌وره‌بووی ده‌واری کوردان" بوو له هه‌مبه‌ر

٣- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٤٩.

٤- محمد نه‌مین زه‌کی، خولاصه‌یه‌کی تاریخی کورد و کوردستان، ل ٨٥.

١- شوان عوسمان، ل ١٣٤.

٢- خه‌سره‌ گۆزان، ل ١٥٠.

٣- حسن محمود کریم، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نێسلامی دا، ل ٤٩.

کورد!؟ با بزانی هه لویستی پادشاکانی دواى خوئى هه لویستییان چى بووه!؟

شاپورى يه كه م (۲۴۱ز-۲۷۲ز) كورئى ئه رده شيرئى يه كه م بوو، له ژئنده ره كان هاتوو، كه شاپور يه كئى له پادشا هه ره به ناوبانگه كانئى ساسانى بووه، له به راى فه رمانه وايئى ويدا (ئه رهنيا) و شان شينئى (الحضر) له دئى راپه ريون، به لام هه ر دوو كئى ده مكوت كردوون^(۱). شاپورى يه كه ميش وهك باوكئى، به شه كانئى كوردستانئى به به شيك له ده وه ته كه ئى خوئى ده زانى، بويه ئه ويش هيرشئى كرده هه ر دوو به شئى كوردستان، دواى ده سه لات وه رگرتئى؛ يه كه م كارئى نه وه بوو هيرشئى كرده سه ر كورده چيا ييه كانئى (ئاتروپا تين)، دواترئش په لامارى كورده كانئى هه ريمئى چيا كانئيدا^(۲). موحه مه د ئه مين زه كئى ده نووسئى: هه ريمئى جه زيره له دواى مردئى ئه رده شير له ده سه لاتئى ساسانى يا خئى ببوون^(۳). ريئتيده چئى ئه م هه لگه رانه وهئى بيئجكه له ئه گه رئى تامه زوئى كورد بو سهر به خوئى، پالپشتئى كئى رومانئيشئى له پشته وه بوو بيئت، چونكه هه ريمئى جه زيره له زور كاتدا ئه گه ر له ژئر ده ستئى رومه كانئيش نه بووبئى، ده سه لاتئى رومانئى له ده قه ره كه نزيك بووه. هه روه ها كورده كانئى نه وه هه ريمه ش زور به ئى مه سيحئى بوونه، باوه ريان به زه رده شتئى ساخته كه ئى ئه رده شير نه بووه. هه ريمئى جه زيره ش بو شاپور پيگه يه كئى عه سكه رئى گرنك بووه بو هه ره شه كردن له ده سه لاتئى رومانئى، بويه دواى هيرشكردنه سه ر ئه رمينيا

۱- مفيد رائف، معالم، ص ۴۱.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۳۴.

۳- محمه د ئه مين، ل ۸۵-۸۶.

و ئەتروپاتین و الحضر وەك (طبری) و (ابن الاثیر) دەنوسن : شاپور
 هیرشی کردۆته سەر شارەکانی (حەران) و (نوسەییین) و (جەزیرە) لە
 پاش کوشتاریکی زۆر توانیویەتی ئەو دەقەرەش بخاتەوێ ژێر دەسەلاتی
 خۆی، ئەو پشپۆی و سەرگەردانی سیاسییە دەسەلاتی پۆمانی گرت
 بۆو، بە بەرژەوێندی شاپور تەواو بوو. لە پاش تیرۆکردنی گۆردیان
 (۲۳۸-۲۴۴) هەم شاپور پایتەختەکی (تەیسەفۆن - مەدائین) لە هەرەس
 رزگاریان بوو، هەم ئەلتەرناتیفی (گۆردیان) ئەمپراتۆریکی لاوازی وەك
 (فیلیپی) عەرەب بوو، فیلیپی دەستبەرداری (ئەرمینیا) و ئەو بەشە
 کوردستانی ئەوی بوو بۆ شاپور، پاش ئەوێ بەسەر (فالیریانوس)
 ئەمپراتۆری پۆماش زال بوو، ناوی لەخۆنا "شای ئێران و غەیرە
 ئێران"^(۱)!

لە سەر دەمی شاپوری یەكەمدا لە بیابانی سووریا دا عەرەبێك
 فەرمانرەوایی شاری (تەدمری) دەکرد، ئەو پاشا عەرەبە ناوی "ئەذینە
 (ئەدنا تۆس) عەرەبی بوو، ئەم شیخە توانی عەرەبە دەشت نشینەکان
 کۆبکاتەوێ و بەگژ ساسانیەکانیانەوێ وەبنی و سالی (۲۶۳) لەشکری
 ساسانی بیهزینی و تا سەر پوباری دیجلە لە (مینیروپوتامیا) بکەوێتە
 دوایان و راویان بنی^(۲). لەم شەپەدا عەرەبەکان دەستکەوت و ئافرهتییکی
 زۆری شاپوریان بە دەست کەوت شاپور خۆیشی زۆر بە زەحمەت رزگاری
 بوو^(۳).

۱- رانف، ص ۴۲.

۲- پروانه خەسرۆ گۆزان، ل ۱۵۳، رانف ص ۴۳.

۳- رانف، ص ۴۳.

له پاش نه مانی شاپوری یه کهم له سالی ۲۷۲ ههتا ۳۱۰ دهولهتی ساسانی به قوناغیکی ترسناک له میژووی خویدا تیپه‌ری، له م ماوه یه دا جهوت پاشا بوونه ته پادشای دهولهتی ساسانی: هورمزدی یه کهم (۲۷۲-۲۷۳)، بههرامی یه کهم (۲۷۳-۲۷۶)، بههرامی دووم (۲۷۶-۲۹۳)، بههرامی سییه م (۲۹۳-۲۹۳)، نیرسی (۲۹۳-۳۰۳)، هورمزدی دووم (۳۰۳-۳۱۰).

له سه‌رده می نهو جهوت پاشایهش ململانیی ساسانی و رۆمانی هه‌ر به‌رده‌وام بووه، لهو ماوه یه دا هاوسه‌نگی هیژ زیاتر به‌لای رۆماکاندا بووه، بۆیه ده‌بینین پادشاکانی ساسانی ناچار بوونه ده‌ستبهرداری هه‌ندی له خاکی کورد بن بۆ رۆمانه‌کان، بههرامی دووم ده‌ست به‌رداری (ئه‌رمینیا) و (جه‌زیره) بوو بۆ رۆم.^(۱)

هه‌روه‌ها شا نیرسی له به‌رامبه‌ر سوپای رۆمانی دا ناچار بوو ده‌سه‌له‌نگری له پینچ ویلیه‌تی ساسانی له کوردستان بۆ رۆمانه‌کان، ویلیه‌ته‌کانیش ئه‌مانه بوون: ئه‌رزان، موکس، زابدیك، ریهیم و کوردۆ (کاردۆیان کوردۆئین)^(۲). له زه‌مه‌نی شاپوری دووم دا (۳۱۰-۳۷۹) (ململانیی ساسانی و رۆمانی) هه‌ر له سنوری ته‌سکی نه‌ته‌وه‌یی نه‌ما، به‌لکو مۆرکیکی دینیشی وه‌رگرت، هه‌ندی ژیدهر ئاماژه به‌وه ده‌که‌ن، که قوسته‌نتینی ئه‌مپراتۆری رۆمانی (۲۷۴-۲۳۷) له کاتی راگه‌یانندی ری و ره‌سمی میلانو له سالی ۳۱۳ بۆته مه‌سیحی^(۳). هه‌ندیکی تر ده‌لین سالی

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۵-۱۳۶.

۲- خه‌سرو گۆزان، ل ۱۵۴.

۳- رانف، ص ۴۷.

۳۲۷ پاش ئه وهی له سه ره مه رگدا شه هاده تی به مه سیحیه ت هینا و مرد^(۱). له هه فتا سالی فه رمانه وهی شاپوری دو وه مدا، ده وه تهی ساسانی پوبه پوی چهنده ها هیزی ناوه خو و ده ره وه بو وه. سه ره تا كه وته شه پی عه ره به كانی به حرین، به حوكمی ئه وهی عه ره به كان هم پالپه شتی رۆمانیه كانیان كرد بوو، هم به ده سه لاتی ساسانی رازی نه بوون، شاپور ئه وه عه ره بانه ی ده كه وته به رده سته؛ شانی هه لده كیشان، بو یه به شاپوری (ذو الاكتاف) له ناو عه ره باندا ناسرا بوو^(۲). له سالی ۳۵۰.. هه تا ۳۵۷ شه پی هۆزی (هۆن) ی كرد، له وه هه موو شه رانه ش سه ركه وتوو بوو، بو یه له هه ر شه پی كدا رۆمانه كان داوای (ئه ره نیا) و (میتوپۆتامیا) و كه رانه وه ی پینچ ویلایه ته كه ی ده كرد، كه (نیرسی) له ده ستهی دابوو^(۳).

له به رامبه ر كوردیش زۆر توند بوو، هه ر بۆ نموونه كه سینی وهك "مار قه ره داغ" كه له دایك و باوكیكه زه رده شتی له دایك ببوو، خویشی ماوه یهك بانگه شه ی بۆ "زه رده شتیه ت" ده كرد و ببوه میری میرنشینی (ئه دیاب) یاخود هه ولیر^(۴). پاش بلاو بو نه وه ی مه سیحیه ت له كوردستان، كه سینی وهك قه ره داغی باوه پی به مه سیحیه ت هینا و مه سیحیه تی كرده دینی میرنشینی ئه دیاب، له ئاكامدا شاپوری دو وه م هیرشی كرده سه ر هه ولیر و میر قه ره داغی كوشت^(۵). له سالی ۳۶۰ پاش ئه وه ی له شه پی هۆزی (هۆن) ته واو ببوو، په لاماری قه لای سه رسه خت و قایمی نامه د

۴ - خه سرۆ گۆزان، ل ۱۵۸.

۱- رائف، ص ۴۷.

۲- خه سرۆ گۆزان، ل ۱۵۸.

۳- كلتومه، ص ۴۸.

۴- سه رچاوه ی پیتشوو.

(دياربهك)ى بندهستى پۆمهكانى دا و داگيرى كرد، له پاشان توانى بازبدا (جهزيره) له دهقهرى (زايدىك) له كوردستانى باكور و چهند شارى ديكهى داگير كرد^(۱)، له پاش ئهم شههره، چونكه دهولهتى پۆمانيش تووشى ههندى پشيوى سياسى ناوخويى ببو، ناچار له گهه شاپور پڤككهوتن، كه بۆ ماوهى سى سال (سولج) ياخود ئاگر بهست له نيوانياندا ههبيت، به پيى ئهم سولحه دهبوو رۆمانهكان دهستبهردارى قهلاى نوسهيبين بين، ئهرمينيا و ميتوپوتاميان به ساسانيهكان بدهنهوه^(۲).

له پاش مردنى شاپورى دووم (۳۷۹) جارىكى تر دهولهتى ساسانى دوچارى حالهتى پاشا گەردانى سياسى و حوكمرانى بوو، لهو ماوهيهدا ده پاشاى ساسانى له سالى (۳۷۹) ههتا (۵۴۱) حوكمى دهولهتى ساسانيان كرد^(۳).

هرچى دهسهلاتى پۆمانيش بوو، ئهويش دوچارى پشيوى و ليكترازان هاتبوو، له سالى (۳۹۵)دا، يهكيتى ئيمپراتورايى رۆمانى له بهر ترازو و بهشيوهيهكى يهكجارى و رهسمى بووه دوو دهولهت:

۱- ئيمپراتورايى رۆمىي رۆژئاوا، كه هونوريوس حوكمرانى تيدا گرتە دهست.

۲- ئيمپراتورايى پۆمىي رۆژههلات (بیزهنتى)، كه (ئهركا ديؤس) حوكمرانى گرتە دهست^(۴).

پۆمانهكانى رۆژئاوا له سههه ئايىنى خويان مانهوه ههرچى بیزهنتيهكان

۵- خهسره گوزان، ل ۱۵۹.

۱- سههراوى پيشوو.

۲- راتف، ص ۴۷-۴۸.

۳- خهسره. ل ۱۶۲.

بوون له سهر ئاييني مهسيحي بوون، مهسيحيه تيش سنوري دهولتهتي ساسانيشي گرتبووه. ئەمەش پهيوهست بوو به رهوشي نا لهباري سياسي ساسانيهكان، نهك لييوردهيي وهك ههندي واي بو دهچن.

هر لهو قوناغه دا پشيووي ئاييني به تايبهتي (مهزدهكي - زهردهشتي)، زهردهشتي مهسيحي زوربهيي دهقهرهكاني دهولتهتي ساساني گرتبووه، كو مهلكوژي مهزدهكويهكان، كه مهسيحيهكان پالپشتيان دهكردن، ئهو رايه رتهدهكاتوه، كه لييوردهيي ئاييني له دهولتهتي ساساني و بيژهنتي ههبوو بي. سهبارت به رهوشي سياسي كورديش، بهحوكمي ئهوي دهقهره جهريره ههر ماوهيهك له ژير دهسهلاتي داگيركهرهك دا بووه، ههردهم شهركهكي نيوان ئهو دوو هيزه بووه، ههر لهو رهوشه نالهبارهي ههر دوو لاش، ساسانيهكان له دوباره داگيركردنهوي دهقهره جهريره نهسه مينهوه. له سهردهمي كيسرا نوشيروان (۵۴۱-۵۷۹) جاريكي تر دهولتهتي ساساني ههيهتي خووي پهيدا كردهوه، ههر چهنده له سهردهمي ئهوا چهندهها ناريشهي ناوخويي و دهرهكي له ئارادا بوون، بهلام نوشيروان تواني به سهر زوربهيان زال بي، له پروي دينيهوه دريكي كوشندهي له مهزدهكويهكان دا، ههروهها تواني توركهكان و عهره بهكان ته مبي بكات و ههرچي شهري بهردهوامي له گهله بيژهنتيهكان بوو، بيژهنتيهكان ناچار بوون ههر له سولج و ئاگر بهس دابن له گهله نوشيروان دا. نوشيروانيش وهك يادشاكاني دي ساساني، ههلوپستي نهگوري له بهرامهر كوردهكان ههبوو، ههرچي كوردهكاني نه قليم جيبال بوو، زوربهيي ههره زوري له سهر ديني دهولتهت بوون و ناچاريش بوون، كه ببنه سهريازي سوپاي ساساني، ههرچي شارهكاني دهقهره جهريره بوو

چاره نووسيان په يوه ست بوو به رهوشى سه ربازى شه پرى ساسانى و رومانى. له سالى (۵۴۰ز) هيرشى كرده سهر جهزيره و توانى شارى (الرها) (نورفه) و (مهنبهج) و (دارا) بگريئت، دواتريش شارى (نوسه يبين)ى گرت^(۱).

له پاش نه مانى نوشيروان (۵۷۹ز) سه رده مى شو پرى ناوخويى ته واوى ده وله تى ساسانى گرت هوه، هه تا فتوحاتى نيسلامى (۶۲۷ز) شهش كهسى دى بوونه پادشاي ده وله ت، دوا پاشاش، كه پووبه پرووى سوپاي نيسلام بووه، يه زدگردي سنيهم (۶۲۲-۶۵۱) بوو.

له م كورته پانورامايه دا، چ له سه رده مى بهر له زايين، چ له سه رده مى دامه زاندى ده وله تى ساسانى و رومانيدا، كه زياتر له چوار سه د سانى خاياند، كورد له هه مووگه ليكى دى زياتر باجى نهو شه پانه يدا، چونكه ولاته كهى به تايبه تى ده قهرى جهزيره، هه ر گاڤ شه رگه و پيگه ي مملانيى عهسكهرى و دينى و قهوى هه ر دوو ده وله تى ساسانى و رومانى بووه.

كاك شوان له زورترين شوين له كتيبه كه يدا ناماژهى بهو شه پانه كردوه، به لام له كو تايى باسه كه يدا ته واو داكوكى له ده سه لاتى داگيركه رى ساسانى و رومانى ده كات: "نايينن حاله تيكى وا پرويدابى سه بارت به به خشين يا له جياتى دانى شارى كى فارسى، يا بيژه نتى، بويه هيچ كام له م دوو لايه نه شاره كورد يه كانيان به ولات و شارى خويان دانه ناوه، بويه نه م حاله ته له ميژوودا به زه قى دياره"^(۲).

نه گه ر هه ر يه ك له م دوو ده وله ته ده قهرى كوردانى به به شيك له

۱- شوان عوسمان، ل ۱۳۷.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۴۰.

دهسه لاتى خۆى دانه نابى، ده بوو ئهم هه موو شه په يان له پيناو چى كرده بى؟! ئايا پادشاكاني ساساني چه ندان جار خه لكى كوردييان له ده قه ره ره سه نه كانيان رانه گوازتوه بو ده قه رى تر، فارسيان له جى نيشته جى نه كرده ووه؟ ئه رى بوونى ئه و هه موو زۆم و هۆبه ي كورد له ئه قليمى فارس له ئه نجامى چى بووه؟

كورد به خۆه يشتنى خويان زيدي خويان به جى هيشتوووه و له ناو فارسان ژيان؟! ئه رى ئه قليمى فارس بهر له ده سه لاتى ساسانيه كان ئه قليمى بچوك نه بوو، ساسانيه كان به هۆى دابرينى خاكى كوردان له ئه قليمى جيبال وا فراوان و گه ورييان نه كرد؟! ئه رى (مانى) و (مه زده كى) و (زه رده شتى) و (مه سيحى)، كورد له هه ر دوو ده وه له تدا ده يانتوانى عيباده تى خويان بكهن؟!

كاك شوان و زۆراني وهك ئه و ده يانه وى ميژووى كورد بشيوينن و واپيشان بدهن، كه بهر له نيسلام كورد له ده وه له تى ساساني، خاوه نى پله و پايه ي خۆى بووه، هه روه ها كورد زۆربه ي هه ره زۆرى زه رده شتى بوونه، به لام له راستيدا ره وشى ئاييىنى و سياسى كورد بهر له نيسلام هيج بوونىكى سه ربه خۆيى نه بووه، به لكو كورد وهك ميلله تىكى نه ته وه و دين داگير كرا، پاشكوپهك بووه له و دوو ده سه لاته دا، به راي من هه ر ئه و راستيه بووه، كه كورد له (عه رهب) يش ئاساتر مو سلمان بووه، عه رهب و فارس و رۆمانى، كه شه رى ئيسلاميان ده كرد ده يانزاني نيسلام هه ره شه له ده سه لاتى ناشه رعى و دينه شيواوه كانيان ده كات، به لام ده بى كورد له بهر چ شه رى ئيسلامى كرده بى؟! كورد بهر له نيسلام به چه ند سه ده يهك دين و نه ته وه و زمانى، نهك هه ر داگير كرابوو، به لكو خهريك بوو

ناسنامه‌ی خویشی له بوتقه‌ی ساسانیهت له ده‌ستبدا، له و پیودانگه‌وه ده‌توانین به‌پاشکاو‌ی بلیین: کورد وهك نه‌ته‌وه و خاوه‌ن دینی سه‌ریه‌خۆ، هه‌رگیز شه‌ری ئیسلامی نه‌کردووه، ئه‌گه‌ر بوونی چه‌ند ئاغا و ده‌ره‌به‌گیك له سوپای ساسانی و رۆمانی بکریته پاسا و بۆ به‌شداری کورد له شه‌ری ئیسلامدا هیچ له مه‌سه‌له‌که ناگۆپێ، چونکه ئه‌وانه به قه‌ولی ئه‌م‌پۆ "جاشی ساسانی" یاخود "جاشی رۆمانی" بوونه! بۆیه پاش شکانی به‌رایی ده‌وله‌تی ساسانی، کورده‌کان به خۆ هیشتی خویان ئیسلامیان په‌سه‌ند کردووه.

بابه‌تی چواره‌م

"پزگارکردن" و "داگیرکردنی" کوردستان له هه‌ردوو کتیبه‌ی: "کوردستان له به‌رده‌م فتوحاتی نیس‌لامی دا" و "کوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیس‌لام کردنی کورد"

مامۆستا حه‌سه‌ن محمود نوسه‌ری کتیبه‌ی "کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نیس‌لامی دا" له‌سه‌ره‌باسی‌کی به‌ناوی "کوردستان و ئایینی نیس‌لام کتیبه‌ی‌کی هه‌لبه‌ستراو" دا، ئامانجی سه‌ره‌کی خۆی له‌مه‌ر نوسینی کتیبه‌که‌ی خۆی "کوردستان له‌به‌رده‌م.." ده‌خاته‌ پوو. له‌ باسه‌که‌یدا پاش توێژینه‌وه و به‌دوا داگه‌ران، گه‌یشته‌تۆته‌ ئه‌و راستیه‌ی که "مه‌لا ره‌ئوف سه‌لیم هه‌ویزی" نوسه‌ری هه‌قیقی کتیبه‌ی "کوردستان و ئایینی نیس‌لام" نیه و ئه‌و کتیبه‌ هه‌ر کتیبه‌ی "فتوح سواد العراق" ه‌ له‌گه‌ل هه‌ندی گۆزانی که‌مدا، که (واقیدی) نوسیویه‌تی و (واعیظی) له‌ عه‌ره‌بیه‌وه بو‌ فارسی وه‌ریگێراوه و مامۆستا جه‌میل رۆژبه‌یانیش کردویه‌تی به‌ کوردی^(١). له‌ نه‌زه‌ری واقیدی و مه‌لا ره‌ئوف و مه‌لا واعیظی و مه‌لا جه‌میل رۆژبه‌یانی، کوردستان به‌زه‌بری شمشیر داگیر کراوه و کوردی‌کی زۆر کوژراوه، هه‌روه‌ها کورد ژماره‌یه‌کی زۆر له‌ سه‌رکرده‌ و هاوه‌له‌کانی پیغه‌مبه‌ریان کوشتوه، مامۆستا حه‌سه‌ن له‌ کتیبه‌که‌ی خۆیدا دوپاتده‌کاته‌وه، که ئه‌و زانیاریانه‌ی له‌و کتیبه‌انه‌دا هه‌ن، هه‌یج ژینده‌ری‌کی می‌ژوویی پالپشتیان ناکات و پای بی‌ به‌مان. هه‌روه‌ها "رێتی‌ده‌چی"، که‌ سیاسه‌ت و

١- حه‌سه‌ن محمود، کوردستان له‌به‌رده‌م فتوحاتی نیس‌لامی دا، ل ٣٢٣-٣٢٩.

مه زهه بكارى له پال بلاو كردنه وهى ئه و جوړه كتيبانه بن⁽¹⁾!

جا ماموستا حه سهن بو ئه وهى له بنج و بنه وانى مه سه له كه بگات، زۆربهى ئه و كتيبانهى باس له "فتوحاتى ئيسلامى" ده كه ن ده خوينايته وه و له سه ر بنه مايه كى ميژوويى بو چوونه كانى واقيدى و مه لا ره ئوف و مه لا واعىظى و مه لا جه ميل هه لده وه شينيته وه و ده نوسى: ئيسلام شه پرى كوردى نه كردوه، له ئاكاميش هه موو شاره كورديه كان به ناشتى له ده ست ساسانى و رۆمانيه كان رزگاربان بووه، بوونه ته به شيك له ئوممه تى ئيسلامى. ئه مه و به رگى كتيبكه ي ماموستا - حه سهن - يش ده لاله تى ئه وه ده دات كه، كورد پيشوازيان له سوپاى ئيسلام كردوه، نه ك به ره نگاريان كردبى.

ئه م كتيبهى ماموستا حه سهن له ماوهى چوار ساڵدا سى جار چاپكراوه ته وه، ئه مه ش ئه وه ده گه يه نى، كه خوينايران و پوشتنييرانى كورد په رۆشى ئه م جوړه بابه تانه ن له باره ي به شيك له ميژووى ون و شاراوه و شيووى باوك و باپيرانى خويان! به لام بى گومان ئه و حاله ته به دلئى هه ندئى له په وتى عه لمانى كورد نيه و، ده بى ره دى كتيبكه ي ماموستا حه سهن بدريته وه، هه موو په تدانه وه يه كيش كاريگه ر نيه. خو مه لا جه ميل رۆژبه يانى له سالى 1997 كتيبى ولا تگيرى ره شه خاكى عيراقى بلاو كردوه، به لام سه دايه كى ئه وتوى نه بوو، به لام ئه گه ر وه لامى ماموستا حه سهن له "حه ره مى زانكو" بدريته وه چه ند دكتوريك "ئوپال له مل" بو قوتابيه يه كى خوينايدنى بالا بكه ن، حه تمه ن وه لامه كه به ميژ تر ده بى. هه ر له و پيو دانگه وه به ناوى ئه وهى له باره ي فتوحات نوسراوه به شيوه يه كى

1- سه لام، نايا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوه؟ نالائى نيسلام ژماره (2-3).

یه زگورد نهك هەر رازی نه بوو، به لكو گالتهشی به شاندهكه كرد^(۱). ئەمەش ئەو دەگەیهنی، كه دەولەتی نیسلام هەتا ریگهی چارهسەری سولج و ناشتی هەبووی و ناچار نەبووی، پەنای نەبردۆته بەر چەك. ئەو هی لیڤه گرنگه ئاماژە ی پی بکری ئەو هی، كه شەری نیسلام له گەل دەسەلات بوو، نهك له گەل خەلکی بی تاوان و بی چەك و کۆیله و ژیر دەسته.

له بەشی "پهوشی ئاینی و سیاسی کورد" ئەو پوون کراوه تهوه، كه کورد پیش هاتنی نیسلام بو دهقەرەكه ولاتهكهی له نیوان هەردوو دەولەتی ساسانی و پۆمانی دابهشکراوه. ههروهها کورد خاوهنی دینیکی یهکگرتوو نه بوو، له گەل ئەو هەشدا بابزانین گیرانی شارە کوردیهکان چون بوو.

یهکم پووبه پووبونهوه له نیوان سوپای نیسلام و سوپای ساسانی له (۱۳)ک/ (۶۳۷ز)^(۲) بوو، ئەو شەپه له میژوودا ناسراوه به شەپری قادسیه^(۳). ئەو شەپه دەروازە ی دەولەتی ساسانی له بەردەم سوپای نیسلامی دا کردهوه، ئەو شەپه شەپریکی قەومی نه بوو وهك هەندی "قەومی" له "عەرب" و "فارس" و "کورد"، كه ههیهکی به نیازیك بانگهشە ی بو دهکات! عەرب پیشتر شەپری دەولەتی ساسانی یان کردوو،

۱- مفید رائف العابد، معالم تاریخ الدوله الساسانیه، ص ۷۷.

۲- عەرب و ساسانیەکان زۆر پیش شەم میژووو پووسه پرووی یهکتر بوونه تهوه، له زۆریه ی جاره کانیش، عەربهکان له شەردا دۆراندویانه به واتای هەتا عەرب له ژیر نالای "عەربه یهتی" شەری ساسانی یاخود پۆمانی کردوو، له شەردا هەر دۆراو بوونه.

۳- له پیش شەری قادسیه دا، له سالی (۱۳) ی کۆچی شەری (النمارق) و (السقاطیه) و (باقسیاتا) و (بەرد) له نیوان له شەری نیسلام و له شەری ساسانی پووی داوه، أحمد عادل، الطریق إلى المدائن، ص ۱۰۶-

به لّام شکستیان هیناوه، ئەمه و له ههندی ژێدهردا هاتوووه بیجگه له فارس و کورد، ئهرمه نیش له سوپای ساسانی دا بوونه، به جۆریك ئەسقوف سیبیوس له (میژووی ههرقل) ده نووسی:

دوو که تیبهی ئهرمه نی یهکی سی هزار و ئهویدی هزار کهس بوونه، پالپشتی سوپای ساسانیان کردوو^(١). ههروهها ههندی عهره بيش پالپشتی ساسانییهکانیان کردوو، ئەمه و له (امجاد الاکرد) یش دا هاتوو، که سوپایهکی پینج هزار کهسی له کوردان، که به شیکێ سهرهکی سوپای تایبهتی کیسرا بوونه، پيشتر به نهینی موسلمان بوونه و پالپشتی سوپای ئیسلامیان کردوو^(٢)، کهوابی ئەو کوردانهی له سوپای ساسانی دا بوونه، دهبی "جاشی ساسانی" بووین، چونکه بهرگریان له دهولهتی ساسانی کردوو، له نهزهری مهلا جهمیل پۆڤبهیانی، ئەو کوردانهی هاوکاری سوپای ئیسلامیان کردوو، "جاشی ئیسلامی" بوونه!! به لّام له راستیدا ئەو کوردانهی بهرگریان له ئیسلام کردوو "پیشمه رگه" بوونه، چونکه باوهریان به سه به خویی کورد و کوردستان ههبووه، نهک کۆیله و بی دهسه لّات و بی دین بن و، له ژیر ئالای دهولهتی ساسانی دا گیرکه بن!!

له پاش قادسیه، سوپای ئیسلام توانی "مه دائینی" پایتهختی دهولهتی ساسانی بگریت، ئەم گرتنه تهواوی لهشکری ساسانی خسته ترسهوه، بۆیه سوپایهکی گهوهریان کۆکردهوه بۆ بهرگریکردن له

١- فرست مرعی اسماعیل: الکرد مصادر و معالم تاریخهم فی صدر الاسلام (مرحله الفتحوات) ص ١٠٨.

٢- د. عبدالله مصطفی: امجاد الاکرد، ص ٣٤.

دهوله ته كه يان. كاك شوان له لاپه ره (۱۴۹) ههتا (۱۵۳) باسى گيرانى جه له ولا دهكات، به لام پيمان نالى نهو شه ره كهنگى بووه؟! ده بوو كاك (شوان) گرنگيهكى زورى به شه پرى جه له ولا بدابايه، چونكه نهو شه ره دهروازه يهك بوو بو گرتنى ناوچه كورد ييه كان له نه قليمى جيبال دا. سه بارهت به ميژووى گرتنى نهو شاره، ميژوونوسه موسلماننه كان كوڤ نين، (طبري) و (ابن الكثير) و (بلادري) و (ابن خلدون) باوه پريان وايه له سالى شازدهى كوچى بووه، هه رچى (خليفة بن خياط) بووه دهلى: سالى هه قده بوو، يه عقوبيش دهلى: سالى نوزده بووه^(۱).

وهك دياره پاي زوربه له سهر سالى شازدهى كوچيه^(۲)، شه پرى جه له ولا له هه ريمى كوردان بووه، بويه شتيكى سروشتيه، كه كورد ناچار بكرين وهك چه پهر به كار بهينرين، نهك وهك كاك شوان دهنوسى، هه لبه ته نهو له شكره (له شكرى ساسانى) زوربه ي كورد بوون^(۳). كاك شوان لي ره دا ديهوى بلى: كورد به خو هيشتى خويان، وهك بللى سوپاي ساسانى سوپاي كوردان بووه، بهرگريان لي كوردووه. كاك شوان له لاپه ره (۱۵۲) دان بهوه دهلى، كه شارى (مهندهلى) به سولح گيراوه، به لام كه ديته سهر شارى خانه قين ده قينكى (به لازرى) دهگورى "اعاجم" به كورد ته نويل دهكات، به لازرى له لاپه ره (۲۶۴) ي "قتوح البلدان" دهنوسى: "واتى جرير بن عبدالله خانقين وبها بقية من الاعاجم فقتلهم" كه چى كاك شوان له لاپه ره (۱۵۲-۱۵۳) دهنوسى:

۱- الطبري: تاريخ الطبري ج ۴/ص ۲۴، ابن الاثير: الكامل في التاريخ ج ۲/ص ۳۴، ابن كثير: البداية و النهاية، ۷-۸، ص ۷۲-۷۳، بلاذري: فتوح البلدان، ص ۲۶۴، خليفة بن خياط: تاريخ خليفة بن خياط، ص ۱۲۶-۱۲۷، اليعقوبي: تاريخ ج ۲، ص ۱۵۱.

۲- فرست مرعى، ص ۱۰۹.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۵۰.

هدروا (جه‌ریر بن عبدالله البجلی) توانی پاشماوه‌ی کورده‌کان -عجم-ی که له خانه‌قینه‌وه مابوونه‌وه هه‌موویان بکوژیت!! ماموستا حه‌سه‌ن له باره‌ی شه‌ری جه‌له‌ولا ده‌نووسی: "سوپای نیسلاڤ له مانگی سه‌فه‌ری ساڵی (١٦) ی کۆچی به‌رامبه‌ر مانگی ماری ساڵی ٦٣٧ زاینی به‌ره‌و جه‌له‌ولا که‌وته‌ی، له‌ ریگه له‌ گه‌ل هه‌ندی خێل و عه‌شیره‌تی ناوچه‌که‌ ریگه‌وتنیان مۆر کرد (ره‌نگه وه‌فد و نوینه‌ری کورده‌کان، که (ئه‌مه‌ین زه‌کی) باسی ده‌کات له‌م کاته‌دا به‌ موسلمانه‌کان گه‌یشت بن و ریگ که‌وتبن!^(١)

هه‌لگه‌رسانی شه‌ری "جه‌له‌ولا" هه‌ر بۆ زیاتر به‌ شه‌رگه‌ کردنی کوردستان بوو، تا کورد باجی شه‌رگه‌ به‌دن. یه‌زگوردی پاشای ساسانی خۆی له‌ حه‌لوان بوو، نه‌گه‌ر نا، هه‌تا کاک (شوان)یش دان به‌وه‌ ده‌نی که‌ خه‌لیفه‌ عومه‌ر له‌ گه‌ل نه‌بووه، که‌ سوپای نیسلاڤ به‌ره‌و هه‌ری می کوردی بچیت^(٢)، به‌لام ساسانییه‌کان سوپای نیسلامیان ناچار کرد هه‌ره‌شه‌ی ساسانییه‌کان له‌سه‌ر خۆیان دوور بخه‌نه‌وه.

١- حه‌سه‌ن عمود، ل ٥٣، شه‌ره‌فخان و مرجه‌مه‌د ئه‌مه‌ین زه‌کی، د. عبدالله موسته‌فا پالپه‌شی ئه‌م رابهری کاک حه‌سه‌ن ده‌که‌ن.

٢- کاک شوان عوسمان ته‌نویلیکی سه‌یر بۆ ئه‌و هه‌لوته‌سه‌ی خه‌لیفه‌ی نیسلاڤ ده‌کات، له‌ نه‌زه‌ری خه‌لیفه "گیانی مرۆفی موسلمان زۆر گرینه‌گه‌ر بووه له‌ ده‌ستکه‌وتی شه‌ر"، بۆیه هه‌ر له‌به‌رایه‌ی نه‌گه‌ر یه‌زگورد موسلمان بوایه، یاخود ئاماده‌یه‌ی جزیه‌ بدات هه‌یج شه‌ریگه‌ به‌ریا نه‌ده‌بوو. که‌چی شوان ده‌لی: نه‌مه‌ش مانای به‌جیه‌انبوونی پرۆسه‌ی فه‌تح و گه‌یاندنی ئابینی نیسلاڤ ناگه‌یه‌نی (شوان، ل ١٥٠). شوان ده‌یه‌ی و باڵی چونکه‌ ئه‌و له‌سه‌ری بووه خه‌لیفه‌ و پێشانبه‌دات، که‌ شه‌ر له‌ دیدی نیسلاڤدا ئامانجی سه‌ره‌کیه، له‌م باره‌یه‌وه‌ش چه‌ند ئایه‌تیکی قورئان به‌هه‌له‌ رافه‌ ده‌کات، هه‌ر بۆ ئه‌وه‌ی به‌ ئه‌وه‌ی نوێ باڵی نیسلاڤ دینیکی جیه‌انی نه‌یه‌ هه‌موو نه‌ته‌وه‌یه‌ک نه‌یه! راگرتنی شه‌ر له‌لای خه‌لیفه‌ دوو نه‌گه‌ری سه‌ره‌کی له‌ پشت بووه، وه‌ک وئمان گیانی مرۆڤ لای خه‌لیفه‌ به‌به‌هاتر بوو له‌ ده‌ستکه‌وتی جه‌نگ، دوو: خه‌لیفه‌ نه‌یده‌وه‌یست له‌ شه‌ری نیسلاڤ شه‌ری خه‌لگی ره‌سه‌نی ناوچه‌که‌ بکات که‌ کورد بوون. که‌چی یه‌زگورد و (کاک شوان) و دیاره‌ پێیان خۆش بووه شه‌ر له‌ کوردستان بێ!

مامۆستا حسەن له باره‌ی خانه‌قینه‌وه ده‌نووسی: قه‌عقاعی کوپی عه‌مریش له‌ولاوه كه‌وته دوای دوژمن، تا گه‌یشته خانه‌قین، هه‌رچی هه‌یزکی په‌رته‌وازه‌ی فارسی هه‌بوو له‌و ناوه‌دا له‌ ناوی بردن و خانه‌قینی به‌ ناشتی گرت^(۱)، ئه‌م پرایه‌ش ده‌قا و ده‌ق له‌گه‌ل ده‌قه‌که‌ی (به‌لازری) یه‌کده‌گرێته‌وه، له‌ پاش گرتنی خانه‌قین، یه‌زگورد هه‌لوانیشی به‌جی هه‌یشت و به‌ره‌و چیا و شه‌اره‌کانی دی هه‌لات^(۲)، هه‌ر له‌ کتێبه‌که‌یدا مامۆستا حسەن ده‌نووسی: شاری "هه‌لوان" یش، که‌ یه‌زگورد کردبوویه پایته‌ختی خۆی (هاشم) به‌بی شه‌ر گرتی^(۳).

ئه‌و پرایه‌ی مامۆستا حسەن هه‌ر له‌ ژێده‌ره‌ میژووییه‌کاندا سه‌رچاوه‌ی گرتووه^(۴). ئه‌مه‌ و به‌ حوکمی ئه‌وه‌ی کوردی جه‌له‌ولا و هه‌لوان پشتیوانی کوردیان کردووه، ده‌قه‌ره‌که‌ دراوه‌ به‌ کورده‌ موسلمانه‌کان، هه‌ر له‌و باره‌یه‌وه‌ له‌ کتێبه‌کانی (طبری) و (ابن الاثیر) ده‌رده‌که‌وی، که‌ سه‌عد کوردیکی (قوباد) ناوی کردۆته‌ سه‌رداری هه‌لوان له‌ جیاتنی (قعقاع)^(۵) دا. ئه‌مێن زه‌کی میژوونووس ده‌نووسی: "له‌ گرتنی هه‌لوان یه‌که‌م په‌یوه‌ندی

۱- حسەن عمود، ل ۵۷.

۲- محمد ئه‌مین زه‌کی، ل ۹۰-۹۱.

۳- حسەن عمود، ل ۵۷.

۴- بلازری، ص ۱۱۱.

۵- ئه‌مه‌ش به‌پرای خه‌لیفه‌ بووه، هه‌روه‌ها ئه‌مه‌ش دوپاتده‌کاته‌وه، که‌ کوردی جیبالی پۆلێکی گه‌نگیان هه‌بووه‌ له‌ پڕۆسه‌ی ولاتگیری کوردستاندا. هه‌روه‌ها ئه‌وه‌ش ده‌گه‌یه‌نی له‌شکری نیسلاام هاتوو به‌ ئه‌وه‌ی گه‌لانی ژێر ده‌سته‌ له‌ ژێر سته‌می داگیر کاران و زالمان پزگار بکات و خاکه‌که‌یان پێ بداته‌وه.

کورد و گه‌لی کورد له‌گه‌ل سوپای نیسلامدا پرویدا^(۱).

مامه‌له‌ی سوپای نیسلام ده‌گه‌ل کورد، حاله‌تیکی زۆر نا‌ئاسایی له نیو کورد دا دروست کردووه، به جوژی زۆربه‌ی میژوونووسانی کورد ئاماژه‌یان به‌وه داوه، که نیسلام کاریگه‌ری زۆری له کورد کردووه، ناچار نه‌ک هر موسلمان بوونه، به‌لکو شه‌ری ده‌سه‌لاتی ساسانی‌شیان کردووه^(۲). ئه‌مه‌ش له‌وانه‌یه دوو ئه‌گه‌ری له پشته‌وه بووبی:

یه‌که‌م: خه‌لیفه‌ی نیسلام نه‌یویستوو سوپای نیسلام شه‌ری کورد بکات، وه‌ک ده‌لی^(۳): خوژگه له نیوانی ئیمه و چیادا شاخیک، یان شوهریه‌ک له ئاگر هه‌بوایه، نه ئه‌وان بیان‌توانیایه بی‌نه سهر ئیمه، نه ئیمه‌ش بچینه سهر ئه‌وان^(۴) بی‌گومان خه‌لیفه ده‌رکی به‌وه کردووه، که کورد شه‌رکه‌رن، شیمانه‌ی ئه‌وه‌ش ده‌کری خه‌لیفه زانیبی رافه‌ی ئایه‌تی (۱۶) سوپه‌تی (الفتح) مه‌به‌ست کورد بی، که له به‌رامبه‌ر نیسلام، یان شه‌ر ده‌کن، یان موسلمان ده‌بن، خه‌لیفه پیی باش بی گه‌لیکی ئاوا به‌بی شه‌ر موسلمان بی، هه‌روه‌ها له نه‌زه‌ری خه‌لیفه گیانی مرو‌قیکی موسلمان زۆر گرنگتر بووه له ده‌سکه‌وتی مادی.

دووه‌م: به‌شیک له کوردان پی‌شتر موسلمان بوونه وه‌ک د. عبدالله دهنووسی، که پی‌نج هه‌زار کورد له سوپای ساسانی به‌نه‌ینی موسلمان بوونه^(۵) هه‌روه‌ها زه‌رده‌شتی خودا‌په‌رست (نه‌ک ئاگر په‌رست) باسی نیسلامی کردووه، ئه‌مه و کورد خو‌ی له ده‌وله‌تی ساسانی دا خاوه‌ن هیچ

۶- موحه‌مه‌د نه‌مین زه‌کی، ۹۰-۹۱، هه‌روه‌ها بروه‌انه أحمد عادل، سقوط المدائن، ص ۸۳.

۱- حه‌سه‌ن محمود، ج ۶۷.

۲- حه‌سه‌ن محمود، ج ۸۱.

۳- د. عبدالله مصطفی، ص ۳۴.

نه بووه، جا له سهر چ بنه مایهك بهرگری لهو دهسه لاته بکهن؟ ههروهها
سه رکرده کانی سوپای نیسلام له مه داین و جه له ولا و جه لوان،
سه رکرده ی عه ره بیان نه کردۆته سهرداری نهو شارانه.

بینگومان نهو هه لویستهش کاریگری خۆی هه بووه.

هه ر چهنده كاك شوان بانگه شه ی نهوه دهكات، كه نهو په پیرهوی
میتۆدی توێژینهوه ی میژوویی دهكات، كه چی باسی گیرانی (تکریت)،
پیش گیرانی "جه لوان" دهكات. یه کی ناگای لهو به شه ی میژوو نه بی وا
دهزانی "تکریت" پیش "جه لوان" گیراوه، نازانی كه "گرتنی جه لوان"
وهر چه رخانیک ی ستراتیژی بوو له په وتی پوداوه كان، به بهرژه وهندی
موسلمانان، هه رچی "گرتنی تکریت" بوو، "گرتنی موسل و نهینهوا" ی لی
كه وتهوه.

له باره ی گرتنی "تکریت" هوه كاك شوان وا باس دهكات، وهك بلیی نهو
شاره له ژیر دهستی دهسه لاتی كوردی بووه، نیسلام هاتوو شه پری
كوردی كردوو، به لام له راستیدا نهو شاره له ژیر دهسه لاتی پۆمانیدا
بوو، سوپای پۆمانی به یارمه تی عه ره بی (نیاد و تغلب و نه من) خه ریکی
خۆ ناماده کردن بوون له دژی سوپای نیسلام، كه چی سه یركه كاك شوان
له په راویزی لاپه ره (۱۵۳) چۆن میژوو چه واشه دهكات: "كورده
شه هارجه كان بریتی بوون له كورده مه سیحیه کانی هه ریمی جه زیره، كه
به هاوکاری دانیشتیوانی كوردی موسل هاتبوون بۆ یارمه تیدانی
كورده کانی تکریت.

كاك شوان له پری خوا، نه گه ر نهو كوردانه بۆ یارمه تی كورده کانی
تکریت هاتبوون، نه دی عه ره به کانی جه زیره و پۆمانه كان بۆ چه هاتبوون؟!

بۆ راستی نالیی، ئەو كورد و عەرەبانه گەلی ژێر دەسته و مەوالیی پۆمەكان بوون، بە زەبری هیز هینرابوون بۆ تكريت بۆ ئەوەی بەرگری له دەسهلاتی پۆمانی بكەن!

له مەسەلەى گرتنى (حەلوان)یش، كاك شوان زۆر ئەملا و ئەولا دەكات ھەر بۆ ئەوەی سەرە داویكى بە دەست بكەوێ بەوەی، كە (حەلوان) بە شەپ گىراو، بە لām ھەر خۆی ناچار دەبێ له بەرامبەر پرای (طبری) و (ابن الاثیر) و (ابن خلدون) و (بلاذرى) بە چۆ كرابییت و دان بەوە بنی، كە دانیشتوانی حەلوان بە سۆلج لە گەل عەرەبە موسلمانەكان رێككەوتون^(١). ھەر وەھا ھەر كاك شوان دان بەوە دەنى، كە سەرداریی ئەو شارە دراوہ بە كوردێك بەناوی (قوباد)^(٢). بە لām لیڕەدا بەھەلە دەچى، كە دەنووسی: "سورەكان - الحمرة- بریتی بوون له جەنگاوەرە كوردەكانى نیتو لەشكرى ساسانى، كە بەدیل گىرابوون، له بەرامبەر ئازاد كەردنیان ببوون بە موسلمان و جەنگاوەر لە نیتو لەشكرى عەرەبە موسلمانەكان". ئەمە رایەكى زۆر ناماقولە، چۆن خەلیفە "دیل"ك دەكاتە سەردارى شارێكى وەك حەلوان.

حەلوان دەكەوێتە نیوان (رەشە خاك) و ھەرمی چیا. واتە ئەوسا پێگەییەكى ستراتییژى گرنكى ھەبوو، بەلكو لە راستیدا ئەو سورانە، ئەو كوردە جەنگاوەرانە بوونە، كە پێش ھاتنى ئیسلام بۆ دەقەرەكە لە رینگای جابان و مەیمون و دیلم موسلمان بوونە، سەر كرده و فەرماندە بوونە لە سوپای ئیسلام دا، بۆیە خەلیفە كەسێكى وەك قوبادی كەردۆتە سەردارى

١- شوان عوسمان، ل ١٥٧.

٢- كاك شوان عوسمان نەگەر خەلكى حەلوان یشتگىرى ساسانیەكانیان كەردبى، چۆن لەشكرى ئیسلام كوردێكى دەكردە سەردارى ئەو شارە، ئایا ئەمە ھەقدزى و ناكۆكى نیە، جەنابى تى كەوتوو؟!

شارى حەلوان.

سەبارەت بە گيرانى "ماسبەزان" كاك شوان لە لاپەرە (۱۵۸-۱۶۰) پينچ را لەسەر گرتنى ماسبەزان دەخاتە پوو: بە بۆچوونى بەلازرى و خەليفە بن خەيات و قودامە بن جعفر و ابن كثير و الذهبى، شارى ماسبەزان بەبى شەپ گيراوه، كەچى (طبرى) باوهرى وايە شەپ لە نيوان سوپاي ئيسلام و فارس قەوماوه.

كاك شوان پاى بەلازرى و خەليفە و قودامە و ابن كثير و الذهبى پەسەند ناكات، بەلام پاى طبرى پەسەند دەكات، "طبرىش" دەنوسى شەپ لە نيوان موستەمان و فارس بووه ئەك موستەمان و كورد!

هەرچى ماموستا حەسەنە لە لاپەرە (۸۴-۸۵) باس لە جەنگى (ماسبەزان) دەكات، ئەو جەنگە دوو سى قوناغى هەبووه، لە ئاكام سوپاي ئيسلام بەسەر سوپاي ساسانى سەرکەوتوو، لە پاش كوژراني (هورمزان) سوپاكەى بە تەواوى شكاو و پاشماوئەكەى بەرەو چيا پرايانكردو، بەلام ساسانىيەكان، هەر هيرشيان بۆ دەقەرەكە دەهينايەوه. لە لاپەرە (۸۵) ماموستا حەسەن دەنوسى:

جارىكى ترىش فارسەكان بەرەو شارەزور هاتنەوه بۆ سەرکوتکردنى ئەو كورده راپەريوانەى، كە دژى دام و دەزگای فارس جەنگا بوون و مەيليان بۆ سوپاي ئيسلام هەبوو.

ئەو هاوکارىيەى كوردان دەگەل سوپاي ئيسلام لەلاى كاك شوان تەواو پينچەوانە بۆتەوه، ئەو دەنوسى: كورد لە ئيسلام هەلگەراونەتەرە و لە

دهسه لاتی نیسلام راپه ریون^(۱).

(طبری) و (ابن الاثیر) دهنوسن، که له پاش نهوهی (ضراری کورپی خهتاب) (نه زینی کورپی هورمزان) دهکوژی، پاشماوهی سوپای فارس بهره و چیاکانی نزیك هه لدین، له پاشان (ضرار) داوا له خه لکی کوردی هه ریمه که دهکات، که بگه رینه وه بو شاری خویمان (سیروان) و بینه موسلمان، خه لکه که ش به دهم بانگه وازه که ی (ضرار) دین^(۲).

له شه پری (نه هاوه ند) دا، که له سالی (۲۱) ی کوچی بوویدا، تا راده یه ک شه پریکی یه کلاکه ره وه بوو بو ئه و شه پره، ژیده ره کان باس له وه ده که ن، که یه زگورد (۱۵۰) هزار که سی کوکرد بووه، ماموستا حه سه ن له لاپه ره (۱۵۸) دهنوسی، که له نامه ی یه زگورد و سه رکرده فارسه کان داوا له خه لکی شاره زوور و هه ریمی چیا (کوردستان) و هه ریمی جزیره نه کراوه. به مه رچی کوردستان ئه و کاته ئه و سی هه ریمه بوه. هه ر ماموستا حه سه ن نه گه ری به شداری نه کردنی کورد له شه پری نه هاوه ند، یا خود داوا نه کردنی کورد له لای یه زگورده وه، ده گه رینه وه بو دوو نه گه ری سه ره کی: یه که م: وادیاره راپه رینه که ی شاره زوور کاری خو ی کردووه و مه جالی نه هیشته و ته وه بو یه زگورد و سه رکرده کانی، که به شوینیا ندا بنییری و زوریان لی بکات..

دووهم: ده کری یه زگورد ناردویه تی به شوین کورده کان، نه وانیش به دهمیه وه نه هاتوون، هه ر بویه له لیسته کانی سه ره وه دا ناویان

۱- کاک شوان له لاپه ره (۲۳۶) هه تا (۲۵۴) باس له هه لگه رانه وه ی شار و هه ریمه کوردیه کان ده کات، له دوا به شی نهم نویسنه دا وه لامی ده ده ینه وه.

۱- فرست مرعی، ص ۱۲۱.

نه هاتوره^(۱).

سه بارهت به رهوشى سياسى سوپاي ئيسلاميش، خهليفه عومر گهوره پياوانى ئيسلامى كۆ كردهوه له بارهى شهري نه هاوه ندى پرسى پيكردن، ئهو راپرسىيه تهواوى چه مكي شوپا دهگه يهنى و تاكروهى ره تده كاتهوه، له ئاكاميش خهليفه راكمى (عهلى كورپى ئه بى تاليب) په سه ند دهكات^(۲).

با بزانيك كاك شوان چون مه سه له كان ئاوهرزوو دهكاته وه، جارى با بزانيك له بارهى هه لوئىستى كورد له هه مبه ر سوپاي ئيسلام له دواى شهري نه هاوه ندى چه ده نووسى: .. به م شيوه يه پيگه يه كى سه ره كى و به هيتز بو دامه زراندى ئيمپراتوريه تى ئيسلام دانرا، كورد به ر له هه موو گه لانى تر رووبه رووى ئه م هيتزه بووه^(۳).

ئه م رايه بيبنه مايه ي كاك شوان له هيج ژيده ريك ئاماره ي بو نه كراوه، مه گه ر ته نها له خه يالى كاك شوان خوى نه بى؟! ئه گه ر نا هه ر خوى ده نووسى: له پاش شهري نه هاوه ندى له شكرى ده ولته تى ساسانى كۆتايى پيها ت، ده ولته تى ساسانى هه ر وه ك نازناو مايه وه، ئه گينا له سه ر نه رزى واقيعدا هيج شتيكى نه ما بوو، ته نانه ت كيسرا ولايه تيك نه بوو بيگريته خوى^(۴) كاك شوان، كه ده ولته تيكى ته مه ن زياتر له چوار سه د سال، خوى له به ر ئيسلام پى نه گيرى و بروخى و كيسرا هيج شوينى نه بى خوى تيدا بگريته وه، كوردى ژير ده سته ي ساسانى و رۆمانى، چون روو به رووى ئيسلام بوته وه؟! ئه مه چه لوژيكيكه؟!

۲- حه سه ن محمود، ل ۱۵۸-۱۵۹.

۱- حه سه ن محمود، ل ۱۶۳.

۲- شوان عوسمان، ل ۱۷۲.

۳- شوان عوسمان، ل ۱۷۱.

ئەری دەبی "کورد" چ سوپا و دەولەتییکی هەبووی، تا بتوانی پووبه‌پرووی سوپای ئیسلام ببیتەرە؟! سەبارەت بە شوپراکەیی خەلیفەیی موسلمانان لەگەڵ موسلمانان، ئەوەی کاک شوان دەنووسی، مەگەر تەنھا خۆی باوەڕی پی بی، رازی بوونی خەلیفە بە رای ئیمام عەلی لەلای کاک شوان: "پەلگەیه بۆ ئەوی که هیشتا له نیمچه دررگه‌ی عەرەبی ئاینی ئیسلام وەك عەقیدە له نێو خەلگە کەیدا جینگیر نەببوو، چونکە بۆچونە کەیی (علی بن ابی طالب) و جەخت کردنەوی خەلیفەیی موسلمانان و، رازی بوونی موسلمانان بە پیشنیارە کەیی عەلی جەخت لەسەر ئەم رایە کرایەرە.."^(۱)

هەر له بارەیی میتۆدی توێژینه‌وه‌یی میژوویی، پرسیاریی له کاک شوان دەکەم؟

نەهاوەند له سائی (۲۱) ی کۆچی گیراوه، کەچی هەریمی ئەهواز له سائی (۱۵-۲۰) ی کۆچی گیراوه، بەلام نازانم کاک شوان بە چ پیوهریک و لەسەر چ بنەمایەک له لاپەرە (۱۶۳) باسی نەهاوەند دەکات، کەچی له لاپەرە (۱۷۷) باسی گیرانی هەریمی ئەهواز دەکات؟! ئەری هەر خۆیشت دان بەوه نانیی، کە شەپری نەهاوەند شەپریکی یەکلاکەرەوه بوو، لەشکری ساسانی کۆتایی پیهات؟ ئەری ئەگەر کۆتایی پیهاتیبی (کەواش بوو) چون له پاشان شەپری ئەهوازی پی کراوه؟! ئەمەیه میتۆدی توێژینه‌وه‌یی میژوویی، ئەوەی ماموستا حەسەنیش، کە بەریک و پیکی لەسەر شیوازی گێرانەرە و لەسەر دوان و شرۆڤەکردنی رووداوەکان نووسراوه، "نا زانستی" و "نا ئەکادیمی" یه؟!

له ئەقلیمی فارس میژوونووسان دەنووسن، کە چوار- پینچ زۆمی

كورد و چهند هۆبه‌یه‌ك هه‌بوونه، له‌و ده‌قهرانه، هه‌ر شه‌رێكیش بووبی (كه بووه) له‌گه‌ل كورد و ده‌سه‌لاتی كورد نه‌بووه، چونكه ئه‌و ده‌قهرانه نه كوردی بوونه، نه كوردیش ده‌سه‌لاتی سیاسی سه‌ربه‌خۆی خۆی هه‌بووه، تاكو رای خۆی هه‌بی له‌سه‌ر شه‌ر، یاخود ناشتی!!

گیرانی شاره‌كانی هه‌ریه‌ی جزیره:

ده‌قهری جزیره له هه‌ندی پوو له‌به‌شی ئه‌قلیم جیبال جودا بوو، جزیره له میژ بوو له نێوان به‌رداشی مملانیی رۆمی و ساسانی له‌لایه‌ك و زه‌ردهشتی و گاوری و بته‌رستی له‌لایه‌کی تر دابوو.

پۆژه‌ه‌لاتناسی‌کی وه‌ك (برۆكلمان) له‌باره‌ی ره‌وشی خه‌لكی جزیره‌وه - كه له نه‌صلدا كوردن - پێش نیسلاڤ ناوا باس ده‌كات: ئه‌وسا خه‌لكی په‌سه‌نی ده‌قهره‌كه له ژێر سته‌می كه‌نیسه‌ی ئه‌رسۆدۆكسی دابوون^(۱). ئه‌مه و سوپای رۆمی باجی‌کی زۆری به‌سه‌ر خه‌لكدا سه‌پاند بوو، هه‌روه‌ها له پاش ئه‌وه‌ی گاوریی بیوه ئاینی په‌سه‌نی ده‌وله‌ت، هه‌موو عیباده‌تی‌کی دی یاساغ بوو^(۲). هه‌ندی سه‌رچاوه‌ش ئاماژه بو ئه‌وه ده‌كهن، كه خه‌لكی جزیره پێش ئه‌وه‌ی سوپای نیسلاڤ بگاته‌وی، له‌سه‌ر ده‌ستی پێغه‌مبه‌ر ﷺ موسلمان ببون.

ئه‌و ئه‌گه‌رانه زۆر له جیی خۆن، بو ئه‌وه‌ی گیرانی شاره‌كانی ده‌قهری جزیره گران نه‌بی.

ماموستا هه‌سه‌ن له لاپه‌ره (۱۱۳) هه‌تا (۱۳۱) باسی "رزگارکردنی"

۱- كارل بروكلمان: تاريخ الشعوب الاسلاميه، ص ۹۷-۹۸.

۲- خه‌سره گۆزان: كوردستان له مێژوودا، ل ۱۶۲.

شاره‌کانی ده‌قهری جزیره به "ناشتی" ده‌کات. له رووی میژووویه وه شاری (رقه) یه‌که‌م شار ده‌بی ده‌گیری.

ماموستا حه‌سه‌ن ده‌نوسێ، که شاری (رقه) له ریگای سولخی نیوان به‌تریقی رقه و (عه‌یازی کوپی غه‌نه‌م) به سولخ و ناشتی گیراوه، ئه‌و جوړه سولخه‌ی نیوان عه‌یاز و به‌تریقی رقه، ده‌بیته ده‌روازه‌یه‌ک بو رزگارکردنی شاره‌کانی دی وه‌ک ئورقه: (ره‌ها) حه‌ران، به‌هار و شاری حه‌ران نه‌ک هر به سولخ گیراوه، به‌لکو له ریگای پاشای شاره‌که، که کورد بووه و زانای ناوچه‌که، که ناوی (یوقه‌ننا) بووه، موسلمان بوونه، له پاشان سوپای نیسلام ناوچه‌که به‌جی ده‌هیلتی، کاروباری به‌ریوه‌بردنی شاره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی شار خو‌یان^(۱). پاش ئه‌وه‌ی شاری "راس العیون" له سوپای عه‌ره‌بی و رومی رزگار ده‌کری، وه‌ک (بلاززی) و (ابن الکثیر) ده‌نوسن، عومه‌یر ده‌قهره‌که ده‌داته ده‌ست خه‌لکی ره‌سه‌نی ناوچه‌که (فدفت الارض الی اهله‌ا الاصلیین)^(۲).

له پاش گیرانی شاری "راس العیون" و موسلمانبوونی (ئه‌رسالوس) حاکی شار له‌گه‌ل پیاوانی نایینی شاره‌که و، شاره‌کانی دی وه‌ک (دارا) و (بیرحا) و (باعما) و (سنجار) و (نامیدی) و (میا فارقین) و (نوسه‌ییین) به‌سولخ و ناشتی له‌گه‌ل سوپای نیسلام ری‌ککه‌وتون له جزیره‌ی کوردان، ئه‌مه هه‌لو‌یستی کورد بووه، که‌چی عه‌ره‌به‌کانی ده‌قهره‌که و شام و هه‌ندی پییان کرابی پالپشتی پومه‌کانیان کردووه، تا دره‌نگ موسلمان نه‌بوونه، به‌تایبه‌تی به‌شیک له عه‌ره‌بی هوژی نیاد، ئه‌مه و پیش‌گرتنی جزیره‌ش

۱- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۱۹-۱۲۱.

۲- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۲۱.

عهربه‌کان له گرتنی شاری هیت و تکریت و موسل پانپشتی سوپای پۆمییان کردوو^(۱).

ماموستا حه‌سه‌ن، که باس له گرتنی شاره‌کانی جزیره ده‌کات، هیچی له خۆوه نالی، به‌لکو پشت به کتیبه‌کانی (بلازری) و (ابن الاثیر) و (ابن اعثم) و (طبری) و (یه‌عقوبی)، هه‌تا واقیدیش له هه‌ندی شوین ده‌به‌ستی. بلازری ده‌نوسی: "جزیره ئاسانترین ولات بوو، که به ناشتی فه‌تح بووه.."^(۲) ابن الاثیر ده‌نوسی: "هه‌ریمی جزیره ئاسانترین ولات بووه، که به‌ناشتی فه‌تح بووه.."^(۳)

(ابن اعثم) ده‌نوسی: "به‌مجۆره موسلمانه‌کان، رۆمه گاوره‌کانیان له ره‌گ و پیره‌هی کوردستان ده‌ره‌یناوه"^(۴)، واقیدی ده‌نوسی: "هه‌ریمی جزیره به ناشتی گیرا".

طبریش ده‌نوسی: "فکانت الجزيرة اسهل البلدان امرا، و ایسره فتحا"^(۵)

بیجگه له ژێده‌ری نیسلامی، ژێده‌ری تریش باس له‌وه ده‌که‌ن، که جزیره به ناشتی گیراوه: الرهاوی المجهول: رضی کل من راس العين و ماردين و امد^(۶). نیلینا برشینایا و ابن العبری ناوا باسی گیرانی هه‌ندی له شارانی جزیره ده‌که‌ن:

-
- ۱- سه‌رچاره‌ی پیتشوو.
 - ۲- بلازری، ص ۲۰۴.
 - ۳- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.
 - ۴- حه‌سه‌ن محمود، ل ۱۳۰-۱۳۱.
 - ۵- طبری، ج ۴، ص ۴۵۷.
 - ۶- فرست مرعی، ص ۱۳۴.

"وفیها دخل عیاض بن غنم (سروج) و (الرها) صلحا. وفیها افتح ایضا (الرقه) و (امد) و (نصیبین) و (طورعبدین) و (ماردین) صلحا."^(۱)
 با بزانیڼ گیرانی ئەو شارانەى جزیره له کتیبەکهى کاک شوان چۆن باسى لیوه کراوه: سهبارەت به گرتنى شارى (رهقه) دوو سهبریده دههینیتهوه، به لام ئەویش هەر جهخت له سهەر پای (بهلازى) و (ابن الاثیر) دهکات، بهوهى ئەو شاره له رینگای سولحى نىوان (عهیان) و به تریقى شارهکه ریککهوتون و بهبى شهر گیراوه.^(۲)

کاک شوان له چهواشه کردن، تهکنیکیکى ناشکرا به کار دینى، چونکه هەر خۆى له لاپهه (۲۱۶-۲۱۷) باسى گرتنى شارى ئورفه - رهها - و حهران و (بههار)، بهبى بهرگرى و شهر دهکات، له م بارهیهوه پای (طبرى) و (ابن الاثیر) و (بهلازى) و (قدامه بن جعفر) و (ابن خلدون) دینیتهوه، به لام له لاپهه (۲۱۸) دهنوسى: له هه موو بۆچوونانەى باسمان کرد بۆمان دهرده کهوى، که حهران دواى بهرگرى و گه مارۆدان و رهوپینکردن ئینجا که وتۆته دهست له شکرى عه ره به موسلمانەکان؟!

به واتای ژێدهرهکانى کاک شوان دهئین: (حهران) و (رهها) بهسولح و ناشتى و دانى جزیه پزگار کراون، که چى کاک شوان تهئویلى ئەو سولحانه به "بهرگرى!" و "گه مارۆدان!" و "رهوپینکردن!" دهکات!
 کاک شوان له لاپهه (۲۱۷) دان به زیرهکى (عهیانى کوپى غهنه م) دهدانى بهوهى، که توانیویهتى "بهیهک ریککهوتن دوو شارى بکهوئته دهست" ..

۱- فرست مرعى، ص ۱۳۴.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۱۵-۲۱۶.

عهياز چوو ه شارى ئورفه و ئاشتى نامهى له گهه دا بهستن^(۱). ههر خوى له پهراويزى (يهكى) لاپهه (۲۵۰) ده نووسى: " له كاتى پرۆسهى فتوحاتى عه ره به موسلمانه كان، زۆربهى شاره كانى جهزيره له سه ر بنه ماكانى ئاشتى نامهى شارى ئورفه -الرها- له گهه عه ره به موسلمانه كان ريككه وتون.

كه چى كاك شوان له لاپهه (۲۱۸) ده نووسى: "سه ر يازى رۆمه بيژه نتيه كان نه ك هه ر (ئورفه)، به لكو هه موو جهزيره يان چۆن كورد بوو، به رگريان تيدا نه كرد و خه لكى شاره كه يان بۆ چاره نووسى ناديار جيه يتشت، نه وه بوو هه ر خه لكه كه شه رى عه ره به موسلمانه كان يان كرد."

ماموستا شوان: له كتبه كانى (طبرى) و (ابن الاثير) و (ابن الكثير) و (به لازى) و (قدامه بن جعفر).. هتد. زانيارى نه وها هه يه؟!

نه گه ر هه يه نه دى چۆن وه لامى لاپهه (۲۱۷) و (۲۵۰) خۆت ده دا يه وه كه ژنده ره كان ده لىن: خه لكى ئورفه به سولج له گهه عه ياز ريككه وتن و نه و ريككه وتنه بووه بنه مايه ك بۆ گيرانى ته ووى جهزيره؟!

كاك شوان له لاپهه (۲۱۸) ده نووسى: رۆمه كان جهزيره يان چۆن كورد بوو كه چى له لاپهه (۲۱۹) ده لى "ئينجا شه ر و كوشتار له نيتوان هه ردوو لا ده ستى پيكره!" له باسى گرتنى شارى (شميشات) ژنده ره كان له غه يرى سولج و ئاشتى باسى هه يچ جوړه شه ريك ناكهن، به لام كه موسلمانه كان به سه ر زۆربهى قه لا و ديها ته كانى شميشات زال ده بن.. نه و حا له ته وى له كاك شوان كرده وه هه لو يسته كه ي ئاوا شيكار بكات: "نه مه ش به لگه ي نه وه يه كه خه لكى شاره كه شه ر يان كرده وه و به رگريان له شاره كه يان كرده وه، بۆيه

موسلمانەکان قەلا و دێهاتەکانیان گرتوو. (۱)

لێره دا گرنگه پرسیارێ بوروژینین، دەبی خەلکی ئەو شارانە، که زۆر بەی هەرە زۆری کورد بوونە، له پیناوی چی شەریان کردبی؟! دەبی دەولەتی بیژەنتی تەعبیری له ویستی کورد کردبی؟! دەبی عەرەبەکانی جەزیرە - که زۆر دژی ئیسلام بوون - ئامۆزای کورد بوونە و کورد له پیناوی رۆم و عەرەب شەری ئیسلامی کردبی!؟

سەبارەت بە گرتنی (نامەد - دیار بە کەر)، کاک شوان دوو پای جیاواز دەهینیتەوه. بۆچوونیک ئەو یە: که شاری (نامەد) له سەر بنچینەیی ئاشتیی نامەیی شاری (نورفە) له گەل لەشکری عەرەبە موسلمانەکان رینکەوتون (۲). ئەمەش له کتیبە میژووییەکانی (فتوح البلدان - ۱۸۰ ل / کتاب الفتوح (۳۲۹-۳۴۰) الخراج و الصناعة - ل ۳۸۳)، هاتوو. (عیاضا فتح امد بغیر قتال علی مثل صلح الرها..)، کاک شوان هەر له لاپەرە (۲۲۳) دا بۆچوونی دووهم دەنووسی: عەرەبە موسلمانەکان گەمارزی نامەدیان داوه و ئینجا شەر و کوشتار دروست بوو. ئەم بۆچوونەیی دووهم له راستی نزیکتەر " .. بەلگەیی کاک شوان بۆ ئەو پایە ئەمەییە، گەر تەماشای لاپەرە (۲۱-۲۲) کتیبەکەیی خۆی بکەین، دەبینین لهو دوو لاپەرەییەدا، نه ناوی (نامەد) هاتوو، نه باسی شەریش کراوه!! ئائەمەییە ئەکادیمیەت!!

کاک شوان له گرتنی شارەکاندا شینووزینکی چەواشەکەر بەکار دینیی، بەلام له کارەکەیدا زیرەک نیە، چونکه ئەمە میژوووه و ژێدەری دەوی. هەر وهه عەقلیەتیکی شرۆڤەکاری ساخهه می دەوی. له لاپەرە (۲۱۴)

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۱.

۲- سەرچاوهی بیتشو، ل ۲۲۳.

دهنوسی: "ژماره‌ی هیتی پشتگیری كورد بۆ پۆمه‌كان به ۳۰ سی هه‌زار جهنگاوه‌ر مه‌زنده كراوه"، یه‌كی لهو ژێده‌رانه‌ی كاك شوان ئهو زانیاری‌یه‌ی ئی وه‌رگرتوووه گوايه (تاریخ الرسل و الملوك) ی (طبری) یه ج ۴ ل ۲۲۲-۲۲۳ . له‌ئاكام ته‌ماشای ئهو به‌شهو لاپه‌رانه‌م كرد، هه‌چ زانیاری ئه‌وه‌ی هه‌ر تیدا نیه، له باسی (فتح الجزیره) ج ۳ ل ۴۵۶-۴۵۹ طبری، باسی گرتنی جه‌زیره ده‌كات، یه‌ك رسته‌ش لهو باره‌یه‌وه نالی!^۱

له زیهنی كاك شوان هه‌ر شارێك، ئه‌گه‌ر جارێك له دژی ده‌سه‌لاتی خه‌لیفه‌ راپه‌ری، ئه‌وا به‌لگه‌یه‌ كه جاری یه‌كه‌میش به‌شه‌ر و كوشتار ده‌ستی به‌سه‌ر داگیراوه، لهو باره‌یه‌وه (مه‌لاتیه) به‌ نموونه ده‌هه‌ینتیه‌وه^(۱) . له باره‌ی گیرانی شاری (میا فارقین) كاك شوان (لیكدانه‌وه‌یه‌کی سه‌یر ده‌كا، به‌لام نازانم به‌چ پێوه‌ریکی توێژینه‌وه‌ی میژوویی!) ده‌نوسی:

"عه‌یاز له‌شكرێکی ۵۰۰ پینج سه‌د سواره‌ی نارده سه‌ر شاری فارقین، به‌فه‌رمانده‌یی "چه‌ بن عدی"، هه‌تا ئێره له لاپه‌ره (۱۸۰) (فتوح البلدان) وه‌رگیراوه، به‌لام كاك شوان ئهو مه‌سه‌له‌یه ئاوا لێكده‌داته‌وه: هه‌لبه‌ته شه‌ر و پێكدادان هه‌بووه، چونكه له‌شكری سواره‌ی نارده‌وته سه‌ر، كه مه‌به‌ست لێره له ناکاو و خه‌رایه! هه‌روه‌ها له‌مه‌ر گرتنی شاری نوسه‌یبین، ده‌نوسی: شه‌ر و كوشتاریکی زۆر دروست بووه^(۲)

به‌لام كی وه‌ده‌لی؟! خۆی له راستیدا شاری (نوسه‌یبین) وه‌ك شاری (ئورفه) به‌سولج پزگار كراوه: وفتح (عیاض) نصیبین.. وفتح قردی و

۱- شوان عوسمان، ل ۲۲۴.

۲- هه‌مان سه‌رچاوه و لاپه‌ره.

بازیدی علی مثل صلح نصیبین^(۱).

ههروهها سهبارته به گرتنی شاری (ماردین) دهنوسی: (۱۷۶۶) کهس کوژراوه، نه مه له کتیبی (فتوح الشام) دا هاتوو، به لام گریمان پای (واقیدی) راسته؟! به لام دهبی نهو (۱۷۶۶) ه کی بووین؟ رومی داگیرکر، عهربی جاشی پومی، یاخود کوردی دهست بهسه؟! ههروهها له لاپهه (۲۲۶) دهنوسی: دوی ماوهیک له گه مارژدان، که هه لته شه پر و کوشتار پویداره (کی وا دهلی؟! له لایه ن دانیشتون و لهشکری عهربه موسلمانه کانه وه ناشتی نامه یه که بهسترا لهسه ره مان مهرج و بنچینه کانی ناشتی نامه ی (نورفه)، هه رچی شاری (سه رکانی - راس العین)، له پاش کوژرانی شهه ریازی پادشای پوم، حاکی شاره که به خوی و نه حبار و خه لکیکی زوری شاره وه موسلمان بوون.. خه لکی نه م شاره به پیچه وانهی ناوچه کانی تر به ئاسانی پووین له نیسلام کرد، که چی له نه زه ری کاک شوان: "شاری سه رکانی له هه موو شاره کانی تری جهزیره زیاتر له دژی لهشکری عهربه موسلمانه کان^(۲) بهرگری کرد)

نه م پایهی کاک شوان له ژیدهره کونه کانه وه نه هاتوو، به لکو له (کارل بروکلمان) و (مسعود الخوند) وه رگیراوه!؟

پاش نه م کورته به راوردییه، نهوا تهواوا ئاشکرا دهبی، که لهشکری نیسلام ههردوو هه ری می کوردستانی له ژیر دهستی ساسانی و رومی پرزگار کردوو. زورییه هه ره زوری شاره کوردیه کانی به ره نگاری لهشکری نیسلامیان نه کردوو، هه ره شه ری کیش پوی دابی له گهل کورد

۱- بلاذری، ص ۱۸۰.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۲۷.

نهبووه، به لکو له گهل دهسه لاتی داگیر کهری ساسانی و رومی و دهره بهگ
 و ناغای عهره ب و کورد بووه. ئەوانه وهك له پیشوو پونمان کردهوه ئەو
 عهره ب و کوردانهی له ههندی جی به پالپشتی دهولتهی ساسانی و رومی
 شه پری لهشکری نیسلامیان کردبی له پیناو کورد نهبووه، به لکو له پیناو
 مانهوهی حالتهی داگیر کردن بووه له کوردستاندا!

بابه تی پینجه م

چه مکی جزیه و رۆلی جزیه له رزگارکردنی کوردستان به ناشتی

نه یارانی نیسلام زۆر راشه بۆ "جزیه" ده کهن و وا پیشان ده دن، که "جزیه" جوړیک بی له ماف خواردن و سزا و لیکدانه وهی نیسلام له سهر بنه مایه کی مادی. له راستیدا "جزیه" له میژووی فتوحاتی نیسلامیدا رۆلکی گرنگی بینیه وه، سهره تا شیوازیک بووه بۆ پیکه وه ژیان و لیبوره یی ئایینی، له پاشان قه بو لکردنی یه کتر.

پیدقیه ته واوله چه مکی جزیه بگهین، ئینجا باس له کاریگری وی بگهین به سهر ره وتی فتوحاتی نیسلامی دا. ئه وه عه قلیه ته مه ده نییه ی نیسلام له بو نیادی کۆمه لگه دا فه راهه می هی ناوه، ده گه رپته وه بۆ ئه وه لایه نه مه عریفیه ئازادیخوازی و مرۆقایه تیه ی خودی نیسلام خوی.

جزیه له زماندا واتای سزا ده دات، له کوردیدا پیتی ده گوتری "سهرانه" له ئینگلیزیش "poll tax".⁽¹⁾ له ئه سلدا ئه م جوړه باجه له پیاوانی خاوه ن کتیه ئاسمانییه کان به رامبه ر به سه ربازی نه کردن له له شگری نیسلامدا وه رگیراوه، هه روه ها له به رامبه ر ئه و باجه دا، ده و له تی نیسلام ده بی گیان و مالی ئه و که سانه له هه ره شه ی ناوخۆ و ده ره وه پیا ریزی. هه ر له سهر ئه م بنه مایه هه ندی شه رعناس جزیه، یا خود سهرانه به "باجی

به رگری لی کردن یا خود دا کو کیکردن" داده نین^(۱). هر له میژوش چهندان جار پرویداوه، که سوپای نیسلام نهیتوانیبی به رگری له "ئه هلی ذمه" بکات جزیه ی ئی وهر نه گرتوون، به لکو بۆی گیراونه تهوه^(۲).

ابو یوسف، که له سه دهی دووه می کوچی ژیاوه و کتیبکی پر به های، له سه ر داوای خهلیفه ی عبباسی هارون الرشید (۱۷۰-۱۹۳/ک/ ۷۸۹-۸۰۹ ز) داواوه^(۳)، بری ئه و (جزیه) یه ی دیاری کردوه به م شیوه یه:

"دوله مننده کان (۴۸) دره میان دها، چینی ناوه راست (۲۴) دره م، کریکار و دست رهنگینه کان (۱۲) دره میان دها، ئه وسا هر (۲۴) دره م یه ک دیناری عیراقی ده کرد" ئه هلی ذمه له سه ریان نه بوو، نه زه کات بدن، نه "صدقه" ش بدن، به لام له سه ر تاکی موسلمانه، که زه کات و صدقه بدات، زه کات له نیسلامدا زور گرنگه و پایه که له پایه کانی نیسلام، هر موسلمانئ نهیدا و باوه ری به وه نه بی، که زه کات پایه که و ده بی بدری، ئه و له باز نه ی نیسلام در ده چی. کاتی خو ی له پاش وه فاتی پیغه مبه ر^ﷺ هندی هۆز، که موسلمانیش ببون، ئاماده نه بوون زه کات به ده وله تی خه لافه ت بدن، بۆیه خهلیفه ی نیسلام ئه بو به کری صدیق شه ری ئه و هه لگه راوانه یان کرد. له پوی دراوی به وه، ئه وه ی موسلمانه له سه ری تی بیدا، به هیچ جو ری له گه ل سه رانه به راورد ناکری، ئه وه ی دوا یی به به راورد به زه کات و صدقه هیچ نه.

۱- هه مان سه رچاوه

۲- بنواره: أبو یوسف، الخراج، ص ۸۱.

۳- الخراج، ص ۶۹-۷۱.

بئى هەر، كه ئهو گوشاره نهما، تاكه كه دهگه پێتهوه بۆ باری خۆی. له میژووی ئیسلامدا به دهگه شتیکی ئهوتۆ پروویداوه، له نێو كورد دا، جوله كه و دیانه (مسیحی) كان، كه پێشتر نههلی ذمه بوونه، پهیتا پهیتا موسلمان بوونه. ئهوانه ئیستاش له ناو كورددا پێیان دهوتری "بن جو" بۆ جوله كه كان، "بن دیان" بۆ مسیحیه كان. ئهوه سهبارهت به وانهی، كه موسلمان بوونه، به لām بوونی ئهو هه موو مسیحیه له كوردستان به لگهیهکی دیکهیه له سههر ناچار نه كردنی (ئههلی ذمه) ئیسلام قهبول بکات.

ئهمه و ئهگهر سهرا نه سزا بوايه، ده بوو ئهو سزایه هه موو كه سیکی جوله كه و مسیحی و زهرده شتی.. بگرتیهوه، به لām له بهر ئهوهی سهرا نه سزا نیه، بۆیه له ژن و مندال و ههژار و پیاوانی ئایینی و پهككهوته و ئهو كه سانهی، كه پێشتر زهنگین بوونه، له پاشان نه دار بوونه، وهر نه دهگیرا، به لكو تهنها لهو پیاوانه وهر دهگیرا، كه توانای كار كردنیان هه بوو له گه ل كار كردنیان هه ژار نین.

٣- سهرا نه قهرز نه بوو به سههر تاكه وه، ئهگهر مروؤقیك بمرد بوايه و سهرا نهی نه دا بایه، برا و كوره كانی، نه ده بوو له بری ئهو پاره كه بدهن. ههروهها ئهو بپه پاره له مال و مندالی وهر نه دهگیرا، له مه زیاتر ئهگهر زه مییهك نه دار و پهككهوته بوايه، له "بيت المال" ی دهوله تدا موچهی بۆ ده پرایه وه^(١).

٤- سهرا نه له جیا تی پازهی عهسكهری بووه، سهربازی كردن بۆ

١- سهرا چهوی ژماره (١) و ژماره (٣).

دهولته تي نيسلام، پايهكي گرنگ بووه بو پاراستني گيان و مالي موسلمانان. ههروهها له هه مان كاتدا چهند سوپاي نيسلام بههيز بووه، (ئههلي ذمة) زياتر له تهناهي دابوونه، بويه لهسهه هه موو موسلماننيكي خاوهن شيان پيئدقيه سهريازي بكات، ئهوهي شياني ههبي و سهريازي نهكات، نهك وهك باوهر پي نهبوون، بهلكو مژول بوون بهكاري خويان، ئهوا له ههندي سهردهمدا سهرايه لهو موسلمانانهش وهرگيراوه، كه سهريازيان نهكردووه. كهوابي مهسهلهكه زياتر پهيوهست بووه بهسهريازي نهكردن، نهك سهرايه بههه بهرامبهه بهوهي، كه ههه بي باوهه بن و "بيت المال" ي دهولته تي نيسلام تزي بي!

له كاتي ولاتگيري نيسلاميدا سهرايه بووه هو ي ئهوهي كو مهنگايهكي نو ي دروست بب ي، كاك شوان له زور جي ئامازه به جزيه دهكات و واپيشان دههات، كه ئهوه سهرايهيه زياتر بو دهقهرهكاني دي بووه، ئهههش له راستيدا هيج بنهچهي نيه، چونكه له دهولته تي نيسلامدا، كه لهسهه بنههاي باوهه دامهزراوه جياوازي قهوميهه و ناوچهگهري، هيج بههايهكي نيه.

جار هه بووه هو زيك، يان كو مهليك نهسراني، ئامادهيي خو ي پيشان داوه بو شهپر كردن شان به شاني موسلمانان بو بهرگري كردن له سنووري دهولته تي نيسلامي، لهبهه ئهوه جزيه ي لهسهه دانههزراوه، نمونههش بو ئههه (جهراجيمه) كانن كه له نزيك نهنتاكيه نيشته جي بوون (ئاكنجي بوون)⁽¹⁾، ههروهها هو زيكي نهسراني ئاكنجي لهسهه سنووري باكووري

۱- البلاذري، مصدر سابق، ص ۱۵۹.

ولاتی فارس پهیمانی دا به موسلمانه کانه که له کاتی فتوحاتی ئیسلامی له سالی ۲۲ک، ئامادهیه خزمهتی سهربازی بکات، بهرامبهر بهمهش جزیهی لهسهردانه نرا^(۱).

ئهو باج و سهرا نهیهی وهردهگیری، ههر له دهولت و پهوشی باش کردنی کۆمهلگای ئیسلامی خهرج کراوه، ههر بۆ نمونه: زۆریه دهقهیری جهزیره به سولج و ئاشتی و دانی سهرا نه پزگار کران، ئهگهر به قسهی کاک شوان بی، دهبی سهرکردهکانی موسلمانان له جهزیره زۆر زهنگین بوو بن. من تهنیا نمونهیهک دههینمهوه بۆ ئهوهی وهلامی کاک شوان بدهمهوه: (عومهیری کورپی سهعدی ئه نصاری ئهوسی) والی (جزیره)ی کوردستان و (حومص)ی سوریا بووه، له پاش رزگارکردنی جزیره، عومهری کورپی خهتاب نامه ی بۆ نووسی، که ناوی ههژارهکانی ناوچهکهی بۆ بنووسی، عومهیری ئه نصاری والی جهزیره ی کوردستان، خۆی یهکی لهو ههژارانه بووه، کاتی عومهری کورپی خهتاب ئهوه دهزانی سهد دیناری بۆ دهئیری، ئهویش ئهو سهد دینارهش بهسهر خهلکی ههژاری ناوچهکهی دابهش دهکات.. ههر ئهو والیه ناوچهکهی له رۆمانهکان دهسینیتهوهو دهیداتهوه کوردان!^(۲)

وهک وتمان سهرا نه شیوازیکی نووی له بهرژهوهندی ههموو لایهک و، له بهرژهوهندی ئیسلام دا بوو، چونکه ئهگهر مهسیحیهکان شهپریمان بکردبوایه، بیگومان موسلمان دهکوژران، خهلیفه ههردهم دهیگوت گیانی

۱ - الطبری، مصدر سابق، ج ۱، ص.

۲ - حسنه محمود، ل ۱۲۳، بلاذری، ص ۱۸۰.

موسلمانان له لام گرینگتره له دهسکهوتی ماددی.

ههروهه چهند زیاتر خوین له نیوان ههردوو لا بریززابایه پرۆزهی به موسلمانبوون درهنگتر دهبوو. نیسلامیش موسلمانبوونی مرۆف به پیندقیهکی زوو دهزانی، له بهرزهوهندی نا موسلمانهکانیش دا بوو بهوهی گیان و مال و مولکیان له کارهساتی شهپر رزگاریان بوو. لهو پینودانگهوه دهکری بلین: سهراڤه گهپانهوه بوو بۆ عهقلی مهعریفی و دایهلۆگ و پیکهوه ژیان و لهیهکتری حالی بوون.

دهولهتی نیسلام ههتا لهبهراییی شانندی بۆ یهزگوردی ساسانیش نارد، که نیسلام قهبول بکات، یاخود سهراڤه بدات، نهگهر نهو دووه نهکات، با نامادهبی بۆ شهپر. بهواتای ههتا دهرفهتی عهقل بووبی، نیسلام پهناي نهبردۆته بهر شهپر، بهحوکمی نهوهی له کوردستاندا زهردهشتی و مهسیحی و جولهکایهتی ههبوو، بۆیه دهرفهتی عهقل زیاتر لهئارادا بوو، ههه بۆیهش ههموو میژوونوسانی نیسلام باوهپریان وایه کوردستان به تایبهتی دهقهری جزیره به ناشتی و سولج له دهسهلاتی رۆمانهکان پاککراوتهوه، کورد بهخۆهیشتنی خۆی قوئاغ به قوئاغ، نیسلامی قهبول کردوه. نهو راستیهش له تهواوی ژیدهره میژوویهکاندا تۆمار کراوه. رزگارکردنی شاری نۆرغه و پهیمانی نۆرغه، که لهسهه بنه ماهیهکی نایینی داریژراو بوو؛ سهراڤه بهشیک بووه لهو پهیمانه و له ئاکام زۆربهی هههه زۆری شارهکانی دی دهقهری جهزیرهی کوردستان رزگارکراون ههروهه زۆربهی مهسیحی و جولهکه و کوردهکان موسلمان بوونه و لهناو کوردا بهبن دیان و بن جو ناسراون، نهو موسلمانبوونهش له پیناو رزگاربوون له

"جزیه" نیه وهك كاك شوان بۆی دهچی، بهلكو پرۆفیسۆریکی وهك (ول دیورانته) دهنووسی: موسلمانهكان چاكتر بوون له پۆم و فارس و، ههلوێستیان نهرم بووه له بهرامبهر جولهكه و مهسیحیهكان^(١). ئهگهر وانهبی خۆ ئهگهر جولهكه و مهسیحی و كورد له ترسی جزیه بپانه موسلمان، باریان گرانتر دهبووا كه موسلمان بوون، دهبوو وهك ههر موسلمانیکى دى زهكات و سهدهقه بدهن، بپرى پارهی زهكات و سهدهقهش زۆر زۆرتر بووه له بپرى پارهی سهراڤه!! ئهمهش ئهوه دهگهیهنى وهك بلیى كاك شوان بهشیوازیکى دۆنادۆن گهراپیتهوه بۆ میژووی چوارده سهده بهر لهئیستا و دلی ئهوه جولهكه و مهسیحیه كوردانهی پشکنی بی بۆ ئهوهی ئهوه واهیمهی خۆی بسهلمینی. ئهمه له لایهك، له لایهکی تر كاك شوان، دهبی بزانی بپرى پارهی زهكات زیاتره له بپرى پارهی سهراڤه، جا ئهگهر مهسهله مادده بی، دهبوو ههرگیز ئهوه كوردانه موسلمان نهیان!!

ئهگهر مهسهلهی ترسی "عهربهكانیش" بوایه، دوباره له پاش نهمانی خهلافهتی راشیدی و دهولهتی ئهمهوی و عباسی، كورد جاریکى تر ههموو ههنگهراپانهوه سهه زهردهشتیهت و ناگر پهستی و جولهکایهتی و مهسیحیایهتی!!

بابه‌تی شه‌شم

هۆکاره‌کانی هه‌لگه‌پارانه‌وه‌ی شار و شارۆچکه‌ کوردیه‌کان

كاك شوان له لاپه‌ره (٢٣٦) هه‌تا (٢٤١) بانگه‌شه‌ی بۆه ده‌كات، كه هۆكاری ئایینی و سیاسیی و كۆلتوری و شارستانی و ئابوری و كۆمه‌لایه‌تی، پۆلی خۆیان بینیه‌وه له هه‌لگه‌پارانه‌وه‌ی كورد له دژی ده‌سه‌لاتی خه‌لافه‌ت. پێش هه‌موو شتی، هه‌یج ژێده‌ریك له ژێده‌ره سه‌ره‌كیه‌كانی میژووی نیسلامیدا باس له شتی ئاوا ناكه‌ن، بۆیه كاك شوان خۆیشی جورئه‌ت ناكات هه‌یج شتی ته‌ئویل بكات له هۆكاری گیانی و ئایینی ده‌نووسی: "كه كورد به‌ر له نیسلاڤ (زه‌رده‌شتی) و (مه‌سیحی) بوونه^(١). ئەم دوو دینه‌ش به‌ دینی كورد ناو ده‌بات وه‌ك ده‌نووسی: ناینه‌كانی كورد ره‌گیتی میژووی و گیانی و كۆن و قوولیان له ده‌روونی خه‌لك دا هه‌بوو^(٢). هه‌رچی نیسلاڤ بوو وه‌ك ده‌نووسی: "له زۆر لایه‌نه‌ره نامۆ بوو به‌ پێكهاته‌ی كۆلتوری و گیانی كۆمه‌لگای كوردی، بۆیه ئەم هۆكاره، كاردانه‌وه‌یه‌کی گرنگی لای جه‌ماوهری شار و شارۆچكه‌ كوردیه‌كان دروست كرد و بوو به‌ به‌شێك له هۆكاره‌كانی راپه‌رین دژی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت^(٣). ئەگه‌ر زه‌رده‌شتی و مه‌سیحی به‌دینی ئاسمانی مابان، ده‌بوو په‌یره‌وكه‌رانی ئەم دوو دینه‌ زووتر موسلمان بان، نه‌ك وه‌ك عه‌ره‌ب دره‌نگ موسلمان بان، له (ئاقیستا) و (ئینجیل)دا باسی هاتنی پێغه‌مبه‌ری نیسلاڤ كراوه، بۆیه هه‌رسی دین له پووی عه‌قیده‌وه یه‌ك پێكهاته‌ی عه‌قیده‌یی پێكده‌هێنن، به‌لام وه‌ك پێشتر

١- شوان عوسمان، كوردستان و پرۆسه‌ی به‌ نیسلاڤ كردنی كورد، ل ٢٣٦.

٢- سه‌رچاوه‌ی پێشوو، ل ٢٣٦.

٣- شوان عوسمان، ل ٢٣٦.

باسمان كرد، زهردهشتی و مهسیحیهتی سهردهمی هاتنی ئیسلام، ئایینی ئاسمانی نهبوون، بهلكو "دینی رهسمی دهولت" بوون و، تهنها له پارهی دهسهلاتی ساسانی و رۆمانیدا بوون. له مهش زیاتر زهردهشتی ببوه (مهجوس) (ئاگر په رست)، هه رچی مهسیحیهت بوو له ناو خودی خۆیدا تووشی هه قدری ببوو، ئەمەو بتپه رستی بهشیکی گرنگی پینکاتهی کهلتوری گهلانی ئیرانی بووه و، کورد زۆر درهنگ په پیرهوی زهردهشتیهتی کردووه^(۱). له نه زهری ئیمه هۆکاری ئایینی و گیانی، هۆکاریک بووه بۆ په پیره و کهرانی رهسهنی زهردهشتیهت (نهک مهجوسی) و مهسیحی)، (نهک گاوری)، که چاوه پێی ئیسلام بکهن بۆ ئەوهی له دهسهلاتی دینی و قهومی ساسانی و رۆمانی پزگاریان ببی. هیچ ژێدهریک ئاماره بۆ ئەو هۆکاره ناکات، که کورد له درژی خهلافهت "راپهڕین" بهلكو له دهسهلاتی ساسانی و رۆمانی راپهڕیون!

له هۆکاری سیاسیدا شتی دهنووسی، که له هیچ ژێدهریک نهک باس نهکراوه، بهلكو ئامارهشی بۆ نهکراوه، کاک شوان بانگهشهی ئەوه دهکات که "زۆریه شار و شارۆچکه کوردیهکان، چ ئەوانهی که وتبوونه نیو سنوری دهولتهی ساسانی، یان ئەوانهی که وتبوونه نیو سنوری دهسهلاتی دهولتهی رۆمی بیزهنتی جۆریک له سه ره خزیان بۆ خزیان هینابوه دی^(۲)، کاک شوان، ئەگه ره دهسهلاتیکی کوردی له ههردوو بهشی کوردستان سه ره به خۆ بووی و خاوهن دینی خۆی بی، دهبی له سه ره چ بنه مایهک دهسهلاتی دهولتهی ساسانی له ههولێر بهرگهی میرنشینه کهی قه ره داغی نه گرتبی؟! قه ره داغ، که له دهسهلاتی مهجوسیهتی ساسانی هه لگه پراوه، خۆی و میرنشینه کهی

۱- ره شاد میران، رهوشی ئایینی و نه ته وهی له کوردستاندا، ل ۲۶.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۳۷.

بوونه قوربانی!

به لām نه گهر مه بهستی كاك شوان له ئاغه يهك، دهره به گيگ، يا خود مولكداريگ له شاريني كوردی له ژير ئالای ساسانی، يا خود رۆمانی دهسه لاتیگی ناوخوی بۆخوی پیکهینابی، هر له سه ر دینی ساسانی، يا خود رۆمانی بی و باج و سه رانه ی له خه لگی وهرگتبی و به دهوله تی ساسانی، يا خود رۆمانی دابی، ئهوا له میژوودا دیارده ی وا هه یه، به لām عه ره بیهش بهر له ئیسلام له م جوړه دهسه لاتانه بی بهش نه بوونه. ئه وه تا دهوله تی مه نازیره و غه ساسینه و میرنشینی ته دمور و الحضر له میژوودا زۆر باس کراون.

عه ره ب له پیش ئیسلامدا دهسه لاتیگی سیاسی و دینی به هیزیان له نیمچه دورگه ی عه ره بییدا هه بووه، (بازاری عه کار) یش به شیگ له میژوی کهلتوری عه ره بی پیکده هینی، به لām هه رگیز دهوله تی ساسانی و رۆمانی ئه و ده رفه ته یان به کورد نه داوه خاوه ن دهسه لاتی سیاسی و دینی و کهلتوری خویان بن. كاك شوان له لاپه ره (۲۳۸) مه بهستی خوی له مه ر ئه م هۆکاره ده خاته روو و ده نووسی: " .. ئه مه بروه هۆی له ده ست دانی دهسه لاتی نیتوخی و نیمچه سه ربه خوییه کانیان".

به لām راستی ته واو؛ پینچه وانه ی ئه مه یه، چونکه که له شکرئ ئیسلام ها ته کوردستان وهك (طبری) و (بن الاثیر) و (به لازری) .. ده نووسن، له زۆر شوین کورد کراون به سه ردارئ شاره کانیان، به واتای پرۆسه ی به ئیسلام بوونی کورد هۆکاریگ بووه بۆ دروست بوونی کیانیگی کوردی ئیسلامی^(۱)!

۱- كاك شوان خۆشی باسی میر قویاد ده کات، که بۆته سه ردارئ حه لوان، به لām وادیاره كاك شوان که باسی شتیگ له شوتنیگ ده کا له بیری ده چی له شوتنیگی تر چی نووسیوه!

كورد و عه رهب پيش نيسلام له نه زهري نيسلام خاوهن كه لتوريكي جاھيلي بوون. له قورئاندا باسي ئه وه هاتوو كه كوچره كانو ره و نه ده كان، دواكه وتوون، به به راورد له گه ل شاربييه كان كافرتر و دوو پوو ترن. ئه گه به شيك له كومه لگاي عه رهبى كوچهرى و ره و نه د و ده وارنشين بووبن (كه وابوون)، كورديش به قه ولى ره شاد ميران، كوچهر و شوانكار و چيايى بوونه^(۱). له نه زهري كاك شوان فاكتهرى كولتورى و شارستانى، پوولى خوئ بينيوه له هه لگه پانه وهى كورد (كه شارستانى بوونه) له دژى ده سه لاتى خه لافه ت، (چونكه عه رهبه كان ده وارنشين بوونه!) ليره دا كاك شوان كاريگه رى نيسلام له سه ر هزر و ره فقارى عه رهبه موسلمانه كان ده سپرته وه، به لكو واپيشانده دات، كه عه رهبه كان "نيسلاميان" بو به رژه وه ندى عه رهبايه تى قورخ كردوه.

هيچ كهس ناتوانى نكولى له وه بكات، كه نيسلام شوپشيكى عه قيديه ي و هزرى و كه لتورى گرنگى له نيو موسلمانان به رپا كردوه و، به سه ر كه لتورى ره وه ندى كوچهرى زال بووه و، عه قليه تيكى مه عريفى شارستانى دامه زرانده وه. هه ر ئه مه ش واى كردوو به ناسانى قه بولى ئه وه ده سه لاته - هابيليه ي- نيسلام بكات و بيته به شيك له ئوممه ي نيسلامى. كاك شوان له پوانگه ي رافه ي ماددى بو ميژوو، هوكارى ئابورى ده كاته هوكارىك بو بلاو كردنه وهى نيسلام له ده ره وهى نيمچه دوورگه ي عه رهبى، وه ك بليى نيسلام هاتوو باجيكي زورى به سه ر كورددا سه پانده وه. كورديش كه ده رفه تى بو ريكه وتوه بو لابردي ئه وه بارگرانييه، له دژى نيسلام راپه رپوه! ئه مه هه ر راى كاك شوان نيه، به لكو پيش ئه وه، روزه لاتناسه كان زور زوو ئه مه يان وروژانده وه. هه روه ها ره فيق ساير و (ج. كوردق) ئه مه يان دوباره

۱- ره شاد ميران، ل ۲۶-۲۷.

كردۆتوه، بۆيه ئهوهى كاك شوان (تهقليدى تهقليدها)، له كۆن و نووى دا باج ههبووه، بهلام باجى ئيسلام لهسهر ههندى مروۆه بۆ بهرژهوهندى مروۆه پيويسستهكان و دهولتهتى ئيسلامى بووه، كه رهمز و مالى ههموو موسلمانىكه، ئهمرۆ له ئهروپا زۆر دهولت لهسهر باج tax دهژين و مهسهلهى باج بهديارديهكى شارستانى دادهنين!!

ههروهها كاك شوان بانگهشهى ئهوه دهكات گوايه له نهزهرى عهربه موسلمانهكان عهربهبايهتى له پيش ئيسلامهتى بووه بۆ يهكسانى غديره عهرب، بۆ نمونه كورد، "ئهگهر موسلمانيش بيان هيچ شتىكى نهو توى نهدهگۆرى، بهلكو دهبايه عهرب بيت بۆ ئهوهى ريز و حورمهت و تايبهتمنديتى نابورى و راميارىشت ههبيت^(۱)، ميژووى رهگهز پهسهندى هينده كۆن نيه، ههروهها عهربهبايهتى هينده پهسهند نهبووه، تاكو عهرب شانازى پيوه بكن، جا عهربه موسلمانهكان بهچ پيوهرىك لهسهر ئهوه مهسهليه كاريان كردووه؟! من لهوانه نيم، ميژووى مروۆايهتى بهپيروژ ببينم، مادام ميژوو مروۆكرده بى، حهتمه ن چاوهرى شتى جياوازى لى دهكرى، كهوابى خودى مهسهلهكه ريزهبييه و موتهق و پهها نيه. ئهوه عهربه موسلمانانهى له سوپا و كارگيرى ئيسلاميدا كار بهدهست بوون، له ميژبوو له نهفامى عهربهبيتى شورابوونهوه، ئهوانهى ههر له بازنهى ئهوه جاهيليهته دا بوون، هيچ پله و پايهكيان نهبووه، لهم پروهش هيچ ژيندهرىك نيه باس له ناكۆكى و مملانى و شهرى بكات، كه لهسهر بنهماى "عهربهبايهتى-كوردايهتى" له دهولتهتى خهلافهتى ئيسلاميدا بهريا بووبى!!

چەند سەرنجىك لەبارەى ھەلگەرانەووە راپەرینی شارو شاروچكە كوردییەكان

بەر لە ھەموو شتێ "ھەلگەرانەووە" و "راپەرین" دوو دیاردەى سروشتى ھەر كۆمەلگەییەكى نىوان چەند دەسەلاتىك و پر لە مەملانین. عەرەب پێش كورد لە دەسەلاتى خەلافەت ھەلگەرانەووە، لە پال ھەلگەرانەووەش بانگەشەى "پێغەمبەرایەتیشیان" كردووە، لەو دەقەرەى خۆیان دەسەلاتىكیشیان بۆ خۆیان پێكەووە ناو، دەبێ ئەوانە بۆچ ھەلگەرانەووە؟ خۆ ئەگەر مەسەلە "قەومى" بێ ھەردوولا عەرەب بوونە؟! ئەو جوړە ھەلگەرانەووەش دربیكى كوشندە لە "یەكیتی نەتەوہیى" دەدەن؟! ئایا ھۆكارى دینى و سیاسى و ئابوورى و كۆمەلایەتى و فەرھەنگى –كەلتورى لە پال ئەو ھەلگەرانەووە دابوونە؟! ئەرى كێشەییەكى مەعریفى و ھزرى لەگۆرێ دابووە، یاخود مەسەلەكە ھەمووى كەلكەلەى دەسەلات بوو؟!

لە سەردەمى "فتوحات" دا زۆریەى ئارىشەكانى ئەوسا لە چوارچێوہى دەسەلات دابوون، لەناو خودى ھەردوو دەولەتى ساسانى و پۆمانیدا چەندھا كێشە لەئارادا بوون، زۆریەى ھەرە زۆرى لە دەسەلاتخووزى زیتەر نەبوون، ئەرى لە ئەسڵدا شەرى چەند سەدەى ساسانى و پۆمانى دینى و نەتەوہیى بوو، یاخود پارانخووزى دەسەلاتى عەسكەرى و جوگرافى بوو؟! بابزانین ئەو دیاردەییە لە دەقەرەى كوردیدا چۆن بوو. لە بەرایى وتمان ھەندى نوسەر بانگەشەى ئەو دەكەن، كە دەولەتى ساسانى دەولەتىكى كوردى بوو، كەسانى وەك كاك (شوان) یش بانگەشەى ئەو دەكەن، كە

کورد له ناو دسه لاتی ساسانیدا پیگه یه کی سیاسی و ئیداری و دینی هه بووه، به شداری کوردیش له له شکری ساسانی به شیک بووه له سه روهری کورد، وه ک بلیی نه مانی دهوله تی ساسانی له نه زهر کاک شوان به کاره سات و نه هامة تی به سه کورد دا شکاوه ته وه، بویه که دسه لاتی ساسانیش له ده قهره که دا نه ماوه، هر کورد به ره نگاری له شکری نیسلام بوته وه؟!

له مهش زیاتر، کاک شوان هه لگه پرانه وهی کورد له دژی دسه لاتی دهوله تی خه لافه ت وه ک هی عه ره به کان، تاک ره هند نابینی، به لکو به عه قلیه تی نه مرق "شروقه" ی ئه و پوداوانه ده کات!

هه لگه پرانه وه له دسه لاتی تازه دیارده یه کی نا سروشتی نیه، هه ری می کوردی به به راورد له گه ل هه ری می عه ره بی زۆریه ی به ناشتی و سونج پزگار کراوه. له هه ری می کوردیش دوو دسه لاتی مه زن هه بوون، هه ردووک ولاتی کوردیان کردبووه به شیک له ستراتیژی ته تی خویان. هه لکه وه تی جوگرافی کوردستان گرنگیه کی جیوپولیتیکی له دوریانی دهوله تی ساسانی و رۆمانی دا هه بووه، بویه چه ند فاکتهری کورد رۆلی خوی ببینی له مملانیی نیسلام- ساسانی، نیسلام- رۆمانی، مه سه له که به به رژه وهندی ساسانی و رۆمانی ته واو بووه، جا چه ند دسه لاتی رۆمانی یا خود ساسانی له وه قهرانه ی کوردیدا نزیك بووبن، توانیویانه ئاریشه و په شیوی له ده قهری کوردیدا به ریا بکه ن. کاک شوان خویشی ناتوانی نکوولی له هه ندی له و پوداوانه بکات، که به پالپشتی دسه لاتی رۆمانی، یا خود ساسانی بووه، له میژووی مملانیی ساسانی- رۆمانی، هه ری می ئه رمینیا خالیکی گرنگی مملانییه که بووه هر، که ساسانییه کان به هیز

بوونه، دهولهتیکی سهربهخویان لهوی دامهزراندووه، بهلام ههركه لاواز بووینه، رۆمانیهكان دهرفهتیان وهگرتهوهه پیاویکی خویان کردوته سهرداری ئهو ههریمه. وێرایی کێشه‌ی سیاسی، زهمه‌نیک ناکۆکی دینی - یش بۆته فاکته‌ریکی مملانیی ههردوولا، ههركه ئهو ههریمه كهوته بهر دهست لهشکری ئیسلام، به‌حوکمی ئه‌وه‌ی هیشتا پیاوانی پۆم له ههریمه‌که‌دا هه‌بوون، که زۆریه‌ی مولکداری ههریمه‌که‌ بوون، هه‌روه‌ها به‌ماکانی ئیسلام ته‌واو بنجی خۆی دانه‌کو‌تا بوو، بۆیه ههریمی ئه‌رمینیا به‌هاوکاری ده‌وله‌تی رۆمی بی‌زه‌نتی له ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت راپه‌ڕین و توانیان بۆ ماوه‌یه‌ک سه‌ریه‌خۆ بن. ئه‌مه‌ش پتر کاریگه‌ری ئایینی و پامیاری له‌په‌شته‌وه‌ بووه^(۱)، هه‌رچی ههریمی فارس و ئه‌ه‌وازه، کورد له‌و دوو ده‌قه‌رده‌دا به‌شیک نه‌بووه له پیکهاته‌ی کۆمه‌لگه‌ی مه‌ده‌نی ئهو دوو ههریمه‌دا، به‌لکو ده‌وارنشین و کۆچه‌ر بووه. میژوونووسان ده‌نووسن، که له ههریمی فارس چوار (یان پینچ) زۆمی کورد هه‌بوونه و هه‌روه‌ها هۆبه‌ی (گه‌ره‌کی) کوردیش هه‌بوون، ئه‌وانه زیاتر له ژێر کاریگه‌ری ده‌وله‌ت دابوونه، به‌رژه‌وه‌ندی سه‌رۆک قه‌بیله و سهرداری هۆبه‌کان (نه‌ک تاکی کورد) له‌گه‌ڵ به‌رژه‌وه‌ندی ده‌وله‌ت دا بووه، دوور نییه زۆریه‌ی ئهو کوردانه‌ی له له‌شکری ساسانیدا بوون، که له‌نه‌زه‌ری کاک شوان پیکهاته‌ی سه‌ره‌کی له‌شکری ده‌وله‌تی ساسانی بوون^(۲)، هه‌ر کورده‌کانی ئهو زۆم و هۆبانه‌ بووین.

هه‌رچی ئهو پوداوانه‌ن، که له‌کاتی فتوحات و ماوه‌یه‌ک دوا‌ی فتوحات

۱- شوان عوسمان، ل. ۲۴۹.

۲- شوان عوسمان، ل. ۱۵۰.

پویانداوه، هیچ نه‌گه‌ریکی سیاسی و ئایینی و کهلتوری و ئابووری له دواره نه‌بووه، به‌لکو، که له‌پرووداوه‌کان ورد ده‌بینه‌وه زیاتر کیشیهی که‌سیی و به‌رژه‌وه‌ندی مولکداره‌کان بووه، له هه‌ندی ئه‌و پرووداوانه کاک شوان پشت له زۆریه‌ی ژێنده‌ره‌کان ده‌کات، پشت ته‌نها به‌و ژێنده‌ره ده‌به‌ستی، که له به‌رژه‌وه‌ندی ئه‌و دابی، هه‌ر بۆ نه‌هونه ده‌رباره‌ی "هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی" شاری هه‌مه‌دان ده‌نووسی^۱ (زۆریه‌ی سه‌رچاوه‌کان) له‌سه‌ر ئه‌وه کۆکن که شاری هه‌مه‌دان راسته‌وخۆ دوا‌ی شه‌ری نه‌هاوه‌ند، له ۲۱/ک/۶۴۴ز دا له لایه‌ن له‌شکری عه‌ربه‌ی مو‌س‌لمانه‌کان گه‌راوه، له‌گه‌ڵ ته‌ره‌شدا چه‌ند سه‌رچاوه‌یه‌ک باس له‌وه ده‌که‌ن، شاری هه‌مه‌دان سا‌لی ۲۳/ک/۶۴۴ز، و سا‌لی ۲۴/ک/۶۴۵ز گه‌راوه‌ته‌وه، نه‌مه‌ش ئه‌وه ده‌گه‌یه‌نی، که هه‌مه‌دان دوو جار دژی عه‌ربه‌ی مو‌س‌لمانه‌کان راپه‌ریوه، به‌لام هه‌ردوو جاره‌که خراوه‌ته‌وه ژێر ده‌سه‌لاتی ده‌وله‌تی خه‌لافه‌ت.^(۱)!

سه‌باره‌ت به هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شاره‌کانی هه‌ریمی جزیره‌ی کوردستان، کاک شوان به ئاره‌زووی خۆی که‌هوتۆته شه‌رو‌قه کردنی روداوه‌کان، له‌گه‌ڵ ئه‌وه‌ش له زۆرجی ناتوانی نکولی له‌و راستییه‌ بکات، که هه‌ر کیشیه‌یه‌ک له هه‌ریمه‌که‌دا به‌رپا بووبی ده‌ستی رۆمه‌ بیه‌زهن‌تی‌یه‌کانی له پشته‌وه بووه. له‌و به‌شه‌دا باسی شه‌ش شار ده‌کات و ئه‌وه‌ی "ئۆرفه" به "راپه‌رین" حسیب ده‌کات و (نامه‌د) و (شمیسات) و (مه‌لاتیه) و (ده‌قه‌ری مو‌سل) به هه‌لگه‌رانه‌وه، ئه‌وه‌ی (شاره‌زووریش) به (چش!).

هه‌موو سه‌رچاوه‌کان له‌سه‌ر ئه‌وه کۆکن، که شاری "ئۆرفه" به‌سو‌لج له‌گه‌ڵ مو‌س‌لمانه‌کان ریکه‌هوتون، هه‌تا کاک شوان خۆیشی دان به‌و ریکه‌هوتنه‌ دا ده‌نی، ته‌نانه‌ت سه‌رکرده‌ی مو‌س‌لمانان له‌ناوچه‌که نه‌چۆته

كه نيسه‌ی شاره‌كه‌ش، كه چى كاك شوان قسه‌ی (به‌لازرى) له (فتوح البلدان-ل ۱۸۰) و (قدامه بن جعفر) له (الخراج و صناعة الكتابة-ل ۳۱۲) و ا رائه دهكات، وهك بلى شاره‌كه پيشتر له پوى عهسكه‌رييه وه گيراوه و خه‌كه‌كه له دژى نهو دهسه‌لاته راپه‌ريون و جاريكى تر موسلمانه‌كان شاره‌كه‌يان گرتوته وه! كاك شوان دهلى: "هندي له سه‌رچاره‌كان راپه‌رينى شاره‌كان به (تكفير) له قه‌لم ددهن"^(۱)، هر كاك شوان له هه‌مان لاپه‌ره‌دا پى سه‌يره، كه چۆن "سه‌رچاره‌كان باسى كاردانه‌وى توند و تيژى له شكري عه‌ره‌به موسلمانه‌كان به رامبه‌ر دانيشتوانى نهم شاره‌ناكه‌ن"^(۲)، كاك شوان ده‌زانى بوچى باس ناكه‌ن، چونكه دانيشتوانى شارى ئورفه هيج "راپه‌رينيكيان" له دژى له شكري نيسلام نه‌كردوه، جا چۆن له گه‌ليان توند و تيژين؟!

له باسى "هه‌لگه‌رانه‌وى" شارى (نامه‌د) يش كاك شوان ده‌نوسى: له گه‌ل ته‌وش دا ده‌ش دهر نه‌جامى ئورفه و شاره‌كانى هه‌رىمى جه‌زيره و شارى ناميديش هه‌لگه‌ر ايته‌وه، ياخود له سه‌رده‌ميكى له دواتردا راپه‌رى بن.^(۳)

كاك شوان، نه‌مه ميژووه، نهك "پيشبيني" بى بنه‌ما، نه‌گه‌ر شتيكى ناوا روويدابا، هه‌تمه‌ن سه‌رچاره‌كان باسيان ده‌كرد و ده‌رفه‌تبيان به‌تۆ نه‌ده‌دا تۆ پيشبيني بكه‌ى!! بيگومان هه‌لگه‌رانه‌وه و راپه‌رين رووينه‌داوه، جا چۆن باسى بكه‌ن.. ده‌بى نه‌وانيش وهك تۆ بكه‌ن واز له نه‌كاديميته بينن و راپه‌رين و هه‌لگه‌رانه‌وه له‌واهمه‌ى خويان به‌رپا بكه‌ن؟!

له "هه‌لگه‌رانه‌وى" شارى "شميشات" ده‌نوسى: "به بزچورنى نيمه

۱- شوان عوسمان، ۲۵۰.

۲- سه‌رچاره‌وى پيشوو، هه‌مان لاپه‌ره.

۳- شوان عوسمان، ۲۵۲.

هۆكاري پاميارى كارىگهري راستهوخۆى هه بووه، چونكه هارسنوورى (بىزهنته) بووه و هانى داوه، هاوكات ماوهيه كى دووريش نه بوو، كه له دهست پۆمه كان ده رچوو بوو.^(۱)

له بارهى هه لگه پانه وهى مه لاتيه ده نووسى: "ده ولتهى رۆمى بىزهنتى هاوكارى و كۆمه كى نه ده كردن."^(۲) به بۆچوونى كاك شوان ده ولتهى رۆمى بىزهنتى پشتگيرى هه لگه پانه وهى شارى شميشاتى كردووه، به لام هاوكارى و كۆمه كى شارى مه لاتيهى نه كردووه!

كاك شوان، ده بى له بهر چى بووى؟ چۆنه ئه مجاره شتىكى تر "پيشبىنى" ناكهى؟!

كاك شوان له مه پ هه لگه پانه وهى "ده قهرى موسل" و شاره پيوهسته كانى "ته نيا باسى شارى موسل دهكات. له بارهى هه لگه پانه وهى شارى موسلش ته نيا راى "دو نووسه رى نوى" نهك ميژوونوسانى نيسلامى ده هينته وه، له سه ر راى نه وان "گومان" يك دروست دهكات ده لى: له وان هيه! موسل دوو جار گيرابى! هه رچى (واقيدى) يه باسى په شيمان بوونه وهى حاكىمى نووى موسل دهكات، نهك خه لكى موسل!

له بارهى (ده قهرى شاره زوور) كاك شوان (راستىيه كى تال بۆخۆى!) تۆمار دهكا و ده نووسى: "هه رچه نده سه رچاره كان باس له وه ناكه ن، كه ده قهرى شاره زوور له ده سه لاتى عه ربه موسلمانه كان هه لگه پايته وه، له گه ل نه وه ش دا تاماوهيه كى درهنگ نه يانتوانى به ته وارى ده ست به سه ر نه و ده قهره دا بگرن و ده سه لات و ئاينى خۆيانيان به سه ردا به سه پتن."^(۳)

۱- سه رچاره وى پيشوو، هه مان لاپه ره.

۲- شوان عوسمان، ل ۲۵۳.

۳- شوان عوسمان، ل ۲۵۴.

ئەری كاك شوان، بەراستی سەرچاوەكان باسی راپەرینی دەقەری شارەزوور ناكەن، یاخود چونكە راپەرینهكە لە دژی دەسەڵاتی دەولەتی ساسانی بوو، نەك دەسەڵاتی دەولەتی خەلافەت، بۆیە تۆ ئاماژەى پیناكەى؟! كاك شوان، راپەرینی دەقەری شارەزوور یەكی لەو راپەرینانەى لە دژی داگیركەری ساسانی، نەك سەرچاوە كۆنەكان، بەلكو نوێیەكانیش ئاماژە بەو دەكەن. كە كورد زۆر ئارەحەت بوونە لە دەست دەولەتی ساسانی!؟

ھەرھەما ریزدار عەبدولھەمید حسین لە (الفتح الاسلامي في العراق و الجزيرة) (ل ۱۷۷ و ۱۲۱) دەنووسی: ئەوانەى ئاسراون بە "ھومپای دیلم" ئەو سەربازە كوردانەى لەشكری ساسانین و لە دژی دەولەتی ساسانی راپەرین، نەك پالپشتی لەشكری ساسانی بوونە، وەك تۆ دەلینى. ھەرھەما د.عبدالله موستەفا ھەر لەھەمان سەرچاوەدا ئەو راستییە لە بارەى بیزاری سەربازانى كورد لە لەشكری ساسانی دا دەگوازیتەو. (۱) لە ئاكامیش ئەو كوردانە پەيوەندیان بە سوپای عەرەبە موسلمانەكانەوە كردوو و بوونەتە پالپشتیكى بەھیزی ئیسلام، ھەر لە ریگای ئەوانەشەو پڕۆسەى ولاتگیری بە ئاسانی مەیسەر بوو.

كاك شوان، تۆ باسی ئەكادیمیەت و میتۆدی توێژینەوێ مێژوویی دەكەى، دەبوو باسی ئەو راپەرین و ھەلگەرانەوانەشت بكردبا، كە لەدژی دەسەڵاتی ساسانی و رۆمانی بەرپا بوونە، نەك وەك ھەندى نووسەر و پۆژھەلاتناس بە وردبەین لەدوای كیشەییەك بگەرێنى ناوی بنیى ھەلگەرانەو، یاخود راپەرین، چونكە ئەمانە لە كاری ئەكادیمییدا ئەوا ئاسان نین وەك تۆ لیى حالى بووى!

۱- د.عبدالله مصطفى: اجماد الاكرد، ص ۴۳-۴۴.

له ئەفسانەکانی بەشیک له سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانەیی نووسینی سەر پیستەگە بە نمونە

دەروازەیهک:

زۆر پرس و مەسەلە لێرەو لەوی دەورۆژنرین لەمیانەیاندا پەرخنە لە
ئایین و ھەژموونی کەلتوری کوردی دەگیرێ. زۆریک لەپرس و باسانەش
ھێندە بێ بنەماو بەلگەن، بۆسەردەمیکی وەک ئەمڕۆ لە (ئەفسانە) و
(حەکایەتی بەرئاگردان) دەچن!

ھەبوونی پیستیک، چەرمیک، کەولیک، کەچەند دێرەشعیریکی لەسەر
نوسراوە و پەرخنە لە پەفتار و گوفتاری موسلمانە بەرایبەکان لە
کوردستان دەگرێ، یەکێ لەپرسانەییە، کە زیاتر لە سێ چارەگە سەدەییە
(۱۹۳۰-۲۰۰۹) لە دەرفەتی جیا جیا بەشیک لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی
کوردی، دەیورۆژنێ!

ئەم نووسینە ھەولدانیکە بۆ تاوتویکردنی ئەم بابەتە، خویندەنەوی
دەقە شعیریەکە و، شروۆقەکردنی لەسەر چەند بنەمایەکی ئەکادیمی، وەک
بنەمای زمان - زمانی شعیرەکە پەلەوی، یان گۆران، ھورامانی!
ھەرەھا قسەکردن لەسەر وشەو پەیفەکانی شعیرەکە و خویندەنەوی ئەو
پرسە لەسەر بنەماکانی گۆرانی زمان - بنەمای ئایینی، خویندەنەوی بۆ
شەپ و ئاکامی شەپ و قسەکردن لەسەر مەسەلەیی ئەنفال، چونکە
ئەدەبیاتی بەعس و بەشیک لە راگەیانندی سیکۆلاریزمی کوردی ھەردەم لە
پیکۆل (ھول) دابوونە بۆئەوێ نەوی ی کوردی لاری بکەن لە ئایین

و میژوو و نه تهوه که ی! میژوو بنه مایه کی تره که قسه ی له سهر کراوه. له ده قه که دا ناوی (شاره زوور) هاتووه، ههروه ها بانگه شه ی نه وه کراوه، که یه که م شه پری موسلمان و (کورد) له شاره زوور بووه! له م به شه دا، قسه له سهر میژووی شاره زوور کراوه و به به لگه نه وه خراوه ته پوو، که نه وسا کورد شار یکی نه بووه به ناوی شاره زوور!!!

وی پرای نه مانه ش، چه نده ها به لگه ی تر هینراونه ته وه بوئه وه ی مه سه له ی نه و پارچه پیسته هه لبوه شیتته وه، هه ره له ناو خودی ده قه که دا چه ند مه سه له یه ک هه ن ده قه که هه لده وه شیننه وه! نه و هه موو باسانه، له ژیر ناو نیشانی چه ند سه ریاسیک قسه یان له سهر کراوه، بوئه وه ی هه م نو سینه که شیوه یه کی نه کادیمی وه ربگری و هه میش خوینهر له خویندنه وه ی چیژ وه ربگری، ته رکیز (جهخت) - له سهر مه سه له که بکات.

ئەفسانەى پيىستەكە

چيروكى دوزينهوى پيىستەكە :

ئەوئەندە ژيئەرو سەرچاوەيەم لەبارەى ئەو پيىستە و ميژووى نووسين و (دوزينهوى) لەسەرچاوەى (حوسين حوزنى موكرىانى)م كۆتر نەدۆزيبەو، حوسين حوزنى موكرىانى لە ژمارە (۲۱)ى گوڤارى زارى كرمانجى ريڤكەوتى (۶)ى نيسانى ۱۹۳۰، لەلاپەرە (۱۹) لە كورته وتاريك بە ناوينشانى "سەرمایەكى گران بەهاى ميژووى كوردان" سەرىردەى پيىستەكە ئەوما دەگيڤيئەو: " لە عصرى حەزەرتى عومەر سالى نۆزەدى هيجرى، شاعيريكى كورد لەرووى دنگيرى و سووكايەتى كوردانەو هەلى بەستوو. گەرۆكيكى ئينگليز لە سليمانى دەرويشيكي دى لە كوچەيەكدا پوونيشتوو دەروپشتى پر لە ژن وەستاون. ئەويش سەرى خۆى دەباتە پيشەو تەماشاشا دەكا بەخەتى پەهلەوى كۆن لە پارچە كاغەزان دەنوسيت و دەداتە ژنەكان. گەرۆكەكە لەو دادەميئييت ، كە دەرويش چۆن لەخەتى پەهلەوى دەگات! دەلى: بابە دەرويش تۆئەم نوسراو لە كوئى فيربووى؟ دەرويش دەلى: كتيبيكم هەيە لەرووى ئەو شكل نويس دەكەم – پياوئەكە دەلى: كوئى پيم نيشان بەدە. دەرويش لەهەمبانەكەى پارچە كەوليك دەردەخا و دەيداتە دەست كابر. ئەويش لى و رد دەبيئەو و دەبيئە ئەو چوار شيعرى كوردى بەزمانى كۆن بەخەتى پەهلەويە، دەرويش دەيكاتە نوشتە و دەيدا بە ژنان. "

سەدىق بۆرەكەيى چيروكيكى تر لەبارەى دوزينهوى ئەو پارچە چەرمە دەگيڤيئەو: " وەكو ئەلەين ئيبراھيم پاشاى بابان (۱۱۹۸-۱۲۱۸)ى

كوچى كه له سالى (١١٩٩)ى كوچى دا كاتى شارى سلېمانى ئاوه دان
 كرده وه له كاتى هه لكو ئىنى شار ه كه دا كر ئىكار ه كان پارچه چه رم ئىك يان
 دوزيه وه له بهر ئه وهى نرخى ئه وه يان نه ئه زانى به پار ه يه كى كه م فر و شت يان ه
 لاو ئىكى ئىنگلېزى و ئه و ئىش ئه و پارچه چه رمه ي به ره و له ندهن برد و پاشان
 ده رك ه وت كه له وه دا پارچه هه لبه سته ك به خه تى په هله وى نووس را وه ،
 ئه وسا ئه و پارچه هه لبه سته يان نار ده پوژ نامه ي (خوره لات) بلا و يان
 كرده وه ، له پاشان مامو سته حه مه ته قى به هار (١٠٢٨-١٣٧٢)ى كوچى بو
 دوو ه م ئىن جار ئه و پارچه هه لبه سته ي له سالى (١٣١٦)ى ه تا وى له
 گو ئقارى (م ئىم) دا بلا و كرده وه . " له " دوزينه وهى " ئه و پارچه پ ئسته دا
 هه ردوو سه رچا وه ئا مازه به وه ده كهن ، كه ئه و پارچه پ ئسته به گه پو ك ئىكى
 ئىنگلېزى درا وه ! سه رچا وهى س ئى يه م ، كه با سى ئه و پارچه پ ئسته ي
 كر دب ئى ك ئىبه كه ي (ره ش ئىد ياسمى) يه به نا وى " م ئىژو وى نه ژا د و
 په يوه سته گى كورد " ئه و ك ئىبه ي ره ش ئىد ياسمى به فار سى نووس را وه ،
 هه ند ئى سه رچا وه ئا مازه به وه ده كهن ، كه ره ش ئىد ياسمى ئه و ك ئىبه ي به
 پ ئنما يى ده ز گاي (ساواك)ى ئىر انى نووس يو ه . هه ند ئى نووسه رى كورد
 وه ك عه لانه د ئىنى سه جادى راسته وخو ئه و چى رو كه ئى له ده قه فار سى به كه ي
 ره ش ئىد ياسمى وه ر گرتو وه ، به لام نووسه رانى دى كورد ده قه كه يان ، يان له
 وه ر گ ئىر انى ك ئىبه كه ي ره ش ئىد ياسمى وه ر گرتو وه ، يان له ك ئىبه كه ي
 عه لانه د ئىن سه جادى !

نامانجه کانی بلاوکردنه وی شیعیری سهر پیسته گه: همرده قینک، به گویره می توده ره خنهی یه کان زیاتر له ته ئویل و خویندنه وه یه هه لده گری. ئەو ده قهش چهند نامانجیکی دیاریکراوی ههیه، به لام هه موو ئەوانه ی قسه یان له سهر ئەو ده قه کردوه هاو نامانج نه بوونه! له دستپینک دا ههول دده یین پۆلینیک بۆ نامانجی نووسهرانی کورد بکه یین، چونکه وه کو وتمان هه موو بۆیه که مه به ست و نامانج به کاریان نه هیناوه. پۆلینه که به پیی نامانجه که داده ریژین.

یه گه م: ناشیرتکردنی ئیسلام: به پرای من ئەو ده قه، د. سعید خانی کوردستانی بۆ حوسین حوزنی موکریانی نارده وه، ئەو راستیهش هه ره گو قاری زاری کرمانجی ناماژهی پیکراوه. ههروه ها سه دیق بۆره که یی له بهرگی یه که می کتیبی میژوی و یژهی کوردی، له لاپه ره (۳۸) ده نوی: "له سهر قسه ی ماموستا دوکتور سعید خانی کوردستانی نزیکه ی سه د سال له مه و پیش پارچه چه رمیک له ئەشکه وتی (جیشانه) ی سلیمانی دا دۆزراوه ته وه، که چهند هۆنراوه یه کی به زاراوه ی گۆرانی تیندا نووسراوه، گوایه له وسه رده مه دا، که موسلمانان شاره زوور و دۆکانی ده ورووبه ری داگیر ده کن، ئەم هۆنراوانه چۆنیه تیه کی ئەو ده مه ده گپریته وه".

ههروه ها سه دیق بۆره که یی له کتیبیکی ده ستنوسی دا دوویاره ده نوی: "دوکتور سعید خانی کوردستانی ۱۲۷۹-۱۳۵۸ ی کۆچی، که خوی ئەم پارچه هه لبه سته ی دیوه له په رتوکی (نزانی) - مزرگانی دا ئەلی: له م دوایه دا پارچه چه رمیک له سلیمانی دا به خه تی په هله وی

دۆزراوه تەو، كه داگري چەند ھۆنراوہ يەكە بە شىوہى ھۆنراوہكانى (بابە تاهير) و (سان سەھاك) و (پيرنيا مېش) و (پير داود) و (پير موسا) دارپۆزراوہ ... "ئەمەو، د. جەمال نەبەز يش دەئى: ھۆنراوہى ھور مزگان، يەكەم كەس، كەباسى لىوہ كردووە، دوكتۆر سعید خانى كوردستانىيە...".

حوسین حوزنى موكرىانى ھەر لە پرستەى يەكەمى كورته وتارەكە دا دەنوسى: "لە عەسرى حەزرتى عومەر لە سالى نۆزدەى ھيجرى، شاعيرىكى كورد لە پروى دلگيرى و سوكاىەتى كوردانەوہ ... شيعيرى مزگانى ھەلبەستووہ".

محمد ئەمىن ھەورامانى لە كتيبىكى ميژوويى پىيازى زمانى كوردى "دەقى مزگانى ھىناوہ تەوہ و بەدەقىكى دىنى جەماوہرى ناوژەدى كردووە. ھەر وھا لە كتيبى "بەراوردى نڤوان زمانى كوردى و ئاقىستا لە لاپەرە (۳۱) ھەر لەو بارە يەوہ دەنوسى: "لە ناوچەى (قەزوین) دا، لەسەردەمى خەلىفەى دووہمى نيسلام دا، كاتىك، كەلەشكرى نيسلام دەچىتە ئەوى، زۆر و جەور بەكار دەھىنن، خەلكەكە، بەخۆپيشاندا نىكى گەورە، ناپەزايى خۆيان، بەرامبەر ئەو بەزۆر خۆسەپاندنەيان دەردەپەرن و بەم دپەرە ھۆنراوہ يە، دروشم دەخوينەوہ ئەو يش، يەژى:

نە موسلمان بىم، نە گزىت مەدەيم

پشپىن وە مەككە، ئىمە وەر ھەيم

بە واتاى:

"نە موسلمان دەيم، نە سەرانە دەدم

بپۆنەوہ مەككە، ئىمە لىرە ناجولین"

رەشىد ياسمى لە كتيبى (نەژاد و پەى وەستەگى كورد) وەرگىرپانى كەرىم زەند و قانع، لاپەرە (۸۱) لە ژىر سەردىپرى "ئايىن و باوەر" جگە

له‌وه‌ى (كورد و فارس) به‌يه‌كه‌وه ده‌به‌ستێته‌وه، كوردىش ته‌نها وه‌ك (هۆن) ده‌بينى، نه‌ك نه‌ته‌وه . هه‌روه‌ها له بریتى وشه‌ى (فارس) ئه‌و وشه‌ى (ئێرانى) بۆ فارس به‌كاردينى ، وه‌ك ده‌لى: "له‌م هاوئاينيه‌وه ئه‌توانين بلىين كورد و ئێرانى هاوئاين بوون". ياسمى وه‌ك حوزنى موكرىانى مېژوى ده‌قى هورمزگان بۆسه‌رده‌مى عومه‌رى كو‌پى خه‌تاب ناگه‌رینىته‌وه، به‌لام ئه‌و ده‌قه به‌زۆردارى موسلمانان له كوردستان وينا ده‌كات، هه‌روه‌ك له‌هه‌مان لاپه‌ره ده‌لى: "هه‌روه‌كو له‌كاتى هه‌لمه‌ت هينانى ئاته‌ش خانه‌ى (پاوه)يان ويرانكرد، له (سليمانى) پارچه پيسته‌كيان دۆزيوه‌ته‌وه، كه‌به‌پيتى گۆران-هه‌رامى- نووسرابوو، سكالايان له‌زۆردارى عه‌ره‌به‌كان نووسيوه به‌لى ئه‌گه‌ر ئه‌و سكالايه هه‌رله‌كاتى هه‌لمه‌تيشدا نه‌بووبى، دواى ئه‌وه بووبى، ئه‌و زۆردارى يه له كوردستان ده‌رئه‌خات".

تیکه لکردنی ئەنفالی ئیسلامی

و

ئەنفالی سەددامی

لێره دا نامەوی زۆر له چه مکی (ئەنفال) بدویم، بە لām بە حوکمی ئەوهی بەشیک له وسورەتە ی قورئانی پیرۆز وا لەزهین و زهنیهتی تاکی کورد وینا کراوه، وه ک بلیی ئەو سورەتە دەر هەق بە کورد دابەزیوه!! بەر له هه موو شتی (ئەنفالی قورئان) په یوه سته به دەسکەوتی شەر، ئەوهی له شەر و بهرە ی شەر بۆ لایه نی سەرکەوتوو به جێده مینئ. به واتای هه یچ په یوه ندی به رهوشی دیله وه نیه، ئەو چەند ئایه ته ی سورەتی ئەنفال ته واو عه قلیه تی موئەسه ساتی و دادپه وه ری ده گه یه نی، چونکه ئەو ده سته وته ته نها که سی یه که می ده ولت بۆی هه یه دابه شی بکات، به پیتی ئەو بره گه یه ی ده ستوری قورئان. له لایه کی تر، ئەو ئایه تانه دوور و نزیک په یوه ندیان به کورده وه نییه و به هه یچ جوړی دەر هەق به کورد دانه بزبون، چونکه ئاشنا بوونی کورد به ئیسلام وه ک نه ته وه، نه ک تاکه که سی له سه ره می پیغه مبه ر (صلی الله علیه و سلم) نه بووه، به واتای، که کورد به ئیسلام ئاشنا بوو هه موو قورئان دابه زی بوو، ئەو تابه تیانه ش دەر هەق به (عه ره ب) ی بت په رست دابه زیون، نه ک کورد، به لām ئەوه به شیک له توپی عه لمانی (سیکۆلاریزمی کوردی یه)، میژوو هه لده گه ر نیته وه و به ئاره زوی خۆی رو داوه کان ته ئویل ده کات. ئەنفالی سه ددامیش، ئەنفالیکی قهومی ئایدۆلۆژییه، نه ک دینی، چونکه په یه ره و و پڕۆگرامی حیزبی به عس دوور و نزیک هه یچ په یوه ندی به ئیسلامه وه نیه،

به لكو جوړيكيه له و عهلمانیه ته ی توپژي سیکولاریزمی کوردی وهك ټهو، به لام به شینوازیکی تر کاری له سهر دهکات، ټه ویش بریتیه له شینواندنې نيسلام.

ج. کوردو ناویک له کتیبی - میژووی کوردستان په گهز و شارستانیه تی کورد - (۱۶۹-۱۷۰) له ژیر سهردیپری (یه کهم ټه نفالکردنی کوردستان دهقی "هورمزگان") دهینیتته وهك نمونه یه که له داگیرکردنی کوردستان. ج. کوردو له باره ی زمان و خهت و ټاستی هونه ریی ټهو شیعره ټه وها دهنوسن: "زمانی هونراوه که - دهقی هورمزگان کوردییه کی ناوه ندیه، که به یارمه تی دهستنوسی نووسینی ټارامی و ټایدیوگرامی (هیما/وینه تیپ) یه وه نوسراوه ته وه - ټه م ټیکسته له سهر پارچه یه که چه رم نووسراوه و له نزیك (شاره زور) دوزراوه ته وه. ټه م هونراوه یه له به رزیدا بی وینه یه و زور له گپرانه وه ی ټهو تراژیدیا گه وره یه دا به هیزه، که به سهر کورد و کوردستاندا هینراوه، هه روه ها ج. کوردو ده لن: "ټه م ټیکسته ی لیزه دا بلاو کراوه ته وه له - م. پو دینکو - وه رگیراوه!"

ټه حمه د شهریف له تیزی دکتورا که یدا (له پومانی کوردی دا - که له بنه رته دا ته نها چه ند لاپه ریه کی که می دکتورا نامه کی په یوه ندی به و ناو نیشانه وه هیه)!! له لاپه ره (۱۳-۱۴-۱۵) دهنوسن "دهتوانین بیسه لمینین که (ټه نفالی یه که م) له سهرده می عومه ری کوری خهتابی خهلیفه ی دووه می نيسلام دهستپیکرد و کوردستان به جاریک ویرانکراو سهروهت و سامانی خه لک به تالان براو کچ و ژنی کورد به دیل گیراو ټه سحابه کان بو خویمان دهستیان به سهر داگرتن، وهکو کچه ټه نفالکراوه کانی گه رمیان له سه ده ی بیسته م"

ټهو پیکچواندنه ی ټه نفالی قورټانی و ټه نفالی سه ده دامی دوره له

هه موو دابیکی ئەکادیمی، چونکه توێژینهوهی ئەکادیمی کار لهسەر سهراچاوهی باوهرپیتکراو و بهلگهنامه دهکات، کهچی کاکێ "دکتۆر" یهک بهلگهش بوو ئەو قسانه‌ی ناهینیته‌وه! نووسهر ئهو دهقه‌ی هورمزگانی بهباشترین بهلگه دهزانێ، ههروه‌ها بوئه‌وه‌ی بسه‌لمینێ ئهو شیعهره گوزارشت له (ئه‌نفالی یه‌که‌م) ده‌کا و (عه‌ره‌ب) گه‌لیکی توند و په‌رق و چه‌ته‌ن، قسه‌یه‌کی ئیبن خه‌لدون ده‌هینیته‌وه! ئهو قسه‌یه‌ی ئیبن خه‌لدون بوو په‌وه‌ند و کۆچه‌ری عه‌ره‌به‌، هه‌روه‌ها هه‌مان قسه‌ چه‌ندان نووسهر و توێژه‌ر له‌سهر په‌وه‌ند و کۆچه‌ری کوردیان گوتوه‌!

هه‌رچه‌نده‌ ئهو (دکتۆرا نامه‌یه) وه‌ک هه‌ندی سه‌راچاوه‌ی تر ناوی ئهو سه‌رکرده‌ ناسراوانه‌ی موس‌لمانان ناهینێ، به‌لام وه‌ک ئه‌وان ئاماره‌ به‌هه‌ندی شوێن ده‌کا، وه‌ک مه‌زاری پیاوچاکان. مامۆستا جه‌میل پۆزبه‌یانی له‌ ولاتگیری عێراقدا ته‌واوی ئهو قسانه‌ په‌ته‌ده‌کاته‌وه، ده‌لێ زۆربه‌ی که‌سانی وه‌ک خالیدی کوپی وه‌لید و ئیبن عومه‌ر... هتد هه‌ر (کوردستان) یشیان نه‌بینیوه‌! هه‌روه‌ها نووسه‌ری کتییی: (کوردستان له‌ به‌رده‌م فتوحاتی ئیسلامیدا) ئه‌وه‌ به‌به‌لگه‌ په‌ته‌ده‌کاته‌وه‌ که‌ ئهو (مه‌زارانه) ه‌ی ئه‌وه‌که‌سانه‌ بن که‌ ئهو جوهره‌ سه‌راچاوانه‌ بانگه‌شه‌یان بوو ده‌که‌ن!

ئهو خوێندنه‌وه‌ و ته‌ئویله‌کردنی ئهو شیعهره‌ و گریدانێ به‌ کاره‌ساتی جینۆسایدکردنی به‌شیک له‌ خه‌لکی کورد!

ئهو جوهره‌ تیروانینه‌ نیگه‌تیغه‌ دژ به‌ بنه‌ماو ئه‌نگسته‌کانی ناسایشی نه‌ته‌وه‌یی و ئایینی یه‌! ئه‌وه‌نده‌ی ئیسلام شه‌ری له‌گه‌ڵ ده‌سه‌لاتی ئه‌نزیمه‌ی عه‌ره‌بی و عه‌قلیه‌تی په‌وه‌ندی و کۆچه‌ری عه‌ره‌بی کردوه‌، چاره‌گی ئه‌وه‌نده‌ شه‌ری کوردی نه‌کردوه‌، جارێ ئه‌وسا کورد و کوردستان زیاتر له‌ هه‌زار سال بوو ده‌سه‌لات و ناسنامه‌ی نه‌ته‌وه‌یی

له دست دابوو. و پیرای ئه مهش ئه و قسه یه ی د. ئه حمهد شهریف " ، که ده لێ: هه ر له و سه رده مه دا سه رده می ئیما می عومه ر، هه رچی په رستگاو قوتابخانه و په رتوک و به لگه نامه ی ئایینی و ئه ده بی په وشنبیری و که لتوری کوردی هه بوو هه مووی سو تیئزان و به کوفر و ئیلحاد دانران " هه یج بنه مایه کی زانستی نیه و هه یج سه رچاوه یه ک په شتراستی ناکاته وه. ئه وسا هه موو که لتوری کوردی له ناو که لتوری ساسانی و په مانیدا شاردرابووه، هه یج سه رچاوه یه ک نییه باس له که لتوری کوردی وه ک که لتوریکه سه ره به خو بکات، چونکه هه ر له پاش په و خانی ئه مپراتۆریه تی میدی، کورد زمان و که لتور و ئایینی که و ته ژیر هه ره شه ی داگیرکارانی کوردستان.

که قورپان بووه ئایینی کورد و په فتار و گوفتاری کورد به قورپان ستانده ردکرا، ئه وا کورد توانی هه م زمانی نه ته وه یی جاریکی تر له په نای شه رو فیه کردنی قورپان له حوجه به ینا بکاته وه، هه م توانی وه ک نه ته وه یه کیش ناسنامه ی نه ته وه یی خو ی هه بی و نووسه رانی موسلمانانی کورد به له قه بی (کوردی)، یان شوینی جوگرافی کوردستان خو یان له (فارسی) هکان جودا بکه نه وه!

سه مانندی زه رده شتی بوونی کورد

جاری پیش ئه وه ی له و خویندنه وه یه ش وردبینه وه، ئاماژه یه ک به ره وشانی ئایینی له کوردستان بکه ین: ئه مه هه له یه کی گه وره یه که به شیک له نووسه ری عه لمانی کورد بانگه شه ی ئه وه ده کهن، که کورد پیش نێسلا م بوونیان هه موو (زه رده شتی) بوونه!

د. په شاد میران له کتییی (په وشانی ئایینی و نه ته وه یی له کوردستان)

دا، له لاپه ره (۴۲) دهنووسى: "له كوردستان پوژگارى پيش ئيسلامى دا رهوشينكى فره ئايينى هه بوو و كورد سهر به تاقه ئايينىكى زالوه نه بوو، بهلكو لهوى له يهك كاتدا، چهند ئايين و په رستينىكى جوړاوجوړ باويان بووه، وهكو زهردهشتى، مەسيحيەت، جوله كه يى و ته نانه ت بته پرستى و هى تريش"

ئهو فره ئايينهش به شيوه يهكى سروشتى نه بووه، بهلكو هه ردهم ئايينى دهسه لات (زهردهشتى ساسانى نهك زهردهشتى زهردهشت!) هه ردهم هه پرشه بووه له سهر ئايينهكانى ترا! ته نها چهند نمونه يهك له سهر توندى و رهقى زهردهشتيهكان له سهر مەسيحيە نوينهكان - كه زوريه يان له گه ل زهردهشتيهكان هاو قهوم بوون - كه چهنده ها سه رچاوه باسى ليوه كراوه " له سه ردهمى شاپورى دووهم چهوسانده يهكى گه وره ده رهق مەسيحيەكانى (كورد) كراوه كه له ميژوو دا به چهوسانده وهى چل سالى ۳۷۹-۳۴۱ ناسراوه" له سالى (۳۴۴) كاتى زهردهشتيهكان به فرمانى شاپور (۱۲۰) كهسيان له پياوى ئايينى و مەسيحى وهك كاهين، شه مەسه، ره بهن گرت بو ماوهى شهش مانگ زيندانى كران له پاشان هه موو به (شمشير) سهريان په ريندرا!! هه روه ها كوشتنى (مارشه معونى كورد نهك ناشورى) و (شه ه دوست) و چهندان پياوى دى مەسيحى، كه ناماده نه بوون دهستبهردارى مەسيح بن و بگه رينه وه سهر (ئاگر په رستى، يان پوژ په رستى!) هه روه ها ره جمكردنى كه سانىكى ناسراوى شارى هه ولير (قه رداغ) له سالى ۳۵۸، به شيوه ي ره جمكردنى به بهرد هه تا مردن!

هه روه ها زهردهشتيهكان سه ركرده ي ئوپوزسيونهكان خويان ئه وهنده (ناجواميرانه) كوشتوه، مروژ شه رم دهكا باسى بكات. هه ر دوو

ئۆپۆزسيۆنى دەسه لاتی زەردەشتى (مانى) و (مەزەك) لەناو كۆبوونەوه و
 كۆنفرانسى دايله لۆگى ئايىنى بە دەست سەرانی زەردەشتى غافل كۆژ
 كراون!!

ئەمە تەنها چەند نمونە يەك بوون لە سياسەت و هەلسوكەوتى
 نامرۆيانەى سەرانی زەردەشتیەت!!

جەليلى عباس لە كتيبى ئاقیستا-گاتاكان لە ميژينه ترين سرودى
 كوردن لاپەرە (۱۰) دواى ئەوهى دەقى هورمزگانی بە "شيوه يەكى تر"
 دەهينيتەوه، دەپرسى: "ئايا هەموو ئەمانە بەلگە و فاكترى زیندوو
 كوردبوونى ئايىنه پيرۆزەكە نین؟" نازانم ئەو دەقه كام (وشە و ديپرى)
 ئاماژە بە كوردبوونى زەردەشت دەكات؟! هەروەها ئەو دەقهى (جەليل
 عباس)ى هیناويەتى لە چەند ديپريك جودايە لە ئەوانى تر،

هورمزگان پەمان ئاتران كوژان

ويشان شاردموه گهوره گاوران

هەروەها هەر تەواو هەلە لەو دەقه گەيشتوو، هونەرى شيعەرەكە
 دەلى: ئاهورا بەزەيى بەكەس نەهاتەوه، بەلام كاك جەليل عباسى
 دەنووسى ... ئەمەش (ئاهورا) توپە دەكات!! د. پەشاد ميرانيش لە
 (پەوشى ئايىنى ...) لاپەرە (۴۵) دەنووسى: "ناوهرۆكى ئەم شيعرانە ئەوه
 دەردەخا، كە كوردەكان بەلای كەمەوه هى ئەم ناوچه يەى شيعەرەكەى تيا
 نووسراوه (زەردەشتى) بووين!!

يەكەم دەقى ئەدەبى!

هەرچەندە زۆريك لە تويزەرانى "زەردەشتیەت" گاتا-كان بە كوئترين
 دەقى كوردى دادەننن، بەلام نووسەرێكى وەك دكتور ئەحمەد ميراو دەلى:

"تا ئیستا به پشت بهستن به سرچاوهیهکی زۆر، چهند وتاریکم له سهر زهردهشتاییتی نووسیوه، ههتاكو ئیستاش سرچاوهیهکم به چهنگ نهکهوتوووه زمانی ئاویستای به تایبهتی گاتهکان، که گومانی تیدا نیه زمانی زهردهشته، به زمانی کوردی، یان زاراوهیهکی زمانی کوردی پیناسه کردییت."

دۆزینهوهی "یهکهه دهق" به زمانی کوردی، یهکن له کیشهکانی میژووی (زمان) و (ئهدهبی) کورد پیکدههینن. دیاریکردنی "یهکهه دهق" و بهخشینی ناسنامهی نهتهوهیی پئی، پرسیکی ئاسان نییه، چونکه ئهوه مهسهلهیه لهم سهردهمهدا به بنهما و شهنگستی و پرهنسیپی قوتابخانهی جیاوازهوه شروقهکراوه. قوتابخانهی فهرههسی جهخت لهسهر (زمان)ی دهقهکه دهکات و دهیکاته مهرج، ههرچی قوتابخانهی ئهمریکی یه ئهوه زیاتر کار لهسهر (ناوهروک)ی دهقهکه دهکات نهک زمانهکهی!! دهقی گاتارکان بهو زمانهی سهههتا پئی ی نووسراوه و بهو ناوهروکهی، که هیهتی هیچی (ناسنامهی نهتهوهیی کوردبوون - یان تهواو یهکلا نهبوتهوه!)

لهمهسهلهی دهقی "هورمزگان" دا هیج ناماژیهک بو کوردبوونی هونهری شیعهرکه له ئارادانیه، بهلکو هونهر تهنیا وهسفی پووداویکی کردوو، کهله شارهزوور پویداوه ههروهک چۆن شاعیرانی وهک (گۆران) و (شیرکو بیکهس) شعیریان لهسهر ههههندی شاری دهرهوهی کوردستان گوتوووه!! جا بهناوواتنی شاری (مۆسکو) گۆران نابیتته (مۆسکوئی) ههروهها شیرکو بیکهس، که وهسفی جوانی باخچهی (هیرو سترۆی) بوخارستی پۆمانیا دهکاتن نابیتته پۆمانی!! لهم پوانگهیهوه "شارهزوور"

وهك شوينئىكى ناو دهقهكه، ناسنامهى كورد بوون به هونه ره كه نابەخشنى ههروهه ئهوسا شاره زور له ژيئر دهسه لاتی (ساسانی) دابووه، نهك دهسه لاتی كورد ادهربارهى زمانى دهقهكهش - كه پاشان له شروقه كردنى دهقهكه كارى له سهه دهكهين - وهك زمانى ئاويستا يهكلا نه بوتهوه كه تهنه زمانى كوردى بووى؟! چونكه دهقهكه خوى به پهلهوى نووسراوه!! هه رچۆنى بى، دهقهكه و زمانهكهى هۆكارىك بووه بۆ ئهوهى هه ندئى نووسه رى كورد وهك عه لانه دينى سه جادى و زوييئر بيلال و محمد ئه مين هه ورامانى ... هتد ئاماژه به دهقى (هورمزان) بكن!

عه لانه دينى سه جادى له كتيبى (ميژووى ئه ده بى كوردى، چاپى يه كه م ۱۹۵۲، لاپه ره ۱۲۹-۱۳۰) ده نووسئ: جا له بهر ئه مه ئه و شيعرانه (دهقى هورمزان) وهكو چۆن به لگه يه كه بۆ زمان و ئه ده به كهى كوردى ههروهه پوشته يه كيشه بۆ ئايينى له وه پيشيان. سه جادى چه ند (گومانىك) له سهه دهقهكهى داده نئى - له پاشان له ژيئر سه ره ديپرى هه بوون و نه بوونى چه ره كه - قسهى له سهه دهكهين - دووباره ده ئئى مه به ستنى ئه و له هينانه وهى ئه و دهقه ئه وه يه: "قسه كه هه ر ئه وه ندهى ئه گه ر ئه م پارچه چه ره بوويئت هۆنراو و زمانىكى زياتر له هه زار و دووسه د سالى به ئيمه پيشان ئه دا ... " مامۆستا زوييئر بيلال يش له (ميژووى زمانى كوردى) لاپه ره (۷۸) ده نووسئ: "ئه و پارچه پيسته به زمانى كوردى شيوهى (گۆرانى) هه ورامانى نووسراوه" ههروهه (سه جادى) و (زوييئر بيلال) هۆنينه وهى ئه و دهقه و مه يل مان به لاي زه رده شتیه تدا ده لئيت: "ئاساييه گوزارشت له سروشتى مروقه كان دهكات، ئه مهش ياسايهكى سروشتيه هه ر قهوميك چوو ه شوينئىك و ئه و شوينهى گرت، دانىشتوانى شوينهكه

ههتا يهك دوو نهوه لهوانه يه عهعه ناتي پيشووي خويان ههر لههير
ناچيتهوه... سهجادي لاپهره (۱۳۰)"

"لهسهدهي حهوتهمي زاييني دا (۲۲) ي كوچي نهه كوردانه، بهتهواوي
موسلمان بوون، بهلام لهگهله نهه نايين گوپينهش دا، مهيلي دانيشتوان و
خهلكي، بهلاي ناييني زهدهشتي دا ههر مابوو، زوبير بيلال لاپهره (۷۸)"
محمد نههين ههرواماني له "ميژووي ريزماني زماني كوردي" لاپهره
(۲۱۵-۲۱۶) زماني دهقي "هورمزگاني" بهشيوهي (ماچو) داناوه،
ههروهه زمانهكهي به زماني سهههتاي پهيدا بووني نيسلام له كوردستان
داناوه، ههروهه له لاپهره (۲۱۶) دهنووسي: له پووي ساكاري وشهكان و
پوولتهي كوئيان و نهبووني وشه، عارهبي و بيگانه، تيايدا و ههروهه له
پووي كيش و (سهرواوه) لهوه دننيامان دهكات، كه مله جيپري لهوه
نهكهين، كه زمانهكهيان زماني سهههتاي پهيدا بووني نيسلامي پيروزه.

سهديق بوزهكهيي له لاپهره (۲۱) كتيبه دهستنووسهكهي دا
دهنووسي: "كوئترين هونراويههك، كه به زاراوهي گوراني بهيادگار
ماوهتهوه هونراوهي هورمزگانه، كه هونهريكي هورمزگاني هونيوهتيهوه"
ههروهه "بوزهكهيي وهك حوسين حوزني موكرياني، نهه پارچه ههلبهسته
به نمونهي بايي ترين (په بهها) ترين هونراوهي كوردي، كه بهيادگار
ماوهتهوه!! داههني!

دهقی هورمزگانی

دهقیکی ساختهیه؟!

زۆرجار دهقیك، میژوویك دروست دهكات، یان ههول دهدری به بههانهی دهقیكهوه، میژوویك لهسهه میژوویك دروست بکری، جا وهك چۆن حکومهتی سیبهری ههیه، ئهوه، بهپای من، میژووی سیبهریش ههیه تهئویل بۆ پوداویکی میژویی بکات، یان له ناو وههم و زهینی تاکهکانی کۆمهڵگادا پوداویك دروست دهكات، بهو دیماکۆژییهتیوه بکاته پوداویکی ناو میژوو! دهقی هورمزگانی، یهکی لهو دهقانهیه، که عهلمانیهتی-سیکیولاریزمی کوردی لیرهو لهوی دهیورۆژینی و دهیهوی لهو میانهوه چهواشهی میژوو بکات، یان ههچ نهبی "گومان" لهلای تاکی بی ناگاونا هۆشیاری کورد دروست بکات، ئهوه سیاسهته کوردی نییه، زادهی تیفکرین و خویندنهوهی پوناکبیری کورد نییه، سیکیولاریزمی عهرهبی زۆر ههولێ، بۆ لهبهر پۆشنایی قسه بی بنهماکانی پۆژههلاتناسان، چهندها ژێههرو سههراوه بۆ قورئان دابریژری، یهکی لهو نهفسانانهی سیکیولاریزهتی عهرهبی، وروژاندنی شعیری جاهیلییه. ههه بۆ ئهوهی گومان له (زهین) و (سادهی) تاکی عهرهبی دوور له ژیار و شارستانی ئهمرۆ دروست بکهن وتیان: (محمد) بهشیک لهئایهتهکانی قورئانی لهسهه شیوازی شیعی جهیلی داپشتوو! بهلام کاتیك له ژیاننامهی ئهوه شاعیرانه ورد دهبینهوه، بۆمان دهردهکهوی ئهوانه، یان لهسهردهمی پیغهمبهه ژیاون، یان له سهردهمی ئهوهی و عهباسی! یان جاهیلی ئهوانه

په یوه ست نه بووه به "رۆژگار" هوه به لکو زیاتر به "هزر" هوه!! هر بۆ
 ره تکردنه وهی ئه و چه واشه کردنه وه، ئه و ده قه ی (پوتبه ی کورپی عه جاج)
 ده مینه وه:

ومسلم مامس اصحاب الغیل

ترمیه م حجار من سجیل

ولعبت گیر بهم ابابیل

فصیروا مپل کعصف ماکول

نوسهریکی کورد، ئه وشاعیره به شاعیری سه رده می جاهیلی داده نی و
 ده لی: دوا ی چه ند سالیك له وتنی ئه م شیعره، قورئان هاتوو ه سو په تی
 (فیل) ی داپشتو ته وه. ئه وه ی له میژوو شاره زانه بی ئه و (گومانه) ی
 عه لمانیه تی - سیکیولاریزمی عه ره بی و کوردی له لا ده بیته "یه قین"، به لام
 ئه وه ی له قورئان بگا و ناگای له میژو بی، ده زانی ئه وه ئه و جو ره
 ئه فسانه یه ته نیا له خانه ی بو ئشی ئه وان جی ی ده بیته وه!! روتبه ی شاعیر
 نه ک هی سه رده می جاهیلی نییه، به لکو (روتبه) هی سه رده می پیغه مبه ر و
 خه لیفه کانی راشیدیش نییه، به لکو زیاتر له هه شتا سال دوا ی دوا
 خه لیفه ی راشیدی مردوو ه!!! لی ره وه، کی ده لی ئه و شعره ی هورمزگان
 وه ک ئه وه ی روتبه ی کورپی عه جاج هی سه رده میکی نو ی نییه؟! ئه م
 مه سه له یه له چه ند خالیك تا وتوی ده که یین:

یه که م: شیوازی دۆزینه وه که ی ده قه که،

جیاوازی گپرانه وه ی چیرۆکی دۆزینه وه که ی، گومان له لای خویننه ر
 دروست ده کات. حوسین حوزنی، ده رویشیکی نوشته چی، فالچی ده کاته

ژيډهري دوزينه وهی دهقه که، ئەم "پا" یەش پیوه ریکی زانستی نییه و شایه نی قه بولکردن نییه، چونکه حوزنی پیمان نالی ئەم دهویشه ئەو دهقی له (کوی) و (کهی) دوزیوه ته وه؟! جا بو ئەوهی چاره نووسی (دهقه) کهش لیل بکات، ئینگلیزی که لهو دهویشه ی کپروه، به لام کهس نازانی ئەو ئینگلیزه کی بووه و ئەو بوداوهی کپرنی دهقه که له چ سهرده می که بووه؟! به لام ئەوهی ناگای له میژووی دهزانی ئینگلیزه بیسته کانی سه دهی بیسته م هاتوته سلیمانی، نه که سالی نۆزدهی کۆچی!!

علائه دین سه جادیش، که له دهقه فارسیه که ی کتیبه که ی رهشید یاسه می ئەو دهقی گواستوته وه، له لاپه ره (۱۳۰) ی چاپی یه که می میژووی ئەده بی کوردی، ده نووسی: ئەم شعرانه دهقی هورمزگانی، که من لی ره دا باسی ئەکه م و هی ناومه بو به لگی شیعو ئەده ب و زمانی کوردی له دهوری دووه می ئەده بی کوردیدا ناتوانم بچمه ژیری و بلیم بونه که ی راسته، یان راست نییه، چونکه نه خۆم ئەو پارچم چهره م دیوه، که ئەم شیعرانه ی ئی نووسراوه ته وه، نه له قسه ی پۆژه لاتی ناسیکدا بهرچاوم که وتوه، به لکو ته نیا قسه یه که ماموستا رهشید یاسه می له لاپه ره (۱۲۹) ی کتیبه که یدا (کورد) باس ئەکا، ئەویش به بی بیگه یه نیته وه به ئەوهی که سی که، یان به سه ر چاوه یه که!!

حوسین حوزنی موکوریانی و سه دیق پۆره که یی، د. جهمال نه به ن، د. سه عیدی خانی کوردستانی به ژيډهري ئەو دهقه داده نی ن. دهقی هورمزگانی، دهقی که ره خنیه له رهفتاری موسلمانان که له بهرام بهر زه رده شتی هکان، ههروه ها نامۆزگاری که هه له شی تی دایه ده ریاره ی سو په تی ئەنفالی قورئان، ههروه ها هه ره ئەو دهقه وای له کهسانی وه که

(ج. کوردو) و (ئهحمد شهریف) و هی تری کردوو له میانهی ئهو شیعره رهخنه له موسلمانان و قورئان بگرن! د. سهعیدی کوردستانی، کۆنه مهلای سنه، ئهو دهقهی بهو بیانوو و بههانهوه بلأو کردۆتهوه د. سعید راست گۆنهبوو، بهرانبهر ژیدهری ئهوهدهقه، چونکه بیهزاد لهکتیبه کهی - وهک لهپیشهوه ئامارهمان پیدایا - لهشیخ علائهدینی وهرگرتوو و بههیچ جوژی ناوی شیخ علائهدین ناهینی! لهکتیبهی "پزیشکیک له کوردستانهوه" نووسینی (جای. م. رهسوولی و کادی ه. نیلین) باس له د. سهعید وهک (مهسیحیهکی پاک!) دهکهن، بهلام ههرئهوهنده دهرباری شیخ علائهدین بلأودهکهنهوه. کهگوايه ناوی علائهدین بهگ بووه. ههروهها لهلاپهره (۱۰۹) دهربارهی علائهدین دهلین: علائهدین بهگ کابرایهکی زانابوو، خهت و نووسینیکی جوان و نایابی ههبوو، بههۆی برینیکهوه، که لهناو دهماغ و میشکیدا دروست بوو بوو، توشی نهخۆشی لهبیرچوونهوه بوو بوو" ئهو نهخۆشییهی علائهدین (لهبیرچوونهوه) دهرفتهیک بووه بۆ ئهوهی ئهو نووسینانهی ئهو، د. سهعیدی لی وهرگرتوون و به ناوی خۆی و به ئارهزووی خۆی بلأو یان بکاتهوه! یاسین صابر صالح له ئینسیکلۆپیدیای گشتی، سلیمانی ۲۰۰۵، لاپهره (۵۶۸) دهنووسی د. سهعید کوردستانی ژبانی به پزیشکی و هۆنینهوهی شیعری بردۆته سهر، ههرچهنده بۆته مهسیحی، بهلام (ههستی کوردایهتی) له جاران زیاتر بووه چهند نامیلکهیهکی زانستی و ئایینی به شیعر داناه، لهوانه (نزانی، مزگانی) بهکوردی و نامیلکهی (ئاو) بهفارسی " جاری لهقهبی (کوردستان) هیچ پهیوهندی به پۆژهلاتی کوردستان، یان کوردستانی گهروهه نییه، بهلکو(کوردستانی) تهنها پارێزگای

(سنه) ده گرتته وه! د. سه عید، ژيانی هه موو وهك مسیۆنیریک (ئهو قه شهیه ی خه لك دههینیتته سه ر دینی مه سیحیه ت) بردۆته سه ر، هه روه ها وهك مۆزه ی سوپای ئه مه ریکی ده نووسی: د. سه عیدی نوێ، مه لاسه عیدی كوئی سنه ئینجیل ی بو (مسیۆنی ئامریكایی) وه رگپراوه ته سه ر زمانی كوردی، هه روه ها نوسه رانی كتیبی " پزیشكیك له كوردستانه وه ته وا و جه خت له سه ر ئه وه ده كه نه وه، كه د. سه عید هه رخه ریکی بلاو كوردنه وه ی مه سیحیه ت بووه، هه روه ها خه ریکی (گومان) دروست كردن بووه له سه ر ئیسلام. ئه وه ته له گفتوگۆیه ك له گه ل ئامۆزایه كی خوێ له لاپه ره (۱۲۴) وهك مه سیحیه ك گومان له پزگاربوون salvation له ئیسلام له لای ئامۆزایه ی دروست ده كاو دینه كه ی خوێ واپیشانده دا، كه پزگاربوونی تیدا مسۆگه ره: د. سه عید: ئامۆزا ئیستا عومرت نزیکه ی شه ست سالیك ئه بیته، سه ری مه كه كو مه دینه ت داوه و جه جت كردووه، دوا ی ئه م هه موو شتانه، باوه رت به وه هه یه، كه تۆ وه رگپراوی و قبول كراوی له لای خواوه؟ بابلین ئه وشه و تۆ ده مریت، لیته پوونه ده چیتته به هه شته وه؟

مه لا: نا، به لام كی ئه وه ی لا دیاره و لای پوونه؟ دوكتور: حاجی، ئه و دینه ی زامن نیه بو پزگار كردن به فلسی ناكړم...!! به لئ، كه دكتور سه عید، ئیسلام به قه ولی خوێ به فلسی نه كړئ، جا چاوه رپئ ناكړئ ده قیكی وهك ده قی هورمزگانی نه نووسیتته وه بو ئه وه ی خه لكی وهك براكه ی و ژنه كه ی له ئیسلام هه لگه رینیه ته وه، وپرای ئه مه ش، د. سه عید هه ردو كوپه كه ی به ناوی (لۆیل) و (سامۆیل) ناو ده نی !!! ئه مه چ كوردایه تی " یه كه !!

له مانه ش زیاتر بیه زاد خوشحالی له كتیبی فیلو لوجیای زمانی

كوردی و میژووی كوردستان " چه ند گومانیک له سه ر " ده سپاکی " و " تیۆری دۆزینه وهی به لگه نامه كانی به زمانی هه ورامی ده خاته بوو. له لاپه ره (١٤٨) كتیبه كهیدا، بیه زاد ده نووسی: له گه ل هه موو ئه مانه شدا كه دكتور سه عید له گه ل زۆربهی توێژه رانی دونه یای (دی رین ناسی) و (میژوو) ئالوگۆپی نامه ی هه بووه، له وانه " تیۆدۆر نوڵده كه " ی ئه لمانی و (ئه دواردی پراون) كه چی باسی شوین و سه رچاوه ی ئه و (تیۆرییه ی) خۆی نه كردوه، هه روه ها هه ر له هه مان لاپه رده دا ده نووسی: دكتور سه عید له نووسینه كانی دا هه رگیز باسی ئه وه ی نه كردوه، ئه م (كه و نه نووسرا وانه ی) له كی وه رگرتوو، هه رگیز ناوی شیخ عه لئه دین نه قشبه ندی نه هیناوه، نیشانه كان واده گه ی ن كه ته وه ری سه ره كی وه ده ست هینانی ئه و كه و نه نووسرا وانه، شیخ عه لئه دین بووه.

دووهم: گومان كردن له ئه سلی ده قه كه

زۆربه ی ئه و نووسه رانه ی باسی ئه و ده قه یان كردوه، خۆشیان گومانیان له راست و دروستی ده قه كه هه بووه، جگه له د. سه عیدی كوردستانی (سنه یی)، حوزنی موكریانی و ره شید یاسه می و هه ورامانی، ئه وانی تر وه ك عه لئه دین سه جادی، د. ره شاد میران، د. جه مال نه به ز، د. عزه دین مسته فا ره سول باوه ریان و ابووه، كه ئه و ده قه گومان هه لگه ره، چونكه نه مه رجه زانستی و ئه كادیمیه كانی تی دیاه، نه هیه چ كۆنیار ناسیك " كۆنیتی " - كه ونی تی ئه و ده قه ی ساخ كردۆ ته وه. وێرای ئه مه ش له هیه چ مۆزه یه كی - مۆزه خانه یه كی پۆژئاوا بوونی نییه. ئه و ئینگلیزه ی گوایه له سلیمانی له ده رویشی، یان كریكاره كانی كریوه، نه یه توانیوه

پۆژئاوايه كانى پى هه لئه تىنى! سه جادى له لاپهه (١٣٠) ده نووسى:
 "نا توانم بچمه ژىر ئه و شعره و بلىم راسته، يان راست نيه" ههروهه
 له هه مان لاپهه گومانه كهى زياتر دهكاو ده نووسى: "نه خۆم بينيوومه، نه
 له قسهى پۆژه لاتناسيك گويم لىبووه! ههروهه رهشيد ياسه مى، نه
 كهسه كه ديارى دهكا، نه سه رچاوه كهشى! د. رهشاد ميران له لاپهه (٤٥)
 باسى ئه و شيعره دهكات، به لام له په راويزى (٧٣) لاپهه (٢٢٨)
 ده نووسى: "به لام رايه كى واش باوه، كه گومان دهخاته سه ر راستى ئه م
 شيعره و گوايه ئه مه به م دوايى يه هه لبه ستراوه" د. نه حمهد شهريف
 له لاپهه (١٤) ي "دكتورا نامه كهى" ده قه كه به يه كه م ئه نغالى كوردستان
 داده نى، به لام له لاپهه (١٥) ده نووسى: "هه رچهنده ئه م شيعره، تائىستا
 جىگاي گومانه له لايه ن هه ندئ پۆشنيره وه، به لام له بهر ئه وهى له گه ل
 عه قل و لوجيك ده گونجى، بۆيه به نمونه هيناومه ته وه!"

د. عزه دين مسته فا ره سول له لاپهه (٥٦) ي "الواقعيه فى الادب
 الكردى" ده نووسى: "ويروى (رشيد ياسمى، ابىاتا شعريا يقول بانها
 وجدت على قكعه جلد فى كهف (هزار ميرد) قرب السليمانيه ولايزكر
 الكاتب شيئاً عن مكان القكعه الجديه مايلقى الشك اىچا على هژه
 الابيات. وتروى الانسكلوبيديا السوفتية الكبرى، وتقول بان القكعه
 وجدت فى السليمانيه على ورق قديم بالحروف الاراميه، بينما يقول ياسمى
 بانها بالخك البهلوى القديم واغلب الثن ان الانسكلوبيديا المزكوره قد
 اعتمدت على المصادر الفارسيه التى يمكن الشك فى وجود غرچ سياسى
 لها بالاتيان بهژه الروايه." د. جهمال نه بهز له لاپهه (١١١) ي كتيبى "زمانى
 يه كگرتوى كوردى" ده نووسى: "ئه مه (٥٠) سال پتره گه لئ سه رچاوهى

كوردی و بیگانه دا ههوائیک بلاوده کریتهوه بهو بۆنهیهوه، که گوايه دهرویشیک له دهشتی شاره زور پارچه پیستیکی دۆزیوه تهوه، که به رینووسی پهلههوی، چوار دیپر هۆنراوهی کوردی له سهر نوسراوه، که هونه ره که ی گوايه ئاخ و داخی هه لکیشاوه بۆ ئایینی زهردهشتی، که چۆن له لایه ن هیرش بهرانی عه ره بی موسلمان هه له نیوپوراوه و سکا لا له دهست ئه و هیرش بهرانه دهکا، که چۆن ژن و کچی به دیل گرتوه و خوینی خه لکیان رشتوه. نه وه ی راستی بئ، ئه م هۆنراوه یه هۆنراوه یه کی ساخته و دهستکرده و به پئ ی زانستی زمانه وان ی، ده توانین پیشانی بدهین، که کوردی یه که ی ناتوانئ بیته کوردی ده رووبه ری په یدابوونی ئیسلام.

ههروه ها د. جهمال نه بهز له وه لامی نامه یه که بۆ سه دیق بۆره که یی ده نوسئ: "هۆنراوه ی مزگان یه که م که س که باسی لیوه کردوه، د. سه عید خانی کوردستانی یه، نه و جا ره شید یاسه می له وه وه وه ری گرتوه و له ویشته وه نه وان ی دیکه. پیسته ئاسکیک که ئه م هۆنراوه ی له سهر نووسرابی له هیچ مۆزه خانه یه که دا بهرچا و نه که وتوه. خۆم چه ند چووم بۆ له نده ن و له مۆزه کان گه راوم هیچی وام نه دیوه."

سییه م: له بهر ساخته بوونی دهقه که، گه وره میژوونووسانی گورد باسی نه و دهقه یان نه کردوه

شه ره فخان ی به دلیسی و محمد ئه مین زه کی، صالح قه فتان، مه لا جه میلی پۆژبه یانی باسیان له سه رده می موسلمان بوونی کورد کردوه و ئاماژه یان به هه ندئ شه ریش داوه. ده رباره ی شه ری شاره زور، کتیبه ئیسلامیه کانیش وه ک ته به ری و ئین که سیر و، ئین خه لدون باسیان له و

قوناغه كردوو. هه‌ندئ وهك به‌لازرى و ئيبين خهلدون ده‌نووسن، كه خه‌لكى شاره‌زور به باجدان ته‌سليم بوون: ئيبين خهلدون له كتيبيى (العبر، ج ٢، ل ١١٩) ده‌نووسى: عوتبه‌ى كوپى فهرقه‌دى ئه‌لسه‌له‌مى كاتى (شاره‌زور) و (سامفائى) فه‌تح كرد، خه‌رج و باجى به‌سه‌ر دانيس‌توانه‌كه‌ى سه‌پاند "هه‌روه‌ها به‌لازرىش ده‌نووسى: كه عوتبه‌ى كوپى فهرقه‌د سامفان و دارابادى له پىنگاى پىكه‌وتنه‌وه فه‌تح كردوو، جگه له سه‌پاندنى خه‌رج و باج نه‌و دوو مه‌رجى تىرى بو خه‌لكه‌كه‌ داناو، كه په‌لامارى فاتحين نه‌دن و پىگه‌وبان نه‌گرن، كه‌چى له "الكامل فى التاريخ" هاتوو كه شه‌پىكى قورس له شاره‌زور پىوى داوه، محمد ئه‌مىن زه‌كى له خولاسه‌يه‌كى تاريخى كورد و كوردستان، لا‌په‌ره (٢٩٢) باسى نه‌و شه‌ره ده‌كات "كه‌چى هه‌چ يه‌كئ لهو مېژوونوو سه‌ عه‌ره‌ب و كوردانه باس لهو پارچه پىسته ناكهن!! له‌ناو پۆژه‌ه‌لاتناسه‌كانيش، ئارشاك پۆلادىانى پۆژه‌ه‌لاتناس له‌كتيبيكىدا به‌كورتى باسى په‌وشى كورد له‌سه‌ده‌ى حه‌وته‌م هه‌تا ده‌يه‌م ده‌كات، كتيبه‌كه‌ ئه‌وه‌نده "پۆژئاوايىانه" نووسراوه به‌جۆرى كورده سىكىۆلارىزمه‌كانى باشور به‌سى ئاوينيشانى جودا و هريانگىراوه‌ته سه‌ر زمانى كوردى: "كورد له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌بىه‌كان دا"، "كورد له‌سه‌ده‌ى حه‌وته‌مه‌وه تا سه‌ده‌ى ده‌يه‌م"، كه‌چى پۆلادىان به‌هه‌چ جۆرى به‌ ئاماژه‌ش باسى نه‌و پارچه پىسته ناكات! ئه‌گه‌ر نه‌و ده‌قه له مۆزه‌كانى پۆژئاوا هه‌بوايه، ده‌بوو لهو كتيبه‌ى پۆلادىان هه‌بوايه، چونكه "پووداوى شاره‌زور" به‌شيك له كتيبه‌كه پىكدىنى"

پۆژه‌ه‌لاتناسىكى وهك باسىلى نىكىتىن، كه زۆر سوڊى له‌مه‌لا سه‌عيدى قازى بىنىوو، د. نه‌جاتى عبدالله ده‌رىاره‌ى پۆلى نه‌و مه‌لا

كورد له لاپهه (١٥)ى كتيبي "بازيل نيكيتين كوردناسى" ده نووسى:
 "كاره كوردناسيه كانى نيكيتين بهشى زوريان بهرهمى قهلهم و زادهى ئهم
 مهلا و پوناكبيره كورده ناو ونبوهن" كه چى نه مهلا سهعيد (١٨٨٥-
 ١٩١٨) وه نه بازيل نيكيتين (١٨٨٥-١٩٦٠) باسى ئهو شيعره ناكهن!!
 چاوه پرى دهكرا، شوكر مستهفا له كتيبي سهراوه كانى بير و باوه پرى
 كورده وارى "باسى ئهو شيعره ي بكردبايه، چونكه، ئهو، به قسه ي خوى،
 هر چى به شيك بووه له فورمه له كردنى بير و باوه پرى كورده وارى قسه ي
 له سه ر كردوو!!

د. كوردستان موكرىانى، كه خوى گوڤارى زارى كرمانجى ناماده
كردوو و چاپ كردۆته وه، به لام له كتيبي "سه رده مانى زمانى كوردى"
باسى رهوشى زمانى كوردى له چهنده ها قوناغ كردوو و نامازهى به
هندي به لگه ي هورامان داوه، ههروه ها باسى له رهوشى كورد
له سه رده مى نيسلاميدا كردوو، به لام به نامازيه كيش باسى شيعرى
هورمزگانى نه كردوو!! جا نه گه ر دهقى هورمزگانى، ده قىكى پر به ما بن
بو زمان و ميژوى كوردى ههروهك حوزنى موكرىانى مامى د. كوردستان
بانگه شه ي بو دهكات، بوچى برازاكه ي وهك ده قىكى كوردى و نووسراو
به زمانى كوردى باسى ليوه نه كردوو!!

ههروه ها، د. مارف خه زنه دار له "ميژوى ئه ده بى كوردى دا" به
دريژى باسى سه رده مى موسلمان بوونى كوردى كردوو و باسى ههندي
دهقى "كوردى" له سه رده مانىك كردوو، به لام هه تا نامازيه كه ي
ناراسته و خوشى بو هه بوونى دهقى هورمزگان نه كردوو، ده باره ي
سه ره تاكانى ئه ده بى كوردى به رگى يه كه م لاپهه (١٥٦-١٦٠) شيعرى

ثایینی و لیریکی (غنائی) له دیالیکتی گۆرانی کۆترین شعری زمانی کوردیه، له سه دهگانی ناوه پراست پهیدا بووه " دوو بهیتهکانی بابته تاهیر به سه رهتای شیعی کوردی داده نریت ". نوسه ریکی دی کورد، نه مین نه قشبهندی له وتاریکی دریز به ناوی "شاره زوور و شاره زوریه کان" له گۆقاری کۆری زانیاری عیراق، دهسته ی کورد، بهرگی دهه م، (١٩٨٣) لاپه ره (٤٢-٧٥) ههتا باسی کتیبه که ی "ره شید یاسه می" یش دهکات، ههروه ها باسی موسلمان بوونی خه لکی "شاره زوور" یش دهکات ، به لام ههتا ناماره یه کی ناراسته خوش بو دهقی هورمزگانی ناو کتیبه که ی یاسه می ناکات. ئه مانه هه موو به لگهن، که زۆریه ی نوسه ره جدییه کان باوهریان بهو دهقه نه بووه!

زۆریه ی نوسه رانی باشور و به شنی له پۆژه لات ، بهه له شروقه ی به شیکی ئه و دهقه یانکردوه، ئه وه له پاشان دهستنشیانی هه له کان دهکهین، به لام زۆریه یان بانگه شه ی ئه وه دهکه ن ، که ئه و دهقه به زمانی (په هلهوی)، هه ندی ده لێن (خه تی په هلهوی) و هه ندیکی تر ده لێن خه تی (نارامی) نووسراوه!! ئه م جیاوازیه له وه دا دروست بووه که هه یج که سیک له و نوسه رانه ئه و دهقه یان نه بیینیوه، که به و (زمان) و (خه ت) و (رینوس) ه کۆنه وه نوسراوه، ئه مه بیرکردنه وه و رای دوور له ئه کادیمییه ته. دوگمای ئایدیۆلۆژی و رق له نیسلام وایلێکردون، ههتا باوهر به ئه فسانه ش بکه ن و ئه فسانه ی پیسته که دروست بکه ن، ئه گه رنا ئه گه ر ته نها ساتیک دهسته مۆی لۆژیک و ئه کادیمییه ت بن ده رک به وه دهکه ن ئه و دهقه کۆن نییه !!

د. سه عیدی کوردستانی له کتیبی "نزانی، مزگانی" ده لێ: "ئه و

پارچه ههلبهسته (به خه تی په هلهوی) نوسراوه "سه دیق بۆره که یی
 دهنووسی: "ئهم هۆنراوه و یه کیکی تر به هه مان ناوه رۆک (به زمانی
 په هلهوی) نووسراون" زوبیر بیلال له لاپه ره (۷۸) دهنووسی: "ئهو پارچه
 پیسته به شیوهی (گۆرانی) هورامانی و به نووسینی (په هلهوی)
 نووسراوتهوه. ئهو خه تش (ئه لف و بی ی ئارامی) یه وه وه رگیراوه."
 د. ره شاد میرانیش له "رهوشی ئایینی... لاپه ره (۴۵) دهنووسی:
 "ئهم شیعرانه به (دیالیکتی گۆرانی) نووسراون" د. جه مال نه بهز له لاپه ره
 (۱۱۱) ی زمانی یه کگرتوی کوردی دهنووسی: "گوایه! هۆنراوه که
 به "رینوسی په هلهوی" نوسراوه."

زمانی پهلهوی

زمانی پهلهوی، زمانیکی کۆنی "ئێرانی" بووه. به زمانیکی هیند و ئێرانی دادهنری، لیروهه ناسنامهی "فارس" و "کوردی" ئهو زمانه تیکهله دهبی، چونکه میژووی (ئێران) له دواى پوخانی ئیمپراتوریهتی (میدی) یهوه، خویندنهوهیهکی "نهتهوهیی" بو کراوه و وشهیی "ئێران" به (فارس و ولاتی فارس "شرۆفه کراوه، به لām له بنه پهدا وشهکه ئهو و اتا تهسکه نابەخشی!

زمانی پهلهوی، زمانی پالەوانهکان، زمانی پهسمی ساسانیهکان بووه، ههروهها دهوتری که له سهدهی سێ هههوه، ههتا سهدهی ههشتهم نوسین و قسهی پیکراوه، له ئێران - ولاتی ئاریان، به لām ئهو زمانه پینوسیکی script زۆر دژوار و زهحمهتی ههبووه، بۆیه ههر له سهردهمانیکی ساسانیهکانهوه نووسینی (کهمی پێ کراوه، ههر زیاتر زمانی ناخاوتن بووه.

پهلهوی کوردی یان فارسی بووه؟

د. جهمال نهبز له لاپهه (٩٢) ی کتیبی "بیدهسهلاته کوردهکان و برا موسلمانهکانیان" دهنووسێ: "پۆژه لاتناسه ئهروپییهکان زمانی پهلهوی pehlevi به زمانی فارسی ناوهراست ناوزه دهکن". به لām د. نهبز خۆی زمانی پهلهوی به "زمانیکی سهربهخۆ" دادهنێ، بهوهی نزیکتره له زمانی کوردی وهک له فارسی. ئهو رایهیی د. نهبز له سهربههنا و شهنگست نییه، تههنا نزیکی وشهکانی زمانهکه و شوینهکهی کردۆته

مه‌رج! سه‌دیق بۆره‌که‌یی له‌به‌رگی یه‌که‌می میژووی ویژهی کوردی لاپه‌ره (۲۴-۲۵) ده‌ئێ: زمانی په‌هله‌وی له‌ زمانی کوردی ده‌چی و نزیکترین زاراوه‌ی (زاری) کوردی، که له‌گه‌ل ئەم زمانه‌دا هاوچه‌شنه، زاراوه‌ی گۆزانی و و لۆپیه. "بۆره‌که‌یی و زوبیر بیلال هه‌ندی "به‌لگه" ده‌هیننه‌وه به‌وه‌ی، که زمانی په‌هله‌وی زمانی کوردییه، یان زاریکی کوردی یه. گبو موکریانی بانگه‌شهی ئەوه ده‌کات، که کتییی (دین که‌رد) به‌ زمانی په‌هله‌وی نووسراوه، ئەو زمانه‌ش زمانی لۆپ و که‌له‌وێ و شووانانه. مه‌ردۆخی میژوو نووسی کوردیش ده‌ئێ: "زمانی په‌هله‌وی یه‌کێ له (شیوه‌کانی کوردی) بووه، که گه‌لێ به‌ زاراوه‌ی لۆپی و گۆزانیه‌وه نزیکه".

زوبیر بیلال ده‌ئێ: "دوو جوێر په‌هله‌وی هه‌یه، په‌هله‌وی سه‌رده‌می ئەشکانی ۳۰۰۰ پ.ز ۲۲۴ ز ئەو شیوه‌یان له (هه‌ورامی) و (فه‌یلی) ده‌کات، په‌هله‌وی ساسانی ۲۲۴-۶۳۰".

له‌لایه‌کی تر، (ئاربرکه) له ئەتله‌سی زمانه‌کانی هیندۆ - ئێرانیدا، کوردی و فارس به‌ دوو زمانی (ئێرانی) داده‌نێ، به‌لام له‌ژێر فارسی کۆن، زمانی په‌هله‌وی و وه‌ک به‌شیک له قو‌ناغی، یان قو‌ناغیک له‌ زمانی فارس دا ده‌نێ، د. فرست مرعی له "کردستان فی القرن السابع المیلادی" لاپه‌ره (۲۴) ده‌نووسی، که له‌سه‌رچاوه عه‌ره‌بیه موس‌لمانه‌کانیش زمانی (فارسی) و (په‌هله‌وی) له‌یه‌ک جیا‌کراونه‌ته‌وه، به‌تایبه‌تی له‌سه‌رده‌می ئیسلامیدا.

به‌کورتی، په‌هله‌وی زمانیکی رینووس ئالۆز و گران بووه، بۆیه له‌سه‌رده‌می ئەخمينیه‌کان له‌لایه‌ک و سه‌رده‌می ئەشکانی و ساسانیه‌کان، ماوه‌ ماوه‌ ته‌نها وه‌ک (زمانیکی) ئایینی، یان ئاخاوتنی خه‌لک مامه‌له‌ی له‌گه‌ل کراوه.

لهو سهرچاوانه بیروکهای وا خراونه ته پروو، که زۆربه یان ههر دهقی هورمزگان هه لدهوه شیننه وه! لیڤه جهخت له سهر شهو زمانه و ریڤووسی شهو زمانه دهکین بو شهوهی بسه لمینین، که هه ندی نووسهر و توپزه ری کورد چهند بی ناگان هه تا له رایهکانی خو یان!!

دهقی هورمزگان، نهگهر به پهلهوی نووسرابی وهک بانگاشه دهکری
ئه مه شهو دهقه ده بی هی سهردهمانی ئهشکانی بی، نهک ساسانی، چونکه
سهرچاوهکان جهخت له سهر شهوه دهکهن، پیڤچوون له نیوان پهلهوی
ئهشکانی ٣٠٠٠ پ.ز- ٢٢٤ ز و هه ورامی، فهیلی لوپی ههیه!! نهک پهلهوی
ساسانی!!

سهرچاوهکان ده لین پیڤچوون ههیه له نیوان زمانی پهلهوی و شیوه زاری هه ورامی، نهک ههردووک یهک بن. شهو نووسهره کوردانهی، لهوانه د. سهعید کوردستانی، حوسین حوزنی موکریانی، رهشید یاسه می، سهرهتا دهقه که یان بلاو کوردۆته وه، دهقه که یان به (شیوه زاری هه ورامی) بلاو کوردۆته وه، نهک به زمانی پهلهوی!!! ههروهها پهلهوی ههروهک (زمان) یان (شیوه زمان variety) بووه، ههروهها (ریڤووس) ییش بووه، که چی هه ورامی ته نها شیوه زاره نهک (ریڤووس)!! صاح قهفتانی میژوو نووسی کورد له لاپه ره (١٠٥) ی کتیبی (میژووی گه لی کورد له کۆنه وه تا شه مرۆ) ده رباره ی "ریڤووس" ی پهلهوی ده نووسی ... ئه لف و بای پهلهوی زۆر سهخت و گران بوو، چونکه وهها ده رکه وتووه، که له نوووسینی پهلهوی دا هه زار پیت (حهرف) زیاتر به کاره ی تراوه!!

هه رهها قهفتانی قسه ی هه ندی زانا ده رباره ی ئه لفبای پهلهوی ده گوازیته وه و ده لی: دهنگ وایه له کاتی دوایی ساسانیهکان دا به فه رمانی

شای ئیران شیوهی (فارس) بوو ته زمانی په رسمی حکومت، چونکه
 نووسین و خویندنه وهی په هلهوی زور گران بووه!!!
 ئەمەش بەلگەیە، که هیچ نووسەرێکی کورد "دهقی هورمزگانی"
 به زمانی په هلهوی نه بینبووه!! زمانه هه ورامیه که ی دهقه که قهناعت به هیچ
 که سێ ناهینیت، که زمانی کوردی سه رده می ده رکه وتنی ئیسلام -١٦- ی
 کۆچی بی له کوردستان!! ئەو زمانه شیوه زاری هه ورامی دهقه که، هی
 سه ره تای سه دهی بیسته مه، نه ک سه رده می ئیسلامی، چونکه هیچ
 دهقیکی فارسیش نه وها (رهوان) نییه!!.

بهشى شهشەم شروۇقه كوردنى دەققەكە

دەكرى دەقى ھورمزگان لەسەر سى شەنگەست و بنەما شروۇقه بکەين:

• شەنگەستى زمان:

ھەرمىللەتیک بانگەشەى ئەو ە بکات، کە بەشدارى کردووه له شارستانیەت civilization ئەوا دەبى باوهرى واین، کە زمانى پاک pure language تەنھا ئەفسانەىە، چونکە شارستانیەتى ئىرانى، بۆ نمونە، شارستانیەتى تەنھا ئەتەو ەىەک نىە، بەلکو (چەند) ئەتەو ەىەک بەشدارن ھەرەھا شارستانیەت، لە (شار) بەرپا دەبى، نەک (گوند و لادى و ژيانى کۆچەرى). لە شاردا دیاردەى فرە زمانى، گۆپانى زمان language change دیاردەىەکى حەتمى دەبن ھەرەھا لەو میاندا ەرگرتنى وشە borrowing words لە نىوان زمانەکان دا پروسەىەکى سروشتى دەبیت! وىپراى ئەمەش، ھەر زمانیک بە چەند قۇناغیک -period- تیدەپەریت. زمانى کۆنى ئینگلیزى بە ھىچ جۆرى بەراورد ناکرى بە زمانى نوى ئینگلیزى، بەجۆرى ھەر دەلىى: "دوو زمانى تەواو جودان" لەم پوانگە زمانىیەو ە نازانم چ ەقل و لۇژیکیک قبولى ئەو ەکات، کە دەقى ھورمزگان لە سالى شانزە، یان بیست ی کۆچى نووسرايیت؟! ئەو دەقە، ئەو ەندە بە زمانیکى سادە ھۆنراو ەتەو ە، کارىگەرى زمانى دەسەلاتى فارسى، بەسەرەو ە نىە!! بۆیە، لە پوانگەى زمانەو ە، زانستى زمان قبولى ئەو ەکات، کە ئەو دەقە لەسەر دەمى فتوحاتى ئىسلامى

نووسرابی! د. جهمال نه بهز خویشی ده نووسی: "به پیی زانستی زمانهوانی ده توانین پیشانی بدهین، که کوردیه که ی ناتوانی بیته کوردی ده و روبه ری په یدابوونی ئیسلام!!"

● شهنگستی نایینی:

ئهم ده قه به مه بهستیکی "نایینی" و "سیاسی" نووسراوه. گوتاری ده قه که ره خهنگرتنه له (ئیسلام) و (میژووی ئیسلام): ده قه که وا پیشان ده دات، که موسلمانان خه لکی کوردیان له شاره زوور و ده و روبه ری کوشتوو و کچ و ژنی کوردیشیان به دیل بردوو! ههروه ها، ئیسلام وهک داگیرکریک وینا دهکات!

دیاریوو شکانی ساسانیان له ناوچهی فارسه نشینهکان ههتا
(ههلووان) خالی وهرچهرخانی هه ره سی ده سه لاتی فارسی (ساسانی) بوو
له (فارس) و نه قلیم جبال - کوردستانی باشوری پوژمه لات -! نهوسا
نهک (شاره زوور)، به لکو ته وای ئیقلم جبال له حالتهی داگیرکردن دابوو،
کورد نه ناسنامهی نه زمانی هه بوو! که چی نهو ده قه ده په وی شه ری ئیسلام
له گه ل ده سه لاتی داگیرکری فارس به شه ری (ئیسلام و کورد) ناو زه د
بکات!!! ده سه لاتی ناگر په رستی ساسانی وای کرد، نهک زه رده شتی
هوکار بی بو نه وهی ولاتی فارس و به شیک له کوردستانی بندهستی
ساسانی (به شه ر) یه کلایی بیته وه نه گه ر نا باکوری کوردستان، که زیاتر
(مه سیحی) بوون به "سولح" و "ناشتی" موسلمان بوون یان وهک
هاولاتیانی مه سیحی ناو ده ولته تی ئیسلامی مانه وه!

دهقی هورمزگان پریه تی له (له هه قه دژی) و (پاراددوکسی). له دوو

نیوه دپرییه که مدا.

هورمزگان رمان ئانران کوژدان ویشان شاردهوه گهره ی گهره کان

زۆریه ی ههره زۆری نووسهرانی کورد غه لهت له (هورمزگان)
گه یشتوون، حوزنی موکریانی، رهشید یاسه می و عه لانه دین سه جادی،
هه تا نووسهرانی ئه مپو هورمزگان به (مزگهوت) و (پهرستگا)
تیگه یشتوون، که چی سدیق بۆره که یی ده لی: هورمزگان ناوی یه کن له
شارهکانی شاره زور بووه، به لام ئه و رایه ی سدیق بۆره که ییش ته و او له
شوینی خو ی نیه، به لکو راستیه که ی ئه وه یه (هورمز) ناوی خودای
زهرده شتی کهانه، که واته هۆنهری ده قه که، شاره که، به "شاری خودای
زهرده شتی کهان" داده نی، نه ک مزگهوت و شاریکی جوگرافی. "گهره ی
گهره کان" له هه ندی ده ق به تایبه تی ئه وه ی جلیل عباس به "گهره ی
گا وره کاند" هاتوه.

د. هه ورامانی و د. جه مال نه به ز ewir و وا پیناسه ده که ن "ئو
ناویه که له سه ره تای نیسلام به و که سانه ده و ترا، که نیسلام نه ده بوون،
پابه ندی ئایینه که ی خو یان ده بوون، که زهرده شتی بوو هه ر وه ک با وه پریان
وایه، که وشه ی "گۆران" له ئه مه وه هاتبیت. به لام وشه ی "گا وور"
به واتای مه سیحی دی نه ک "زهرده شتی" ئه وه تا گیوی موکریانی له
فه رهنگی کوردستان لاپه ره (۸۰۶) ده نووسی: گا وور! فه له، دیان، هه ژار
موکریانی له لاپه ره (۶۸۶) ی هه نبانه بۆرینه ده نووسی: گا وور: فه له،
خاچ په رست، ههروه ما د. شه فیق قه زاز له فه رهنگی (شاره زور)، لاپه ره
(۶۶۹) ده نووسی: (گا وور) و (گه ور) به واتای فه له Christian دین!!

ليكدانه وهى زهرده شتیه نوئى يه كان بۆ ئهو دوو نيوه ديپره زۆر سهيره،
 شهوان ده لئین په رستگاكان پووخان، ئاگره كان كوژيندرانه وه، گه وه
 گاوه كانى زهرده شتى خويان شارده وه؟! ئه مه چ (شانازى يه كه) گه وه
 گه وه كانى زهرده شتى خويان بشارنه وه، خه لكه ره ش و پووته كه شى له
 گوپه پانى جهنگ له خويين بگه وزن: ميڤرد ئازا تلى وه رووى هويئا پياوانى
 ئازا له ناو خويينه تلانوه !!

ده كرى ئهو دوو نيوه ديپره، خويندنه وه يه كى مه سيحيانه ي بۆپكرى،
وهك له پيشه وه چه ند ده قيگمان هيئا، كه وا ده سته لاتى ساسانى چۆن
مه سيحيه كورده كانى ده چه وسانده وه، هه تا چه وسانده وه كه گه يشت بووه
پاده ي كوشتنى كو مه ل كوژى، كه له ميژوودا ناسراوه به چه وسانده وه ي
چل سالى مه سيحيه كان: شاره كانى خودا ويرانكران، ئاگرى ئيمان
كوژينرايه وه گه ره ي گاوه كان - خويان شارده وه!! له دووه نيوه ديپرى
دووه مدا وشه "ئاره ب" كراوه ته وشه ي (عه ره ب) يان (عه ره ب)، كه سيكى
وهك حوسين حوزنى هه ر به (عه ره ب) ده قه كه ي نووسيوه ته وه:

زۆر كره عارب كوردى نه خاپوور

كه چى له ئه ده بى كوژى كورديدا (عه ره ب) به واتاى (نامۆ و نه يارو
 بيگانه)، دى نهك نه ته وه ي عه ره ب!! خالكى ترى زۆر گرنگ، له ئايىنى
 نه ته وايه تييدا، نه ته وه كان ناويك بۆ خودا كه يان داده هيئن و، ئهو (خودايه)
 هه موو شتى له (له به رژه وه ندى) شهوان ده كاته شوكر مسته فا له (له
 سه رچاوه كانى بپرو باورپى كورده وارى) دا باسى (يه هوه) ي خوداى جوله كه
 ئه وها ده كات: "خوداى ته ورات، كه نيوى يه هوه يه و له (ته وراتدا) (٦٨٢٣)
 جار نيوى دووباره بۆ ته وه (ته نها خوداى نه ته وه ي جووه و بۆ خوشى

خودايه كى سه ت له سه ت جووه....

به رژه وه ندى تايبه تى نه ته وهى جوو له رښه كه وه بى، ده بى

بپاريزى... لا پهره ۱۶۵.

له زهرده شتیه تدا، "ناهورامه زدا" ناویکه زهرده شت بو خودا کهى
خوئى به کارهیناوه، زهرده شتیه کان ئه وها پراڅه "ناهورامه زدا" یان
کردووه: دؤستی هؤشمه ند، سه روهرى زانا، ئه میرى ناگا...
جه لیل عه باس، لا پهره (۱۵).

ئو (هورمزى، که کۆتایى ده قه که دا هاتووه، هر ناهورامه زداى
زهرده شتیه!

ئه گهر ئو ده قه قسه له سه ر په وشى زهرده شتیه کان بكاو خوئان
واته نى (عهره ب) چ دكرىكى پيكردون. (كچ و ژنى ديل كردون) و
پياوانى نازاى ليكوشتون) و (په وشى زهرده شت) بى كه س ماوه ته وه،
ئهدى نازانم

به گویرهى دوانيوه دپر: به زيركا، نيگا هورمز وه هيچ كه س: هورمز
به هيچ كه سيك به زه يى نه هات، بوچى ناهورامه زداى خوداى زهرده شتيان
"به زه يى" به زهرده شتیه کان نه هاتوه؟! ئه گهر ئه وانه كوژرابن، زهرده شتى
بن، ئهدى بوچى (خودا) كه يان هيچ به زه يى پييان نه هاتوه؟! ئهدى بوچى
(يه هوه)ى خوداى جوله كه، كوشتنى به ناحقه قى فه له ستينه كان به پيوست
ده زانى، كه چى خودا وه نده كه يى زهرده شتيان له سه ر زهرده شتیه كان به
جواب نايه ت!!

ئو پارا دؤسكى و هه قذريه لؤژيك قه بولى ناكات، يان ئه وه ته ئه وهى
كوژراون، مه سيحيه كورده كانن، كه نامون به ژيانى زهرده شتى و مه

جوسیهت، ئاهورا مهزدا هیچ بهزهیی پی نایهتهوه، چونکه له ئاینی نهتهوه لایانداوه و "خودایهکی" تریان بوخویان دیاریکردوه، یان ئهوهته، کوژراوهکان مهجوسی بوونه و لهزهدهشتیهتی رهسهن لایانداوه، بویه ئاهورا مهزادا لئیان توپه بووه و هیچ بهزهیی پینه هاتونهتهوه. هه موو ئه مانه، بهلگه ن لهسه ر ئه وه، که بونیاتی سیمانتیکی و عه قیدهیی ئه و دهقه، له گه ل هیچ ئاستیک یه کنا گریتتهوه!

شهنگستی میژوویی وهك بنه مایهك بۆ هه ئوه شانده وهی

شيعری هورمزگان

شهنگستی میژوویی؟

له م دهقدهدا، ههندی شوینی جوگرافی هاتوووه، وهك هورمزگان، شاره زوور... لیڤه ههولدهدهین گریمانهیهکی دیی کۆنی نه م شيعره له روانگهی بنه ماو شهنگستی میژوویی شاری شاره زووره وه ههلبوه شینینه وه.

شاره زوور:

شاره زوور له میژوویی ئیسلامیدا، به تایبهتی عهباسی و عوسمانی، ناویکی دیارو ناسنامهی دهركهوتنی چهندها پوناکییری کوردیی بووه، بۆیه ههوادارانی شيعره که ههولیانداوه نهو میژوووه ئیسلامیهی شاره زوور درێژیکه نهوه بۆ قوئاغی بهرله ئیسلامی!

نهو دیما گۆجیه ته به عهقلیکی ئاگا له میژوووه گراوه بۆ نهوهی وینه که وا لهزهینی خوینهری سادهی کورد جیگیر بکهن و، سیفه تیکی داگیرکاری بۆ پرۆسهی پرگاری کوردستان له ژێر ههژموونی کهلتووری سیاسی ساسانی دابریژن. لیڤه دا، بهگرنگی دهزانین سه رهتا له له پامان و فۆرمی جودای وشهی شاره زوور به گوێرهی سه رچاوهکان بدوین.

پامان و فۆرمه جوداکانی شاره زوور

وشهی (شاره زوور) له سه رچاوه میژووییهکاندا ناوی شاره زوور به چهندها شیوه هاتوووه ههروهها چهندها پراڤهی جیاواز بۆ وشه که کراوه.

گوزارشت له سروشت و واقعی شاره که ده کهن، عه ره به کان دوو لیکدانه وهی جیاواز له وهی (فارسی) و (کوردی) بو شاره که ده کهن. یاقوت حه مهوی له معجم البلدان لاپه ره (۳۷۴-۳۷۵) ده نووسی: ئه شاره، (زوری کوپی زوحاک) دایمه زران دووه، که واته که ده گوتری شهر زور - به واتای شاری زوری کوپی زوحاک ده گه یه نی - دوورنیه ئه "پا" یه بوئی (عروبه) ی لی بی، چونکه (حه مهوی) له ناوهینانی چهند شاریکی کوردی، لیکدانه وهیه کی عه ره بی بو شاره که ده کات، که چی ده زانین پیش هاتنی نیسلام هیچ عه ره بی که له شاره زور نه بووه!!

ههروه ها "پا" یه کی دی عه ره بی ههیه، که شاره زور له "شهر زهوار" - شاری کاروانچی "هاتبی" له م بارهیه وه، جه مال بابان، شیعیکی مهولهوی دههینیته وه!

دهنگ زه یله ی زهنگ زهواری مه یۆ

دهنگی قافلکه کی جه هاری مه یۆ

"پا" ی تریش ههیه، که وشه ی (زور) (زفر)، کویر-قول" ههتا "زهوهرق" بی!

وشه ی "شاره زور" له سه رده می دهقی هورمزگان

له واتای کوردی "به ریتانی" و "ئه مریکی" و "کامبریدج" و چه ندانی تر که پام وشه ی شه هه زور، شاره زورم نه دو زیه وه. ههروه ها د. ههورامانی له "میژووی جوگرافیای کوردستان له ئاقیستادا" باسی زور شوینی کردووه، به لام باسی "شه هه زور" ی نه کردووه!! بیج له لاپه ره (۱۲۰) ی گه شتنامه که ی بو کوردستان له سالی (۱۸۲۰) ده نووسی: "کورده کان تیگرا پی له سه ره ئه وه داده گرن، که له کۆندا شاریک نه بووه"

ناوی "شاره زوور" بووبی. سوریشن له سهه شهوهی ئەم ناوانه‌ی ئیستاش وهك زانراوه، ههه ناوچهكه بووه.!!

مینۆرسکی و ئەمین نه‌قشبه‌ندی و جه‌مال بابان باس له‌و ناوانه ده‌که‌ن که له‌ کۆندا ناوی شاره‌زوور بوونه. ق‌لادمیر مینۆرسکی له‌ "له‌ بنچینه‌کانی کورد و وقاریکی کوردناسی، وه‌رگێرانی د. نه‌جاتی عه‌بدو‌ل‌ل‌ا، لاپه‌ره (۱۲۵) هه‌تا (۱۳۳) باس له‌ (شاره‌زوور) ده‌کات. له‌ لاپه‌ره (۱۲۷) ده‌نووسی: شاره‌زوور (به‌شیوه‌کی وردتر "دوزدات") له‌ چه‌ند ئەفسانه‌ی ته‌وراتیدا به‌ (ساوول تاوت) یان (ساوول داود) ناوی هاتووه. هه‌روه‌ها مینۆرسکی باوه‌ری وابووه، که شاره‌زوور له‌ سه‌رده‌می ساسانیه‌کاندا به‌ناوی رنیم شه‌ز پای _ نیم‌راه _ نیوه‌ی رینگه‌ی نێوان ته‌یسه‌فۆن و ئاته‌شگای شیز" هاتووه. ئەو رایه‌ زۆریکیتر جه‌ختیان له‌سه‌ر کردۆته‌وه. هه‌ر له‌و کتێبه‌دا لاپه‌ره (۱۲۹) مینۆرسکی ده‌نووسی: شاره‌زوور له‌ میژووی که‌لیسای نه‌ستروپه‌کاندا به‌ به‌شیکی دیره‌یی Diorese یا گه‌رمای Badjarmak ناو نراوه. هه‌روه‌ها له‌سه‌ر چاوه‌ ئاشوریه‌کاندا ناوی شاری (دور ئاشور) هاتووه، هه‌ندی ده‌لین: ئەو شاره‌ ئاشورییه‌ گۆرانی به‌سه‌ر داهااتووه و بووه به‌ شاره‌زوور! که‌مال نوری مه‌عروف له‌ لاپه‌ره (۲۴۷) ی کتێبی "هه‌ندیك شوینه‌واری دیرین به‌ر له‌ میژوو میژووی کوردستان" ده‌نووسی: ناوی شاره‌زوور، یان شاره‌هره‌زور، که‌ به‌سه‌ر ده‌شته‌که‌ دا وتراوه، له‌وه‌ ده‌چیت بۆ دوا‌ی فه‌رمان‌پروایه‌تی ساسانیه‌کان بگه‌رێته‌وه، به‌لگه‌ش بۆ ئەمه‌ هه‌تا سه‌رده‌می ساسانیه‌کان

به‌پێی سه‌رچاوه‌ میژووییه‌کان ئەو ناوه‌ نه‌بێستراوه‌ یان له‌ ناو رووداوه‌کاندا نه‌هاتووه، به‌لکو هه‌ر به‌ (نیم ئەزرا) _ نیوه‌ی رینگا ناسراوه‌". له‌مانه‌ ده‌رده‌که‌وی، که‌ناوی شاره‌زوور له‌ چه‌ند زمانیک هاتبێ به‌هیچ

كلوجيك په يوه ندى به سهرده مى ئيسلاميه وه نيه، ئهو ناچه يش له سهرده مى ئيسلاميدا ناوى (شاره زور) نه بووه ههروهها ئهم ناوه له سهرده مى فتوحاتى ئيسلاميدا له زمانى په هلهوى و شيوه زارى هوراميدانه بووه، بهلكوى ناوه كه زور هى دوايى ئهو قوناغه ميژووييه. ههروهك و تمان، شاره زور له سهرده مى ئيسلامى: عهباسى، ئهيوپى، عوسمانى بوته ناوچه يهكى ناسراو له جيهانى ئيسلاميدا، ههتا چهندهها زاناو فهقيه و شهرعزان لهو سهرده مه، سهدهى دوازه و سيژده (نهك سهدهى جهوت!!) ههلكه وتوون و بوونه ته ناوى ديار له ميژووى ئيسلام دا.

ههروهها له سهرده مى دهسه لاتى عوسمانيدا، شههره زوو يهكيك بووه لهو سن ليوايهى و يلايهتى موسل، له مهش زياتر، شه مسهدين سامى له قاموسى ئهعلاميدا، كه ئهحمه د تاقانه له توركيه وه وهى گيپراوه به ناوى "كورد و كوردستان له يه كه م ئه نسكلوپيدياى توركى له ميژوو دا" له لاپه ره (۲۱۶) ده نووسى: "ليواى شاره زور كراوه ته ۶ قهزاو ۸ ناحيه، قهزاكانى ئهوسا ئه مانه بوون: كهركوك، ههولير، پانيه، رواندن، سه لاجيه (كفرى) و كوييه (كويسنجهق). به كورتى له سهرده مى عهباسى و عوسمانيش، شاره زور ناويك نه بووه بو "شار" يك، بهلكو هه ريميكى فروانبوو، كه نزيكهى زوربهى باشورى كوردستانى گرتوته وه.

له ميژووى شارى شاره زوريش دهگهينه ئهو راستيهى، كه شيعيرى هورمزان شعيكى ساختهيه، چونكه ههروهك چون زمانى دهقه كه نوئيه، ههروهها زور بههله دهقه كه له پوى ئاييينيه وه ليكدراره ته وه، ههروهها ئهوسا، له سالى ۱۶-۲۲ى كوچى، شاره زور چ وهك وشه، چ وهك ناوى شاريك له هيچ دهقيدا نه بووه!!!

فەرھەنگۈك

پېۋىستە	پېئىفىيە:
توانا	شيان:
سەرقان	مژۇن:
پېر	تسى:
تەناسخ الارواح	دۇنسادۇن:
ئارەزو، خوليا، واھىمە	كەلكەلە:
جوگرافىيە سىياسى	جىئوپۇلۇتىك:
كىشە	ئارنىشە:
راقە	شەرقە:
پىياز	مىتسۇد:
لېئۇ - زىاتر لە واتەيەك	نەبىگوتى:
دەۋارنىشىن / كۆچەر	زۇم:
رەگەزى (نەتەۋەيى)	نەتەنىكى:
نىشتەمان، جەۋانگە	زىئەد:
چاكارى	رىفەرۇم:
لەشكەر	نۇردۇ:
سەقامگىرى	تەناھى:
كات	گىلش:
ناشېرىن	كەزىت:
بىنەما	شەنگىتە:
ۋەھشىيەت / ۋەھشىگەرى	ھۇقانىيەت:
لەشكەرگە	نۇردۇخانە:
پەشمال، چاىر	دەۋار:
سەرقاۋە	زىئەد:
خىزمەت	راژە:
سەنگەر	مەتەرىز:
بەدىل - جىگەرەۋە	نەلتەرناتىف:
زەبىر	دەپ:
سوپەر	چەپەر:

سەرچاوهكان:

- ۱- جمال بابان: سلیمانی شاره گهرهكهم، سلیمانی له پۆژی بنیاتنايهوه تا كۆتایی دهسهلاتی بابانهكان، سلیمانی، ۱۹۹۹، بەرگی يهكهم.
- ۲- ئهيوپ پۆستهتم: هورامان، ليكۆلینهوهيهکی میژوویی كولتوریه، سلیمانی، ۲۰۰۸، چ ۲.
- ۳- جمال بابان، اسماء المدن والمواقع العراقیه، بغداد، ۱۹۷۶م.
- ۴- ئەحمەد شەریف علی، ئەنفال له پۆمانی کوردیدا، نامەى دکتۆرا، کۆیه، ۲۰۰۹.
- ۵- علاوالدين سجادی، میژووی ئەدەبی کوردی، بغداد، ۱۹۵۲.
- ۶- کوردستان موکریانی، زار کرمانجی، هەولێر، ۲۰۰۲.
- ۷- حای م- رهسولی و کادی ه- ئیلین، پزیشکیک له کوردستانهوه، هەولێر، ۲۰۰۳.
- ۸- جهمال ئەبهز: زمانی يهکگرتووی کوردی، ئەلمانیا، ۱۹۷۶.
- ۱۰- محەمەد ئەمین هورامانی، زاری زمانی کوردی له تەرازووی بەراووردا، بغداد، ۱۹۸۱.
- ۱۱- زبیر بیلال اسماعیل، میژووی زمانی کوردی، و. یوسف رۆوف علی، بەغدا، ۱۹۸۴.
- ۱۲- کۆمهله نووسەرێک، گۆفاری کۆپی زانیاری عێراق، بەغداد، ۱۹۸۳.
- ۱۳- مارف خەزەندار، میژووی ئەدەبی کوردی، هەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۴- کوردستان موکریانی، رووناکی، هەولێر، ۲۰۰۱.
- ۱۵- جەلیل عباس، ئافیتسا، گاتا-کات، هەولێر، ۲۰۰۳.
- ۱۶- رەشاد میران، رهوشی ئایینی و نەتەوهیی له کوردستان، کوردستان، ۲۰۰۰.
- ۱۷- شوکر مستهفا، سەرچاوهکانی بیروباوهری کوردەواری، هەولێر، ۲۰۰۶.
- ۱۸- کەمال نوری، هەندیک شوینەواری دێرین...، سلیمانی، ۲۰۱۰.

- ۱۹-خەسرۆ گۆزان، کوردستان لە مێژوودا، چاخە کۆنەکان (۱۰۰۰ هەزار ساڵ پ.ز- ۴۰۰ی زاین، بەشی یەکەم، وەرگێڕانی ئاسۆ کریم، (هەولێر: ۲۰۰۱)
- ۲۰-حەسەن عمود حمە کریم، ئایی کورد، لە تۆفانی ئیسلامی دا، چاپی سۆیەم. (سلیمانی ۱۹۹۷)
- ۲۱-کوردستان لە بەردەم فتوحاتی ئیسلامی دا، چاپی سۆیەم، (سلیمانی: ۲۰۰۲).
- ۲۲-شوان عوسمان مستەفا، کوردستان و پێڕسەیی بە ئیسلام کردنی کورد، (سلیمانی: ۲۰۰۲)
- ۲۳-سەلام ناوخۆش، سێکوچکەیی هەرەس، (هەولێر: ۱۹۹۹)
- ۲۴-سەرکیس ناغاجان، کورده مەسیحیەکان لە سەر دەمی ساسانیدا، هەولێر ۱۹۹۶
- ۲۵-شەرەفخانێ بەدلیسی، شەرەفنامە، وەرگێڕانی هەزار موکریانی، (نەجەف: ۱۹۷۲)
- ۲۶-موحەمەد ئەمین زەکی، خولاصەییەکی تاریخی کورد و کوردستان، چاپی نوی، (سلیمانی ۲۰۰۰)
- ۲۷-مەلا جەمیل رۆژیە یانی، ولاتگیری رەشەخاکی عێراق، (سلیمانی: ۱۹۹۷)
- ۲۸-مەلا رەئوف سەلیم حەوێزی، کوردستان و ئاینی ئیسلام، (جامعە: ۱۹۷۰)
- ۲۹-شاسوار خەدرشەمی، مێژویی ئارامیەکان لە کوردستاندا، (سلیمانی: ۱۹۹۹)

ماستەرنامە و دکتۆرانامەکان:

- ۱-احمد میرزا میرزا، غربی الجبال فی صدر الاسلام، رسالە ماجستیر غیر منشورە، کلیە الاداب، جامعە صلاح الدین اربیل ۱۹۹۴.
- ۲-ناکۆ عبدالکریم شوانی، شاری سلیمانی ۱۹۱۸-۱۹۳۲، ماستەرنامە کۆلیژی

زانسته مرۆچایه تیبیه کان زانکۆی سلیمانی ۲۰۰۲

۳-فائزه محمد عزت، الكرد فی اقلیم الجزیره و شهرزور فی صدر الاسلام ۱۶ ۱۳۲ھ/۶۳۷-
م، ۷۴۹، رساله ماجستير غير منشوره، كلية الاداب، جامعه صلاح الدين ۱۹۹۲.

۴-فرست مرعی اسماعیل، الكرد مصادر و معالم تاريخهم فی صدر الاسلام مرحله
الفتوحات، ۱۶-۲۱ھ، رساله ماجستير غير منشوره، كلية الاداب جامعه الخرطوم
۱۹۹۷.

۵-الامارات الاسلامية فی بلاد الكرد فی العصر العباسی الثاني ۳۵۰-۵۱۱ھ رساله
دكتورا غير منشوره كلية الاداب جامعه صفاء ۲۰۰۰ .

۶-حسام الدين على غالب، الكرد فی الدينور و شهرزور رساله ماجستير غير
منشوره، كلية الاداب، جامعه بغداد، ۱۹۷۵.

۷-كلثومة جميل عبدالواحد، الحياة الدينية و الاجتماعية و الاقتصادية لبلاد الكرد
فی عهد الساسانيين (۲۲۴-۶۳۰م)، كلية الاداب جامعه صلاح الدين-اربييل
۲۰۰۲

گۆڤار و رۆژنامه کان:

۱-زرار سديق، تاريخ ظهور تسمية كردستان، گۆڤارى مهتين، ژ (۸۰).

۲-سهلام، نايا راسته نيسلام كوردستانى داگير كردوو؟! گۆڤارى نيسلام ژ (۲-۳)
(ههولير ۱۹۹۳)

۳-ئارام عبدالسلام، رهوشى كورد پيش نيسلام، رۆژنامهى دهنگى غهرييان ژماره (۱)
(له ندهن: ۲۰۰۲)

۴-فوتاد رهشيد، نامادهبوونى ناونيشان له پرۆسهى نووسيندا، رامان، ژ (۶۸) ۲۰۰۲

۵-موعهتسه سم نهجهدين، خويندنه وه يهك بۆ كتييبى: كوردستان و پرۆسهى به نيسلام
كردنى كورد، رۆژنامهى ههوال، ژ (۳۳) (سلیمانی: ۲۰۰۲).

سەرچاوه عه ره بيه كان :

- ١- القرآن الكريم.
- ٢- الانجيل كتاب الحياة، (بيروت/١٩٨٢)
- ٣- ابن الاثير، الكامل في التاريخ، دار الفكر، (بيروت:١٩٧٨)
- ٤- الاصطخري، المسالك و الممالك، دار العلم، (سوريا:١٩٦١)
- ٥- البلاذري، فتوح البلدان، دار الكتب العلمية، (بيروت:١٩٧٨)
- ٦- ابن حوقل، صورة الارض، مكتبة الحياة، (بيروت:١٩٧٩)
- ٧- الطبري، تاريخ الامم و الملوك، منشورات مؤسسة الاعلمى للمطبوعات(بيروت:١٩٩٨)
- ٨- ابوالفداء، كتاب تقويم البلدان، دار الطباعة السلطانية، (پارس:١٨٥٠)
- ٩- ابن الفقيه، مختصر كتاب البلدان، دار احياء التراث العربي، (بيروت:١٩٨٨)
- ١٠- قدامة بن جعفر، الحراج و الصناعة الكتابة،(بغداد:١٩٧٩)
- ١١- ابن كثير، البداية و النهاية، دار احياء التراث العربي (بيروت:١٩٩٧)
- ١٢- المقدسي، احسن التقاسيم، دار احياء التراث العربي (بيروت:١٩٨٧)
- ١٣- ياقوت الحموي، معجم البلدان، دار صادر، (بيروت:١٩٧٧)
- ١٤- بروكلمان، كارل، تاريخ الشعوب الاسلامية، دار العلم، (بيروت:١٩٨١)
- ١٥- كمال أحمد عادل، الطريق إلى المدائن، دار النفايس، (بيروت:١٩٧٢).
- ١٦- سقوط المدائن و نهاية الدولة الساسانية، دار النفايس، (بيروت:١٩٨١).
- ١٧- محب الله ن، موقع الاكراد و كردستان تاريخيا و جغرافيا و حضاريا، (١٩٩١)
- ١٨- مصطفى، عبدالله، امجاد الاكراد، (اربييل:٢٠٠٢)
- ١٩- هاجاني، حازم، صفحات من تاريخ الكرد و كردستان، (اربييل:٢٠٠٢)

پێڕست

٧	بهرابی
٩	پیشهکی
١٧	چهند سهرنجیك دهربارهی كتیپی كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد
١٩	بهشی یهكهم، ماستهر نامه‌ی "كوردستان و پرۆسهی بهنیسلاام كردنی كورد" له‌رووی رێبازی لێكۆڵینه‌وه‌ی زانستییه‌وه
٢١	١- ناوێشانی بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٧	٢- سنووری بابته‌ی نه‌كادیمی:
٢٩	٣- هۆی هه‌لبژاردنی بابته‌ی:
٣٢	٤- شیکردنه‌وه‌ی ژێدهره‌كانی بابته‌كه‌
٣٥	٥- لێژنه‌ی گفتوگۆ
٣٨	كورتته‌ نه‌نجام:
٣٩	بهشی دووهم: بابته‌كانی كتیپی كوردستان و پرۆسه‌ی به نیسلاام كردنی كورد
٤١	بابته‌ی یه‌كهم: به نیسلاام كردن پاخود به نیسلاامبوونی كورد؟!
٥٢	بابته‌ی دووهم: به‌عه‌ره‌بگردنی وڵاتی كوردان
٥٣	بابته‌ی سێیه‌م: ره‌وشی ئایینی و سیاسی كورد پیش نیسلاام
٩٤	بابته‌ی چواره‌م: "رزگار كردن" و "داگیر كردنی" كوردستان له هه‌ردوو كتیپی، "كوردستان له به‌رده‌م هتوحاتی نیسلاامی دا" و "كوردستان و پرۆسه‌ی به نیسلاام كردنی كورد"
١٠٩	گیرانی شاره‌كانی هه‌رمێ جزییه
١١٨	بابته‌ی پێنجهم: چه‌مکی جزییه و رۆلی جزییه له رزگار كردنی كوردستان به ناشتی
١١٦	بابته‌ی شه‌شهم: هۆكاره‌كانی هه‌لگه‌رانه‌وه‌ی شار و شارۆچكه كوردیه‌كان
١١٦	چهند سهرنجیك له‌بارهی هه‌لگه‌رانه‌وه‌و رپه‌ڕینی شارو شارۆچكه كوردیه‌كان

۱۳۸ لە ئەفسانەکانی بەشیک لە سیکۆلاریزمی کوردی ئەفسانەیی نووسینی سەر

پێستەگە بەنموونە

۱۴۰	ئەفسانەیی پێستەگە ... چیرۆکی دۆزینەووی پێستەگە
۱۴۵	تیکەلکردنی ئەنقالی ئیسلامی و ئەنقالی سەددامی
۱۴۸	سەلمانینی زەردەشتی بوونی کورد
۱۵۴	دەقی ھورمزگانی دەقیکی ساختەپە؟
۱۶۶	زمانی بەھلەوی
۱۷۰	بەشی شەشەم: شروڤەکردنی دەقەگە
۱۷۶	شەنگستی میژوویی وەك بنەمایەك بۆ ھەلۆشاندینەووی شیعی ھورمزگان
۱۸۱	فەرھەنگۆك
۱۸۲	سەرچاوەگان
۱۸۶	پێرست

پ. ی. سەلام ناوخۆش

ژیاننامەى زانستى

پروفیسورى یاریدەدەر سەلام ناوخۆش

یەكەم: ژياننامە

لەسالى ۱۹۶۶ لەدىيى زىبارۆك لەدايكبووه، لەسالى ۱۹۶۹ ھوھ
ھاتوونەتە ھەوليز. خویندنى سەرەتايى لە ۱-۳ لە سەرەتايى "زاگرۆس"
و لە ۴-۶ لە سەرەتايى "مەولەوى" تەواو کردووھ. قۇناغى ناوھندى
لە "قوتەيبە" تەواو کردووھ، ئامادەيى لە ھەلمەتى كۆپان تەواو کردووھ.
لەسالى ۱۹۹۰ بەشى ئینگليزى لە ئادابى زانكۆى سەلاھەددين
وھرگرتووھ، لەسالى ۱۹۹۶ لەھەمان بەش ماستەرى تەواو کردووھ.
لەسالى ۱۹۹۶ ھەتا كۆتايى ۲۰۰۳ لە بەشى ئینگليزى ئادابى ھۆك
مامۇستا بووھ. لە ۲۰۰۴ ھەتا ئیستا مامۇستايە لەبەشى ئینگليزى
پەرۆردەى بنياتى زانكۆى سەلاھەددين.

دووهم : نازناوی زانستی

- له ۱۹۹۶/۶/۳۰ ماموستای یاریدهدهر.
- له ۱۹۹۹/۱/۲۰ ماموستا.
- له ۲۰۰۷/۳/۲۰ پروفیسوری یاریدهدهر.

سینهم : چالاکییه نهکادیمییهکانی

- لهسالی ۱۹۹۸ به تویژینهوهیهک بهشداریی له یهکهه کۆنفرانسی زانکۆی دهۆک کرد.
- لهسالی ۱۹۹۹ به تویژینهوهیهک بهشداریی له یهکهه کۆنفرانسی زانستی زانکۆی سلیمانی کرد.
- لهسالی ۲۰۰۰ بهشداریی له یهکهه کۆنفرانسی خویندنی بالای زانکۆکانی ههریم کرد.
- لهسالی ۲۰۰۵ به تویژینهوهیهک بهشداریی له کۆنفرانسی زمان کرد.

چوارهم : تویژینهوه نهکادیمییهکانی :

- 1- sequence of Descriptive adiecfives in kurdish
کۆفاری نوستاد- زانکۆی بهغدا
- 2- A confrasfive study of Ellipsis in kurdish aud english
کۆفاری زانکۆی دهۆک
- 3- Kirmanji kinship terms
کۆفاری زانکۆی دهۆک
- 4- polysemy ofsome adiecfives in Kurdish
کۆفاری دهۆک
- 5- Kurdish Honorifics system

- 6- Ambiguity in Kurdish
- 7- Kurdish Diminutive system
- 8- Diglossia in Kurdish
- 9- classifying and translating idioms

گوڤاری زانکۆ- سەڵاحەدین

گوڤاری زمان- کۆلیژی زمان

گوڤاری زانکۆی دەوڵەت

گوڤاری ئۆستاد- بەغدا

گوڤاری زانکۆی دەوڵەت

پێنجەم: کتیبەکانی

۱- فەرھەنگ نووسین

- ۱- فەرھەنگی ئۆکسفۆرډ ئینگلیزی- کوردی .
- ۲- فەرھەنگی ئۆکسفۆرډی نوێ - سۆرانی- بادینی- ئینگلیزی .
- ۳- فەرھەنگی سیدرا، کوردی-عەرەبی- ئینگلیزی.
- ۴- فەرھەنگی هیوا، ئینگلیزی- کوردی :
- ۵- فەرھەنگی مەراشان- "بەھاوێش"
- ۶- فەرھەنگی زاراوەی لەشکر، "بەھاوێش"
- ۷- فەرھەنگی زاراوەی ئەدەبی، "بەھاوێش"

ب: زمانناسی

- ۱- زمانناسی و هندی بابەتی زمانناسی کوردی .
- ۲- پوختەیهک دەربارەدی زمانناسی .
- ۳- ئایین و زمانناسی .
- ۴- واتاسازی "بەهاوبەشی لەگەڵ" م. نەریمان .
- ۵- یاسا بنەرەتییهکانی پرستەدی کوردی، ماستەرنامەکی پروفیسۆر وریا عومەر ئەمین .
- ۶- سارا، بۆ فیربوونی زمانی ئینگلیزی.

ج: وەرگیڕان

- ۱- قورئان و زانستی نوی- لەئینگلیزییەوه.
 - ۲- کوردو کوردستان لەنیوان بەرداشی داگیرکاران- لەئینگلیزییەوه.
 - ۳- کرۆنۆلۆژیای مەسەلەدی ویلایهتی موسل- لەئینگلیزییەوه.
 - ۴- یاسا بنەرەتییهکان- لەئینگلیزییەوه .
 - ۵- نۆ چیرۆک لەبارەدی خەڵکەوه- لەئینگلیزییەوه .
- ه: میژووی سیاسی / نووسین
- ۱- کوردستان چۆن داگیرکراو دابەشکرا .
 - ۲- هۆکارەکانی رکاندن ویلایهتی موسل .
 - ۳- سیکوچکەدی هەرەس .
 - ۴- مافی میژووی غەیرە کورد بەسەر کوردستانەوه .
 - ۵- مەملانێی ئینگلیزو تورک .
 - ۶- شیخ مەحمود و سی ئەفسەرەکه .
 - ۷- ئاین و ناسیۆنالیزم .

ح: ئەو كۆتیبانەى بەنازناو بلاوى كردوونەتەرە:

- ۱- دراسة عن احتلال و تقسيم كردستان، ترجمة- يوسف كمال.
- ۲- دۆزى كورد لەنيوان بەرداشى ماركسيەت و ديموكراسيەت - هيوئا ئەمىن .
- ۳- لۆزانى ۱۹۲۳ و لۆزانى ۱۹۹۰- محەمەد سەلام.
- ۴- كورد لەنيوان ئيسلام بوون و ئيسلام كرندا- هيوئا سەلام .
- ۵- عەلمانىەتى ماركسى و ديموكراسى- دلشاد عوسمان.

د- كۆتیبى ئەدەبى:

- ۱- رەخنەو رۆمان و رۆژنامەگەرى ئيسلامى .

شەشەم: هەندى له وتارەگانى

- ۱- دوو وینەى ئەقینى له رۆمانەگانى هەمنگواى- پ. هاوکارى، ۱۹۹۱.
- ۲- بانقى حیسابم- چیرۆك- وەرگێران له ئینگلیزییەوه. پ. پاشكۆى عێراق، ۱۹۹۰.
- ۳- بى بار چیرۆك- وەرگێران له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى، ۱۹۹۰.
- ۴- هەموو رێگاكان بەرەو گەرماوى هەولێر دەچن، له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى ۱۹۹۰.
- ۵- پینجەم ئافرەت لەژيانى سارتەر، له ئینگلیزییەوه، پ. هاوکارى، ۱۹۹۱
- ۶- مردنى فەرمانبەرىك، له ئینگلیزییەوه. پ. پاشكۆى عێراق.
- ۷- رەخنەى نوێ. له ئینگلیزییەوه. گوڤارى پەيامى راستى. ژ. ۶.

- ۸- رهخه‌ی ئه‌ده‌بی له‌سه‌رده‌می رینسانس. له‌ ئینگلیزییه‌وه، پ. براهه‌تی
 . ۱۹۹۳
- ۹- ژیا‌نی فانتازی تۆم ستۆپارد، له‌ ئینگلیزییه‌وه، پ. هاوکاری ۱۹۸۸ .
- ۱۰- ریتی خاپینۆک- له‌ لاتینییه‌وه، پ. بزاق، ۱۹۸۹.
- ۱۱- دامه‌زاندنه‌وه‌ی عه‌قلی کوردی. پ. رابوون ۱۹۹۳ .
- ۱۲- کورده‌کانی سۆقیه‌ت، پ. براهه‌تی، ۱۹۹۳.
- ۱۳- مارکسیه‌ت و دیموکراسیه‌ت بۆ کورد - دوو پووی یه‌ك شت بوون، پ.
 رابوون ۱۹۹۵ .
- ۱۴- فیدرالیه‌تی ئیسلامی، پ. رابوون، ۱۹۹۶.
- ۱۵- خویندنه‌وه‌یه‌کی سیمانینکیانه‌ی، گ. ده‌وک، ۱۹۹۶ .
- ۱۶- کاره‌کته‌ری ده‌رپری، گ. گازی ۱۹۹۷.
- ۱۷- له‌ سیفهره‌ بۆ لۆزان و هه‌تیمه‌تی دابه‌شکردنی کوردستان، گ. فه‌ژین
 . ۱۹۹۸
- ۱۸- کوردستان دوای کوردستان، پ. براهه‌تی و رۆژنامه‌ی یه‌كگرتوو.
 . ۲۰۰۵
- ۱۹- الشوفینیة، ج. خه‌بات ۱۹۹۸.
- ۲۰- اسباب نزاع الامراء الكرد مع سلفات العثمانية. ج. خه‌بات ۱۹۹۹.
- ۲۱- رۆشنیرو ده‌سه‌لات، پ. یه‌كبوون ۲۰۰۰.
- ۲۲- رۆژئاواو مه‌سه‌له‌ی کورد، سی ئه‌لقه‌، پ. یه‌كگرتوو ۱۹۹۴.

- ۲۳- ھەرف تۆفیھت و تاك سیستەمی ئەمریکا، سى ئەلقە، ز. رابوون ۱۹۹۳.
- ۲۴- بېیلۆگرافىيەي رۆژنامەگەرى ئىسلامى كوردى، گ. جەماوەر ۲۰۰۰، ژ . ۷۷-۷۶.
- ۲۵- رۆمانى ئىنگلىزى، پ. پەیمان ۱۹۹۹ .
- ۲۶- سۆرمانجى، پ. پەیمان ۱۹۹۹ .
- ۲۷- پوختەيەك دەربارەي پراگماتىكس، پ. پەیمان ۱۹۹۹.
- ۲۸- مافى مېژوویي ئەرمن و ئاشووری لەكوردستان، پ. پەیمان ۱۹۹۹.
- ۲۹- مېجەر نوئیل و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۰- مېجەر سۆن و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹.
- ۳۱- ئۆزدەمیر و مەسەلەي كورد، گ. دھۆك، ۱۹۹۹ .
- ۳۲- رۆژمەلاتناس و دەسەلات، گ. گازی ۱۹۹۸ .
- ۳۳- نانى رووتم خویندەووە نەشگریام، پ. بەدرخان ۲۰۰۷ .
- ۳۴- ماستەر نامەكەي وریا عومەر ئەمین، پ. بەدرخان ۲۰۰۷.
- ۳۵- زمانى كوردى زمانىكى مۆرفیمی نییە، گ. کاروان ۲۰۰۶ .
- ۳۶- ۱+۱=۱، گ. گولان ۲۰۰۶.
- ۳۷- چوارچىوہى ئاخاوتن، گ. نەوشەفەق ۲۰۰۵.
- ۳۸- ھەلۆشانەنەوہى سیفەر، گ. سەنتەرى برایەتى ۱۹۹۹ .
- ۳۹- بزاقى دەستەخووزى تورکیا، گ. سەنتەرى برایەتى ۱۹۹۸ .
- ۴۰- شیعەرى جەنگ لەشیعەرى ئىنگلیزیدا، پ. برایەتى ۱۹۹۳ .

- ۴۱- كرۇنۇلۇژىيە مەسەلەى كورد، پ. برايه تى ۱۹۹۸ .
- ۴۲- ساىكس بىكۇ، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۳- سىكۇچكەى ستم- وهلام، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۴۴- پهيمانى قاهره، گ. دهوك ۱۹۹۹ .
- ۴۵- شىخ سهعيدى پيران، گ. فهژين ۱۹۹۹ .
- ۴۶- فهتواكهى مهلاى خهتى، گ. مهتين ۱۹۹۹ .
- ۴۷- ههولير و ئهريائيلو، گ. ههولير ۱۹۹۹ .
- ۴۸- هاوپهيمانى نوئ، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۴۹- شارچيه تى، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷ .
- ۵۰- سونه چين و كين، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۱- رۇژئاواناسى... پ. ئاوينه ۲۰۰۷ .
- ۵۲- فيدراليهكى تر، پ. پرس ۲۰۰۷ .
- ۵۳- مهغزاو جۇرهكانى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۴- كارهكتهرى سهرهكى، پ. نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۵- عهقلى ئيمانى، گ. پهيامى راستى ۲۰۰۶ .
- ۵۶- زمان و ئاسايشى مهعريفى، گ. زانكوى نوئ ۲۰۰۷ .
- ۵۷- عهقلى ميليشيايى، پ. ميديا ۲۰۰۷ .
- ۵۸- سىكۇچكەى ستم، گ. ستاندر ۲۰۰۷ .
- ۵۹- جووته وشه، گ. پيشكهوتن ۲۰۰۷ .

- ۶۰- ھاوپەيمانى ئيسپرائيل، پ. كوردستان راپورت ۲۰۰۷.
- ۶۱- نەھى نوئى و تەلاق، پ. يەكگرتوو ۲۰۰۷.
- ۶۲- ميليشيايى لە بلاوكردنەھ، گ. رامان ۲۰۰۷.
- ۶۳- قوتابخانەى پراگى زمانەوانى، گ. رامان ۲۰۰۶.
- ۶۴- رۆلى مۆرفىمى "ئى" لە كورتكردنەھى رستەدا، گ. زانكۆى دەوك
۲۰۰۰.
- ۶۵- ئيسلام يان عەرەبايەتى، پ. رابوون ۱۹۹۳.
- ۶۶- مەلانىي رۆژئاواو رۆژھەلات، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۷- تەبايى داگيركاران، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۸- مەلانىي سەرانى كورد، گ. مەتىن ۱۹۹۶.
- ۶۹- سوئندخۆرەكان و كورد، پ. برايەتى ۱۹۹۳.
- ۷۰- دادايزم يا ولأخيزم، پ. رەسەن ۱۹۹۷.
- ۷۱- دانيال ديفو باوكى رۆمانى ئىنگليزى، پ. برايەتى، ئەدەب و ھونەر
۱۹۹۸.
- ۷۲- ھىزى فيلدينگ و ھونەرى رۆماننووسىن، پ. برايەتى، ئەدەب و ھونەر
۱۹۹۸.
- ۷۳- خويندەنەھىەك بۆ ھەندى لە رۆمانەكانى نەوال سەعدارى، گ. گازى
۱۹۹۸.

۷۴- رهوشى كوردستان لەسەردەمى ساسانىيەكان، ب. دەنگى غەربىيان
۲۰۰۲.

۷۵- دەولەتى ئىسلامى يان دەولەتى موسلمانىش، ب. دەنگى غەربىيان
۲۰۰۲.

- ۷۶- خويندەنەوہىەكى مەعرىفى مېژوو، پ. رابوون ۱۹۹۳ .
۷۷- شىعەرى "خۆشم دەوئى"، پ. پاشكۆى عىپراق ۱۹۸۷ .
۷۸- شىعەرى "كە ئىوارەدەيت"، پ. ھاوكارى ۱۹۸۸ .
۷۹- شىعەرى "رۇژانى ئاسوودەيم"، پ. پاشكۆى عىپراق ۱۹۸۹ .

جەوتەم، چاوپىكەوتنەكانى

- ۱- گۇڧارى كاروان .
- ۲- گۇڧارى پەيامى راستى .
- ۳- گۇڧارى زانكۆى نوى .
- ۴- گۇڧارى ستاندر .
- ۵- گۇڧارى ئەمريكاناسى .
- ۶- رۇژنامەى جەماوەر .
- ۷- رۇژنامەى نوى .
- ۸- رۇژنامەى وەرچەرخان .
- ۹- رۇژنامەى سۇلیدارىتى .
- ۱۰- رۇژنامەى خەباتى نوى .
- ۱۱- رۇژنامەى ئالای ئازادى .
- ۱۲- گۇڧارى گازى .

۱۳- رۇژنامەى كۆمەل .

۱۴- رۇژنامەى ھەولتېر پۆست .

۱۵- رۇژنامەى رەسەن .

تەلەڧزىۋىن و رادىئوكان:

۱۶- تەلەڧزىۋىن سەتەلايتى كوردستان.

۱۷- تەلەڧزىۋىن CBS ى ئەمىرىكى .

۱۸- تەلەڧزىۋىن كەنالى دھوك .

۱۹- تەلەڧزىۋىن ھەولتېر يەكئىتى .

۲۰- تەلەڧزىۋىن كۆمەل- كەنالى ھەولتېر .

۲۱- رادىئوى زانكو .

۲۲- تەلەڧزىۋىن سەحەرى ئىرانى .

۲۳- سەتەلايتى رۇژ تىڧى .

ھەشتەم: ئەۋەكتىيانەى يېشەكى بۇ ئوسىون

۱- نەۋال سەعداۋى و ئايدۆلۆزىيائى رىق ئوسىن، محەمەد يوسىف ۱۹۹۵ .

۲- كىشەى ئەدەب و سىياسەت لە ۋلاتە سۆشئالىستەكان، ۋەرگىپرانى محەمەد يوسىف ۱۹۹۹ .

۳- رۇژئاۋايىەكان بۇ موسلمان دەبن؟، ۋەرگىپرانى ئەلسرومە جەمىل ۲۰۰۷ .

۴- بووكە بەبارانى، كۆمەلە شىعەرى، ئارام شارباژىپرى ۲۰۰۷ .

۵- فەرھەنگى كۆمەلناسى، م. عوبىد ۲۰۰۷ .

۶- كرۇنۆلۆزىيائى مەسەلەى موسل .

۷- قورئان و زانستى نوى .

۸- كوردەكان و كوردستان.

منتدى اقرأ الثقافي

www.iqra.ahlamontada.com

میژوونووس (نارنۆلد توینی) له بهشی دوومی کتییی (میژووی بهشهریهت)

دهنوسی : بهراستی سوپای ئیسلام چاکتر بوو له سوپای فارس و رۆم .. ههرگیز

له جهنگدا درنده نه بوو ئەمەش خالیکی دیوو که کورد له زۆر شوین بهبی شهەر

موسلمان بین .

تۆماس نارنۆلد دهلیت: مهحاله بگوتریت موسلمانهکان له گرتنی ناوچهکانی

ولاتی ساسانی هیزیان به کارهیناییت له پیناو سهپاندنی ئایینی ئیسلام به سهەر

دانیشتوانی ناوچهکه.

کورد بهر له ئیسلام زهردهشتی، فهله، یاخود بهشیک جوله که بوونه، کهئمه

وایکردوو له عهربه بهت پهستهکان زوتر ئیسلام قبول بکهن .

له شهرهنامهدا هاتوو: ههرچی دهقهری جهزیرهه کۆمهلیک کوردی

بازرگان له هۆزی "باجن" له جزیرهی بۆتانهوه چونهتەتایف و له سهردهستی

پیغمهبر موسلمان بوون، که ژمارهیان نۆ کهس بووه ، دواتر ههموو کورد

لهسهر دهستی ئەم نۆ کهسه موسلمان بوون.

نوسینگهی تهفسیر

بۆ بلاوکردنهوهو راگهیاندن

ههولیر - شهقامی دادکا - زیر نوتیلی شیرین یلام

Mob: 00964 750 460 51 22

Tel: 0964 750 25 18 138

www.tafseer-pub.com

tafseeroffice@yahoo.com

